

SJEVERNOMOSLAVAČKI KAJKAVSKI GOVORI

(s kartom sjeveroistočnih kajkavskih govora)

Opisani su kajkavski govori sjeverno od Moslavačke gore, od Lonje, odnosno Ivanić-Grada i Dubrave na zapadu pa do kraja kajkavskoga područja, kod Trnovitice, na istoku. Detaljnije je prikazana fonologija, posebno prozodija i vokalizam. Većina govora nastala je miješanjem različitih kajkavskih govora i u interferenciji sa štokavskim govorima, na zemljištu koje je u 16. st. opustjelo, a kasnije opet naseljeno. Stvoren je poseban kajkavski tip, kojemu je glavna karakteristika metatonija starijeg kajkavskog akuta u cirkumfleks. Ti govori s jednakima na istoku Bilo-gore i Podravine mogu se smatrati posebnim kajkavskim dijalektom. Iznijeta je i nova pretpostavka o jezičnom stanju u srednjovjekovnoj Slavoniji: do Pakraca na istok prostirali su se tipični kajkavski govori, a dalje prijelazni kajkavskoškotski govori s posebnom jedinicom na mjestu poluglasa, koja je najvjerojatnije imala vrijednost šva.

0. UVOD

0.1. Dosadašnje poznavanje

Po planu Odsjeka za dijalektologiju ljeti 1981. godine istraživao sam sjevernomoslavačke govore. Ti su govori na području Dubrave povezani s vrbovečko-križevačko-bilogorskim govorima, koje sam istraživao prije toga, a odvojeni su najvećim dijelom jedni od drugih štokavskim područjem. Po podacima S. Ivšića (1936) i V. Zečević među tim govorima ima govora istoga tipa kao što su neki bilogorski i istočnopodravski govori. Ivšić kao primjer svojega tipa IV₄ navodi govor Đurđica kod Ivanjske, pa i svoj ogleđ teksta za taj tip donosi po govoru Đurđica. V. Zečević istražila je za Hrvatsko-srpski dijalektološki atlas govor Martinca kao predstavnika sjevernomoslavačkih govora i po njenim podacima taj govor ne bi po akcentuaciji išao u Ivšićevu IV. skupinu kajkavskih govora, kako je Ivšić na svojoj karti označio cijelo područje sjeverne Moslavine. Tako je on označio i sve govore na Bilo-gori i u istočnoj Podravini, a istraživanja tih govora (Lončarić 1978^b, 1979 i 1980) pokazala su da njihov dio ne ide u IV. skupinu, pa podaci V. Zečević nisu mnogo začudili.

Prije Ivšića na dijalektni pejzaž toga kraja osvrnuo se M. Rešetar u djelu "Der štokavische Dialekt". On opisuje štokavsko-kajkavsku granicu i u tom kraju i donosi kartu, ali s dvije pogreške. On kao granična štokavska sela navodi: "Vukšinc, Štefanje, Laminac stari, Pačevina, Berek, Krivaja, Potok, Ploščica stara, Kozarevac, Nevinac, Buli-

nac, Drljanovac, Kovačica, Dražica, Trnovitica velika, Begovača, Oštri Zid, Šimljanik (...) Podgarić", međutim, u V. Trnovitici i Šimljaniku govori se kajkavski, a u Oštrom Zidu danas uz štokavski također kajkavski. On također opisuje štokavski otok između Čazme i Ivanić-Grada i kaže da je ograničen ovim štokavskim selima: "Dereza, Dragičevac, Marinkovac, Mostari, (...) Prkos, Graberje, Buñani, Palančani, Suhaja, Grabrovnica, Milaševac" i kaže da se isključuje Marča i da granica zaobilazi Čazmu. (Rešetar 43, 46). Treba dodati da se u Prkosu i Bunjanima ipak pretežno govori kajkavski. Rešetar se osvrće također na štokavski utjecaj u kajavskim govorima i kajkavski utjecaj u štokavskim govorima ovoga kraja. Navodi da se u Daskatici (on ima pogrešno *Daskalica*) kaže "zècerat (*Daskalica*) mit dem kajkavischen ze für štok. iz- und der jekavischen Form *čerat* für *tjerati*", zatim u Vagovini "raž, sijeno, kukuruz, nešto und *kaj-ću* rěci?, *najstareša, mēhe*". Donosi primjere kajkavizma u štokavskim govorima *ne-bu* za Dapce i *nè-pè* za Mostare s ovoga područja (Rešetar 51).

R. Strohal u članku "Dijalekti u današnjoj bjelovarsko-križevačkoj županiji", za te govore kratko kaže: "(...) u kotaru čazmanskom govore katolici u upravnim općinama Dubravi, Kloštru Ivaniću, gradu Ivaniću, Križu i Čazmi općenito kajkavskim narječjem a pravoslavni štokavskim narječjem, dočim u općini Štefanje govore jedni i drugi štokavskim narječjem, dapače i doseljeni Česi poprimili su ovdje štokavsko narječje. U cijelom čazmanskom kotaru govori do 80% kajkavskim narječjem, a 20% štokavskim narječjem." (Strohal 415).

Po Ivšićevoj karti govori južno od Ivanić-Grada i štokavskoga otoka pripadaju nje-govoj III. skupini, a dalje na istok granica je prema toj skupini Moslavačka gora. Utvrdio sam da je ta granica uglavnom točna. Prije istraživanja postavilo se pitanje ima li na tom području više govora koji kao Martinac, i kao što je na istočnoj Bilo-gori i Podravini, nemaju akcentuaciju IV. skupine. Moglo se pretpostaviti da ih ima još koji uz Martinec, ali da su rijetki kada Ivšić nije naveo ni jedan na tom području. Za Bilo-goru naveo je jedan (D. Mosti). Međutim, kako je na tom području samo za jedan govor, prije navedeni Đurđić, označio tip akcentuacije, a onda do Lupoglava na zapadu više nijedan, moglo se pretpostaviti, kao i za istočnu Bilo-goru i Podravinu, da nije ni poznao druge govore.

Istraživanje je trebalo u prvom redu odgovoriti na postavljeno pitanje, tj. kakvi su sjevernomoslavački govori po akcentuaciji i trebalo je odrediti granice različitih tipova, kao i granicu prema govorima koji po akcentuaciji idu u III. skupinu, u posavske govore. Pokazalo se da većina sjevernomoslavačkih govora ne pripada IV. skupini, iako je tako obilježena. Govori iz III. skupine za sada nisu bili predmet istraživanja. Uz akcentuaciju želio sam istražiti i vokalizam sjevernomoslavačkih govora, jer se u istočnoj Podravini i Bilo-gori pokazalo da i u vokalizmu ima crta koje su neočekivane kao i u akcentuaciji. Ipak, pri istraživanju su prikupljeni podaci i za osnovnu sliku konzonantizma i podaci za važnije morfološke osobine.

Kako je u kratko vrijeme obišeno relativno veliko područje, može se pretpostaviti da će se u nekim mjestima uz osobine utvrđene ovim istraživanjem naći i drukčije stanje.

Ovom prilikom želim zahvaliti mnogobrojnim ispitanicima s istraživanog područja koji su pomogli da nastane ovaj rad. Zahvaljujem također dru A. Šojatu, koji je pročitao rad u rukopisu, na korisnim primjedbama i sugestijama.

0.2. Geografsko-povijesni osvrt na istraživano područje

0.2.1. Istraženo područje nešto je šire od onoga što bi se moglo nazvati pojmom "sjeverna Moslavina", naime istraživanjem je zahvaćeno i dubravsko područje, koje (danas) pripada vrbovečkoj općini, zatim ivaničko područje zapadno od Lonje, naime Prečec i sela južno od njega do rijeke Zeline. Na jugu je istraživanje išlo do granice prema govorima III. skupine, tako da nisu bila obuhvaćena sela Greda, Bregi, a dalje na istok obuhvaćena su zadnja sela Deanovec, Širinec, Vrtlinska i Donja Garešnica. Granica je prema štokavskim govorima navedena naprijed*.

0.2.2. U srednjem vijeku to je područje crkveno bilo, kao i danas, obuhvaćeno čazmanskim arhiđakonatom, pa bi se onda moglo zvati i sjevernočazmanskim. Upravo je najveći dio toga područja pripadao zagrebačkom biskupu, a bio je podijeljen na tri područja, provincije: Čazmu, Dubravu i Ivanić, a krajnji istok, kraj oko Nove Ploščice i obiju Trnovitica, bio je izvan toga, na području stare župe Garić.

Južni dio ivaničkoga područja, gdje je Križ i dalje na jug, danas pripada III. skupini, kao i područje dalje na istok, gdje su u srednjem vijeku bile stare župe Moslavina i Gračnica (Pavičić 1968, 211). Međutim, dotursko stanje toga područja nije toliko značajno za dijalektni pejzaž jer se za vrijeme turskih ratova stanovništvo veoma izmijenilo i izmiješalo.

Do 1592. godine zauzeli su Turci Slavoniju na ovom dijelu do rijeke Česme, a Čazma je postala sjedište sandžaka. Staro stanovništvo gotovo je potpuno pobjeglo na zapad, više nego iz istočne Slavonije, ali ga je ipak nešto i ostalo. Zanimljivo je da Turci na tom zemljištu, između Ilove i Česme, nisu naselili martoloze, štokavce. Granica prema turskom području išla je tu rijekom Česmom. Turci su napustili kraj između Česme i Ilove 1594. godine. Otad počinje ponovo naseljavanje pustoga zemljišta. Pavičić piše o tome: "Tvrdava je u Č-i bila potpuno sagrađena 1610, a od 1599 do te godine bila je krajina već nastanila u jakoj mjeri desnu stranu Č-e u Obedu, oko Kloštra i Marče, a bila je zahvatila čvrsto i počela naseljavati i zemljište oko Bjelovara (...) Do 1664 nastali su Milaševac, Draganac, Siščani, Komuševac i Štefanje, a ubrzo poslije 1690 i Vagovina, i Pobijenik u susjedstvu Č-e, a Vlaminec (danas Laminec), Zdenice i Ivanjska u okolini Štefanja. (...) U toku ili odmah poslije velikoga ratovanja 1687-92 provedeno je napokon i naseljavanje onih dijelova staroga čazmanskoga područja, koji su dotad ležali pusti. Bili su to krajevi više u gori, uvijek nesigurni zbog napadaja četnika. U blizini Č-e nastali su tada Bojana i Miklouš, južno od Ivanjske u gustoj šumi Križić, Šušnjara, Babinac, Borak i Martinac, a u staroj Dubnici oko sačuvanih crkava Petrička, Samarica, Šimljana i Đurđić. (...) Po podrijetlu to je hrvatsko naselje s različitim strana zapadnoga, sjeverozapadnoga i jugozapadnoga čazmanskoga zaleđa (...) Veće su skupine preseljene (...) osobito iz Kalničke podgorine, srednjega i donjega Polonja i bližega Turopolja. Poveći ih se broj doselio iz lijeve susjedne Posavine (...) Najposlije, u tom su nastanjivanju sudjelovali i

* Dok je radnja bila u tisku, utvrdio sam da se u još nekoliko sela na istoku (Sasovac, Orlovac, Slovinska Kovačica) govori kajkavski, s velikim utjecajem okolne novoštokavštine.

bliži krajišnici od Križa, Ivanića, Dubrave, Gradca i Čvrsteca. Osobit je značaj tom naseljavanju davala ipak struja sa zemljišta od Kalnika, Križevaca, Gradca i Vrbovca." (...Pavičić, Čazma). U tom naseljavanju manju ulogu imali su Predavci, Slavonci starosjedioci koji su se pokorili turskoj vlasti. Štokavski otok, smatra Pavičić, potječe od Predavaca.

Značajno je da se s polustoljetnom turskom granicom, koja je išla rijekom Česmom, poklapaju neke jezične granice.

To je područje ušlo u sastav Vojne krajine. Sela su bila objedinjena u vojvodstva. Čitava Slavonska, ili Varaždinska krajina, u koju je pripadalo sjevernomoslavačko područje, imala je početkom 18. stoljeća, kada su već formirana sva naselja koja uglavnom i danas postoje, 40 vojvodstava. Na našem području bilo je, prema popisu iz 1726, 15 vojvodstava.

0.2.3. Podjela područja na vojvodstva

Po veličini su vojvodstva različita, na sjevernomoslavačkom području od dva sela sa 13 $\frac{1}{2}$ sesija pa do vojvodstva od 23 sela. Obično jedno vojvodstvo čine sela koja i teritorijalno čine jednu cjelinu, jedinicu, ali ima i vojvodstava neobična sastava, tj. čine ga sela, bar s obzirom na današnji njihov smještaj, koja su veoma udaljena jedno od drugoga. Možda su u vrijeme popisa ta sela bila na drugom mjestu, pa su kasnije preseljena, ponijevši sa sobom i ime staroga mjesta. Moguće je i to da su sela bila na današnjem mjestu, ali stanovništvo potječe iz drugoga kraja, područja drugoga vojvodstva, pa je vojno i dalje ostalo vezano za vojvodstvo iz kojega potječe.

Ovdje se donosi popis sela po vojvodstvima iz spisa Varaždinskoga generalata za godinu 1726, kada su sela već formirana, a prije vojne i teritorijalne reorganizacije Varaždinskoga generalata.

0.2.3.1. Ivaničko područje

Laurentius Agustovich Voyvoda: Beslinez (*Bešlinec*), Predavez, Kriscti (*Krišci*). Sva su tri sela kajkavska.

Martinus Jagustich Voyvoda: Sobochani, Grabrie (*Graberje*). Sobočani su kajkavski, Graberje kajkavsko i štokavsko.

Gegorius Kliak Voyvoda: Sumechani, Grabrie, Palanchani, Sovani (*Sovari*). Sva su sela štokavska.

U vojvodstvu Tomaša Habijanca šest je kajkavskih sela, ali ih pet ima posavski tip govora, pripadaju u III. Ivšićevu skupinu, a šesto, Širinec, ima prijelazni, miješani govor: To su: S. Crucis (*Križ*), Širinec, Johovez, Hrasstīnize, Novaszelizi, Obedische, Okesinez, Vesischa.

Andreaaas Kutnichich voyvoda: Superior Obreska, Inferior Obreska, Marcha. Sva su tri sela kajkavska, a u Marči ima i štokavaca.

Petrach Raaiszky voyvoda: Buniani, Pernavorzi, Konstani, Rechiza. Samo prva dva sela pripadaju sjevernomoslavačkim govorima, druga dva južnomoslavačkim.

Joannes Petkovich vojvoda: Dianovec, Deressani, Czaginez, Gabrie. Prvo selo ima prijelazni, miješani govor, sjeverno- i južnomoslavački, a ostala tri sjevernomoslavački. Graberje je većinom štokavsko.

0.2.3.2. Ostala vojvodstva, dakle većina, nisu grupirana u veće jedinice, kao što je to kod ivaničkoga područja. Također su sva druga vojvodstva veća. Budući da se u nekim velikim vojvodstvima navodi samo poneko mjesto sa sjevernomoslavačkoga područja neće biti naveden potpuni sastav takvih vojvodstava, i tada će to biti napomenuto. Vojvodstva se neće navoditi redom kao u popisu, već redom dalje od ivaničgradskoga područja, koliko je to moguće.

Voyvodatus Popovich: Chasma, Grabrovniza, Miklos, Dragonez, Deresza, Czerina, Lipouchani, Dragiechevez, Zvetkovez (*Zvekavec kod Dubrave*), Marinkovez, Mostorovez (*Mostari*). Kajkavska i štokavska sela.

Michal Mihalovich: Bobienik (*Pobijenik*), Vertlinska, Suhaja, Bosilova, Obschevez, Bolanchani (*Palančani*) et Broklovan (*Prokljuvani*), Komussevez, Szaberdie, Koritno, Markovec, Baruszevez, Bernjarovez, Tuchenick. Kajkavska i štokavska sela iz čazmanske i dubravske okolice.

Voyvodatus Zgidovich: Sischani, Vagovina, Milasevich, Bojana, Kabel, Markovez, Farkassovez, Suonick, Ivanchan, Vukinez, Dolna Kapella, Hagen, Glog, Habianovez, Fuka. Kajkavska i štokavska sela čazmanske i dubravske okolice.

Voyvodatus Vukovich: Bergomela i Bressa, Stara Narta, Utiskane, Kolarova, Ivanska i Babinez, Zretska i Giurchich, Ploschiza nova i St. Jacob, Stara Plochiza, Kruskovez, Berek, Betriska (*Petrička*), St. Peter, Recissevez..., Zdenze, Donia Simlena, Ladislau, Kostanovez, Drassiza, Ternova. Kajkavska i štokavska sela.

Voyvodatus Zdelarovich: Vukovie, Podgarich, Gorne Garesniza i Gornie Simlena, Samariza, Ostrozid, Berslaniza, Mala Kutina y Chaina, Ztupovacha, Cziglenize, Vlass. Basscay (*Pašijan*), Kapeliza, Tomassiza, Klogochovez y Kaigana, Disnik, Slovensky Bassian, Kaniska Iva, Mliniska Belika y Mala, Popovez. Kajkavska i štokavska sela.

U velikom vojvodstvu Gaje Misirače od 24 sela većina je štokavskih, a kajkavska su: Hersova, Krisiz, Susniana, Martinec, Predavez i Ternavez, i to u čazmanskoj i dubravskoj okolini.

U vojvodstvu Mitra Mihalevica nalaze se od kajkavski sela *Velika i Mala Tornovitica*, sa još sedam štokavskih sela.

U vojvodstvu Mihalović, koje čini dvadeset tri sela, uz većinu štokavskih sela i četiri kajkavska sela iz okolice Bjelovara (V. i M. Trojstvo, Kegljevec i Vrbica) navodi se također još jedna Samariza.

0.2.3.3. Područje oko Dubrave, Ivanić-Grad i tri mjesta zapadno od njega — Prečec, Lopatinec (službeno Opatinec), Tedrovec — što je bilo obuhvaćeno istraživanjem iz jezičnih razloga, nije bilo u sastavu Vojne Krajine. Ovdje je značajno da se granica Slavonske krajine na jugu u osnovnom poklapa s jezičnom granicom između govora sjevernomoslavačkoga tipa i III. Ivšičeve skupine, s izuzetkom Križa i okolice, koji su prijelaznoga karaktera.

Budući da su vojno-upravno i teritorijalno vojvodstva bila vrlo neujednačena, provodile su se reforme, koje su završene oko polovine 18. stoljeća. (Vaniček III, 487).

0.2.4 Crkvene župe

Od izvanjezičnih čimbenika koji imaju utjecaja na formiranje mjesnih govora značajnu ulogu može imati pripadnost crkvenoj župi. Zbog toga ćemo navesti po župama koja sela sačinjavaju pojedinu župu i kakav je sastav župa s obzirom na govore pojedinih sela. Mjesta u kojima se govori štokavski neće se navoditi poimence, već će se samo navesti njihov broj.

Čazma. Većina je sela čazmanske župe štokavska a osim u samoj Čazmi kajkavski se govori, uz štokavski, u Milaševcima.

Dapci. Cijela je župa štokavska.

Draganec. Cijela je župa kajkavska, a čine je sela: Gornji i Donji Graganec, Bojana, Komuševci, Siščani, Zdenčec i Vagovina.

Gornji Miklouš. Govori se samo kajkavski. Sela su: G. Miklouš, D. Miklouš, Martinec, Novo Selo i Vučani.

Samarica. Govori se kajkavski i štokavski (4 sela). Kajkavska su sela: Samarica, Donja i Gornja Petrička, G. Garešnica, Novo Selo, Oštri Zid (uz štokavski), Šimljana i Šimljanik.

Štefanje. Većina je župe štokavska, kao i sjedište, uz znatan kajkavski utjecaj. Kajkavska je Daskatica i Šušnjara.

Ivanjska. Pola je, od prilike, župe štokavsko. Uz sjedište, kajkavska su sela: Babinac, Đurđić, Križić i Rastovac.

Stara Ploščica. Većina je župe štokavska, a u kajkavskim selima ima također štokavaca. Kajkavska su sela: N. Ploščica, Ruškovac, Šimljanica.

Velika Trnovitica. Većina je župe štokavska. Kajkavski se govori u selima: V. i M. Trnovitica, Kostanjevac (uz štokavski).

Vrtlinska. Govori se štokavski i kajkavski. Uz Vrtlinsku, koja ide u sjevernomoslavački tip kajkavštine, kajkavska je Rečica, ali u njoj je govor drugoga tipa, tj. akcentuacija mu ide u III. Ivšičevu skupinu.

Križ. U župi je nekoliko štokavskih sela. Većina kajkavskih govora, kao i govor sjedišta, pripada u posavski tip govora, III. Ivšičevu skupinu. U sjevernomoslavačke govore pripadaju Bunjani i Šušnjari, a govori Deanovca i Širinca mogu se smatrati prijelaznim.

Ivanič-Grad. Župa, koja obuhvaća grad s predgrađima, kajkavska je, ali govor grada, koji je vjerojatno u formiranju, odnosno u previranju s elementima: stara osnova, novi štokavci, kao u većini naših manjih gradova, nije istraživan, već samo govor predgrađa, G. i D. Šarampova i Poljane.

Lupoglav. Sastoji se od tri kajkavska sela. Samo sjedište po vokalizmu se izdvaja od graničarskih govora, tj. prema * $\varphi = l$ ne stoji *u*, a Prečec i Tedrovec imaju *u*.

Bregi Posavski. Sva su sela kajkavska, ali sva osim Opatinca, koji je graničarskoga tipa, posavskoga su tipa, III. skupina.

Dubrava. Nekoliko je sela, odnosno dijelova sela i dio Koritne, štokavsko. Govor Markovca može se, na primjer, smatrati štokavskim, ima *a* prema póluglasu, ali je fonetika kajkavska. Kajkavska su sela, uz sjedište : Bađinec, Grabec, Grabik, Kostanj, Ladina, Paruževac, Podlužan, Radulec, Svinjarec, Zetkan, Zgališće i Zvekavec.

Ivanić-Kloštar. Kajkavska sela: Bešlinec, Caginec, Čemernica, Derežani, Donja Obreška, Gornja Obreška, Krišci, Lipovec, Predavec, Prkos, Sobočani, Stara Marča, Šćapovec, Vinari.

0.3. Transkripcija

U radu za glasove se primjenjuje transkripcija koja je prihvaćena za Hrvatsko-srpski dijalektološki atlas (Brzovoić 1963), a za prozodiju primjenjuje se transkripcija prihvaćena za Općeslavenski lingvistički atlas (Voprosnik). U transkripciji glasova ima nekoliko odstupanja od navedenog.

Dvoglasni se bilježe s *ie*, *ei* i s *uo*. Cirkumfleks se, kada su naglašeni, na njima bilježi tako da znak silaznosti dođe na prvi dio, a akut tako da znak uzlaznosti dođe na drugi dio, dakle *ie* i *uo*, *ie* i *uo*'.

Spirant se bilježi s *h*, bez obzira na realizaciju, koju često nije moguće točno odrediti.

Fonem koji se bilježi znakom *j* češće je poluvokal *i* nego frikativ (Brozović 1972).

Pomaknuti *u* prema naprijed, koji postoji u nekoliko govora kod Ivanić-Grada, bilježi se s *ü*, međutim, prava će mu vrijednost biti *ú*.

Riječi koje čine akcenatsku riječ, povezuju se crticom (-), npr. *v'eli-se*.

Palatalne afrikate koje su fonetski tipično kajkavske, tj. stoje između *ć* i *č*, odnosno *š* i *ž* (a obično se bilježe tzv. trorogim slovima, ili s *č'* i *ž'*, transkribiraju se ovdje s *č* i *ž*).

Fonetska i fonološka transkripcija u načelu se, kada je jasno (iz konteksta) o kojoj je riječ, posebno ne obilježavaju. Kada se ipak označuju, primjenjuju se uobičajeni znakovi.

Potrebno je primijetiti da se primjenjuju tzv. uža i šira fonološka transkripcija. Uža je bliža fonetskoj transkripciji i primjenjuje se onda kada se navode primjeri samo iz jednoga govora. Druga se primjenjuje onda kada se navode primjeri-tipovi koji se mogu odnositi na više govora. Na primjer, u nekim govorima u riječima *seno* i *meso* (*i* sada je primijenjena šira fonološka transkripcija) na mjestu slova *e* stoji isti fonem, a u drugim govorima različiti fonemi. Kada se, na primjer, govori o naglasku tih riječi, a one su istoga naglasnoga tipa u različitim govorima, onda će se one napisati s istim slovom na navedenom mjestu, kao što je i ovdje učinjeno, dakle apstrahirat će se razlike u kvaliteti vokala koje postoje u pojedinim govorima. Ali ako se navode primjeri iz pojedinih mjesta, onda će se razlike, odnosno sličnosti, vidjeti, npr. *se: no* i *mę: seo*; *sieno* i *me: so*, *se: no* i *mę: so* itd.

1. PROZODIJA SINKRONO

1.0.1. Tipovi prozodijskih sustava

U svim istraženim govorima fonološku funkciju u naglasku riječi imaju tri prozodijska obilježja: (a) mjesto siline, odnosno naglaska, (b) kvantiteta i (c) modulacija, opreka u kretanju tona u naglašenom slogu. S obzirom na distribuciju navedenih obilježja, utvrđeno je sedam tipova prozodijskih sustava. Razlike su među njima u tome postoji li opreka po modulaciji samo u dugom ili i u kratkom slogu, može li zadnji slog biti naglašen, a ako može je li naglašen i kratak ili samo dug, i onda da li samo zatvoren dugi slog ili i otvoren; zatim, postoji li opreka po kvantiteti samo u naglašenom slogu te, eventualno, postoji li ta opreka samo u prednaglasnom ili u zanaglasnom slogu (gdje bi sustavi s tom oprekom bili osmi tip).

Pregled tipova prozodijskih sustava dan je kao i u "Bilogorskim kajkavskim govorima". Polazi se od Ivićevih prijedloga (Ivić 1961). Tipovi *A* imaju opreku po kvantiteti samo u naglašenom slogu, tipovi *B* i u nenaglašenom. Tipovi *a* imaju fonološku modulaciju samo u dugom slogu, tipovi *b* i u kratkom. Dalje sam postupio tako da su tipovi broj 1 oni koji ne mogu imati naglašenu ultim, tipovi broj 2 oni koji je mogu imati.

Pregled prozodijskih tipova

	Ultima naglašena			Duljina		Modulacija u kratkom sl.
	kratka	duga		prednaglas.	zanaglasna	
		otvorena	zatvorena			
A.a.1.	—	—	—	—	—	—
2.i.	—	—	+	—	—	—
ii.	—	+	+	—	—	—
iii.	+	—	+	—	—	—
b.	+	—	+	—	—	+
B.a.1.	—	—	—	+	—	—
2.i.	—	+	+	+	—	—
(b.	+	—	+	—	+	+

1.0.11. Po tradicionalnoj interpretaciji, gdje govorimo o naglascima, a koji su snopovi prozodijskih obilježja (tj. siline, kvantitete i modulacije), reći ćemo da se navedeni sustavi međusobno razlikuju po tome imaju li tri ili četiri naglaska, tj. imaju li uz dva duga, silazni, cirkumfleks (\acute{x} ., tradicijski \sim) i uzlazni, akut (\acute{x} : ili \sim) samo jedan kratak ($\acute{}$, a u kajkavskoj dijalektologiji obično bilježen s^{\sim}) ili također dva kratka, silazni (\acute{x}) i uzlazni (\acute{x}). Dalje, po toj interpretaciji, sustavi se razlikuju po tome imaju li ili ne prednaglasnu duljinu i može li ultima višesložnih riječi biti naglašena, samo duga, samo zatvorena ili i otvorena.

Pregled sustava po tradicijskoj interpretaciji

	Naglašeni slog			Nenaglašeni slog	
	nezadnji	zadnji		prednaglasni	zanaglasni
		zatvoreni	otvoreni		
A.a.1.	ʰx, ʰx̣:, ʰx̣:	—	—	x	x
2.i	"	x: (x̣:)	—	x	x
ii.	"	x: (x̣)	x: (x̣:)	x	x
iii.	"	ʰx, ʰx̣:, ʰx̣:	—	x	x
b.	ʰx, ʰx̣:, ʰx̣:	ʰx, ʰx̣:, ʰx̣:	—	x	x
B.a.1.	ʰx, ʰx̣:, ʰx̣:	—	—	x, x:	x
2.i	"	x: (x̣:)	x: (x̣:)	x, x:	x
(b.	ʰx, ʰx̣:, ʰx̣:	ʰx, ʰx̣:, ʰx̣:	—	x	x, x:)

Znakom *x* predstavljen je bilo koji vokal, odnosno slog, pa je, prema tome, *x* — kratki nenaglašeni vokal (slog) *x:* — dugi nenaglašeni vokal, *ʰ* — kratki naglašeni vokal kada nema opreke po modulaciji (ekspresivni, dinamički naglasak), *ʰ* — kratki naglašeni vokal sa silaznom modulacijom (odnosno sa silaznim naglaskom), *ʰ* — kratki naglašeni vokal s uzlaznom modulacijom (kratkouzlaznim naglaskom), *x̣:* — dugi silazni slog (s cirkumfleksom, dugosilaznim naglaskom) i *ʰ*: dugi uzlazni vokal (s dugouzlaznim naglaskom, akutom).

Tip *B.b.* (koji je stavljen u zagradu) a koji se od svih ostalih razlikuje po tome što u njemu postoji opreka po kvantiteti u zanaglasnom slogu, nije zapravo potvrđen ni u jednom sjevernomoslavačkom kajkavskom govoru. Naznačen je ipak jer se u nekim govorima javljaju sporadični pojedinačni primjeri sa zanaglasnom duljinom, naravno pod utjecajem susjednih štokavskih govora. Moguće je da će se takav sustav naći u kojem kajkavskom govoru ovoga kraja kod dijela govornika. Većina govora u čazmanskom štokavskom otoku također nema zanaglasne duljine. Pojedinačni osamljeni primjeri sa zanaglasnom duljinom u pojedinim govornika u kajkavskim govorima ne omogućavaju niti interpretaciju s jednosmjernom oprekom kračine i duljine, kao što je to moguće sa silaznom i uzlaznom modulacijom na kratkim slogovima u nekim govorima. Prema tome, primjere kao *vóde:* Gjed i *sé:la:* u N. Ploščici, *vóde:r* u Vagovini, treba smatrati služenjem drugim sustavom.

1.0.2. Fiziologija

Ostvaraji su prozodijskih obilježja, odnosno naglasaka, neujednačeni. To je i razumljivo jer su se na tom području izmiješale četiri veoma različite govorne skupine — posavski govori, koji u znatnoj mjeri čuvaju stariju kajkavsku akcentuaciju i slični staroštokavski govori, kajkavski govori s tzv. unakrsnom metatonijom cirkumfleksa i akuta te novoštokavski govori. Tako su nastali i kajkavski govori s fonološkom modulacijom na kratkom slogu, pa se čak javlja i zanaglasna duljina. Na manjem dijelu područja, na zapadu,

koje nije bilo u okviru Vojne krajine, fiziologija je kajkavskija, na istoku, na većem dijelu područja, novoštokavskija. Kako u pojedinim mjestima prevladavaju potomci stanovnika iz različitih govornih skupina, pa su i sustavi različiti, tako je, iako u manjoj mjeri, različita i fiziologija naglasaka. Budući da su govori istraživani samo u pregledu, s manjim brojem ispitanika, fiziologiji nije mogla biti posvećena veća pažnja.

U govovima u kojima nema opreke po modulaciji u kratkom slogu, taj se slog može, s obzirom na modulaciju, realizirati i uzlazno i silazno. U jednosložnim riječima modulacija je redovno silazna. Kratak se slog u takvim govovima može i duljiti, kao što je to i u većini kajkavskih govora, ali je na istoku istraživanog područja ta pojava rjeđa.

U sustavima s fonološkom modulacijom i u kratkom slogu fiziologija naglasaka uglavnom je novoštokavska, a poznato je da ni u svim novoštokavskim govovima realizacija naglasaka nije jednaka (Belić 1926).

Uzlazni naglasci, kratki i dugi, u nenovoštokavskim govovima koji po fiziologiji i(li) mjestu odgovaraju novoštokavskim uzlaznim naglascima nazivaju se štokavidnim naglascima, a upotrijebljeni su i posebni znakovi za njih, uspr. Finka/Šojat 1973.

Zanimljivo je stanje u onim govovima gdje se može uočiti nastajanje tzv. četveroakcenatskoga sustava, odnosno gdje je ono na pola puta (v. t. 1.4). U tim govovima u određenim riječima stoji kratkouzlazni naglasak, npr. *līsa*, a u naglašenim kratkim jednosložnim riječima kratkouzlazni ili kratkosilazni naglasak. U drugim kratkim slogovima, koji obično odgovaraju starijim kratkim naglašenim slogovima, može se ostvariti i uzlazna i silazna modulacija, npr. *rāta* Gjed, prema *rāt*.

Cirkumfleks i silazna modulacija u kratkom slogu ultime i jednosložnih riječi u sustavima u kojima nema opreke po modulaciji u tom položaju mogu se smatrati silaznima samo fonetski, a kao fonološko obilježje mogu im se smatrati samo naglašena duljina i kraćina.

1.1. Tip A.a.1.

Naglasni tip u kojem ne može biti naglašena ultima nije proširen u sjevernomoslavačkim govovima. Osim toga, taj tip, kao jedini tip u govoru, utvrđen je samo u nekoliko govora na zapadu područja, npr. u Obreški i Jalševcu. Na istoku taj sustav supostoji u nekim govovima sa sustavom u kojem postoji fonološka modulacija i u kratkom, a ne samo u dugom slogu. Drugim riječima, u nekim govovima taj tip prelazi u noviji tip.

Primjeri iz Obreške: *jòreji*, *děteľna*, *jà:buke* (fonološki *j'abuke*), *l:ti* (fonološki *'iti*): *sę:la*, *rù:šek*, *mlò:timu*, *mř:l;* *děteľina*, *sé:lo* (fonološki *s'elo*) – *posľ:ni*, *prú:ga* 'dúga', *neima* 'nema'.

Treba dodati da se ipak i u ovim govovima javljaju riječi koje imaju naglašenu ultimatu, npr. *penzionè:r* prema *kr'umpeř*, *krumpé:ra* u Obreški. Međutim, takve primjere treba smatrati izuzecima, koji ne narušavaju sustav. To su strane i afektivne riječi.

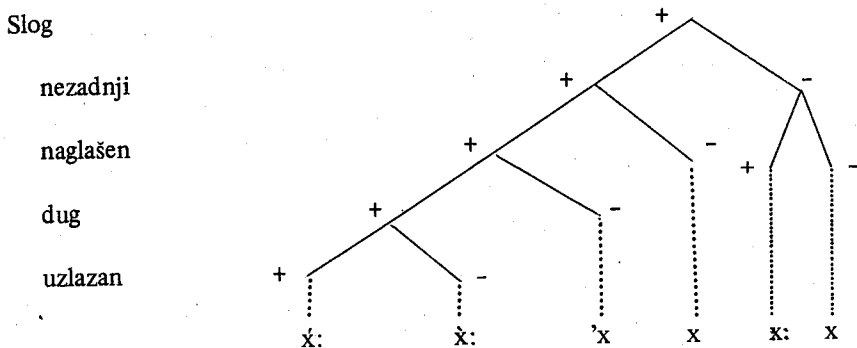
1.2. *Tip A.a.2.i.*

U idućem tipu također bez fonološke modulacije u kratkom slogu ulatima može biti naglašena, ali samo onda ako je zatvorena. Taj je tip zastupljen na istom području gdje i prethodni, također u manjem broju govora. Imaju ga, osim toga, i dva iekavska govora, i to Bojana, u centru iekavskoga područja, a drugi, Vrtlinska, na južnoj njegovoj periferiji, ali u ta dva govora vide se i utjecaji sustava A.b.

Primjeri. Predavec: *mè:sò, gnò:ì, vi:čemu, domò:m, purò:n, kòsi, drži, mlò:tla, blà:ga 'dúga'*. Bojana: *sie:no, kori:ta, kapù:t, krumpier, bò:li, lèti, grizel, čerèšha, sté:blo, diéno*. Vrtlinska: *pi:tam, narà:sel, kolà:č, lèti, ùmrl, lópata, mlá:da, sù:ša*.

1.3. *Tip A.a.2.ii.*

Tip bez prednaglasne duljine i s naglašenom dugom, zatvorenom i otvorenom ultimom drugi je po čestoti u istraživanim govorima. Imaju ga govori na sjeverozapadu istraživačkog područja, i to na dubravskom i kloštraskom području, te u Prečecu, koji se nadovezuje na to područje. Osim toga, takva je akcentuacija u prijelaznom govoru Širinca.

Grafčki prikaz tipa A.a.2.ii.

Primjeri. Prečec: *škò:la, pi:tamu, jàgoda, jedina, pè:mu 'podemo', ju:tila, z-mastju:, selà:k*. Čemernica: *sù:ša, crlè:na, krumpè:r, boli:, sedì:š, jenò:ko 'jednako', žù:toga, mēgla, razmētaši, sè:no, pi:tate, dučò:n, leti:, kràvami, kukaivača, vi:knti*. Bađinec: *ru:da, cè:rkva*. Širinec: *mlò:tim, govò:dina, letì:, glò:va, zapitò:val, držì:, sèkira, narò:sel, Širinčan*.

1.4 *Tipovi A.a.2.iii, A.b.*

Česti su govori, na istoku područja, u kojima može biti naglašena i duga i kratka zatvorena ultima. Ti govori čine dvije skupine. U manjoj u potpunosti je razvijen četveroakcentatski sustav, dakle s fonološkom modulacijom i u kratkom slogu, tip A.b. Druga skupina govora nema taj sustav u potpunosti razvijen. Obično se u njima neke riječi mogu

realizirati i sa silaznom i s uzlaznom modulacijom, a neke samo s uzlaznom ili sa silaznom. Na primjer, govori se *žena* i *žena*, ponekad i *žé:na*, ali samo *lisca*, *nós* 2jed imper., *ràt*, *màk*. Taj se odnos može interpretirati kao jednosmjerna opozicija između silazne i uzlazne modulacije u kratkom slogu, gdje za primjere kao *žena* treba pretpostaviti silaznu modulaciju, koja se fakultativno može zamijeniti s uzlaznom, a uzlazna modulacija u primjerima kao *lisca* ne može se zamijeniti sa silaznom. (Druga je stvar što bi u oba primjera povijesno trebala biti ista, uzlazna modulacija.) Međutim, odnos *nós* i *ràt* i tada ostaje sinkronijski neobjašnjen. Taj bi se odnos mogao riješiti na leksičkom planu. Trebalo bi pretpostaviti da u tim govorima postoji četveroakcenatski sustav, ali da su česte prozodijske dublete pojedinih riječi.

U tim govorima ima izvornih govornika koji sve primjere mogu izgovoriti s uzlaznom ili silaznom modulacijom, koji dakle ne razlikuju modulaciju u kratkom slogu, imaju tip A.a.2.iii. Bilo bi najjednostavnije reći da svi ti govori imaju taj tip prozodijskog sustava, ali to ne bi odgovaralo stvarnosti. Nije utvrđen čak ni jedan govor u kojem bi bio zastupljen samo taj tip, gdje neki govornici ne bi imali ograničeno razlikovanje uzlazne i silazne modulacije u kratkom slogu.

U nekim govorima, npr. u G. Garešnici i Čazmi, nalazimo izvorne govornike sa sva tri sustava, tj. s četiri i s tri akcenta i sjednosmjernom opozicijom. Naravno, u takvim govorima nije lako utvrditi kakvi su odnosi. Zbog toga će se za govore u kojima četveroakcenatski sustav nije u potpunosti zastupljen primjeri navesti zajedno. Dijakronijski riječ je o nastajanju četveroakcenatskog sustava, u uvjetima interferencije s govorima koji je imaju, dakle o utjecaju novoštokavskih govora (v. t. 2.3).

1.4.1. Tip A.a.2.iii. i sustavi s jednosmjernom opozicijom u kratkom slogu

Značajke su govora koji imaju naglašenu i kratku i dugu zatvorenu ultimiu, a nemaju fonološku modulaciju u kratkom slogu ili imaju jednosmjernu opoziciju uzlazne i silazne modulacije u tom slogu već pobrojane. Takve govore, osim u spomenutim mjestima, G. Garešnici i Čazmi, nalazimo također u Martincu, Šimljanici, Đurđicu, Samarici, Siščanima, V. Tmrovitici itd.

Primjeri. Gornja Garešnica: *sělo* i *sělo*, *žěna*, *děnes*, *sěst* 'sjesti', *ulòvil*, *ně-mre*, *mògel*, *płúje*, *kòsti* NAMn- *kòsti* Gmn, *jěskov* Gmn 'jezika', *dřč* 'trči', *čkóm*, *glě:d*, *šút* 2jed imp., *divánt*, *glě:det* inf., *vù:vo*, *divà:nič*, *s-plě:č* Gmn, *nò:g* Gmn. Čazma: *nòga* i *nòga*, *žena* i *žena*, *ràt*, *ràta*, *kròv*, *króva*, *búbreg*, *ušca*, *siròmak*, *òpasti*, *jězik*, *úzima*, *pótok*, *vřšňak*, *vřšňá:ka*, *pástir*, *pasti:ra*, *obù:kla*, *vù:va*, *zapisá:va*, *zrint*, *dópt* 'dobiti', *rá:n* 2jed imp. 'hrani', *próst* 'prostiti', *obié:lt*. Martinec: *dět* 'metnuti', *dič*, *vid* 2jed imp. 'vidi', *úmt* 'umiti', *dópt* 'dobiti', *mò:rje*, *bò:g*, *sù:za*, *bà:rjak*, *vi:dím*, *osú:št*, *otí:t* 'otići', *kù:p* 2jed imp., *vù:sřca*, *bá:cla* i *vòlel*, pridjev radni *videt*.

1.4.2. *Fonološka modulacija u kratkom slogu*

Prozodijski tip s oprekom po modulaciji u kratkom slogu utvrđen je u nekoliko govora, npr. u Novoj Ploščici, Babincu, Kostanjevcu, Šimljanici, Šimljani, Ivanjskoj, Daskatici, Gornjem Dragancu, Zabrdju, Milaševcu. Kako je u Uvodu rečeno, nije isključeno da dio stanovništva ima i drukčiji tip sustava od onoga koji je pronađen u mojih ispitanika. Uočljivo je da su među navedenim govorima govori tzv. tipa *tanek* (v. t. 4.4).

U ovom tipu ultima, i duga i kratka, može biti uzlazno modulirana, točnije: u višesložnih riječi naglašena ultima upravo je najčešće uzlazna. Jednosložne riječi, koje također mogu biti uzlazno modulirane, imaju češće silazni naglasak. Bitno je da u i tim položajima postoji opreka po modulaciji. Kako je silazna modulacija ultime višesložnih riječi rijetka, javlja se u stranim i ekspresivnim riječima, npr. *miliju:n* Kostanjevec, mogla bi se interpretirati u tom položaju kao i u standardnom jeziku na nepravom slogu, tj. kao izuzetak od sustava. Kako opreka po modulaciji postoji u jednosložnim riječima, a toga nema u standardnom jeziku, bolja je interpretacija s fonološkom modulacijom u svim položajima. Takva je akcentuacija u susjednim štokavskim govorima, otkuda se širi i na kajkavske, te u istočnim bilogorskim i podravskim kajkavskim govorima (Lončarić 1981).

Primjeri. Ivanjska: *nò:s, pí:l, donés, nasié:c, jèd, glé:d* sve 2jed imperativa, *žè:n* Gmn, *màt* 'mati', *vù:va* Gjed – *vù:va* NAMn, *dòbil, dóbli*. N. Ploščica: *sèla* Gjed – *sèla* NAMn, *dòšel, krùva, bòli, žè:na* Gmn, *mrtví:ka* Gjed, *dò:ž, vlié:c, gón* 2jed imperativa, *nò:vce, lie:po*.

1.5. *T i p* B.a.1

Akcentuacijski tip s prednaglasnom duljinom u kojem ultima ne može biti naglašena pronađen je samo u jednom perifernom mjesnom govoru, u Donjem Šarampovu, predgrađu Ivanić-Grada. Možda je takav govor imao i G. Šarampov, u kojem sam našao primjere naglašivanja tipa *jag'oda*, koji su zastupljeni i u govorima koji povlače silinu s dugoga sloga dalje od penultime, ali u mojih informanata u G. Šarampovu povlačenja siline s drugoga sloga nisam našao. U govoru su D. Šarampova često dublete likova istih oblika s prednaglasnom duljinom i likova bez te duljine ili s akutom na mjestu te duljine, npr. *gove:d'ina, goved'ina* i *gové:dina*. To upućuje na narušavanje sustava kao i kod idućeg tipa.

Povijesno je to Ivšičev tip V₆, u kojemu je, kao i u idućem, prednaglasna duljina nastala sekundarno, povlačenjem siline s dugoga sloga koji je dalje od penultime (v. t. 2.2.4).

Kako u ovom tipu sustava nema cirkumfleksa dalje od penultime, (nema ga ni u idućem osim kao dublete slijeda od nenaglašene duljine i siline na idućem kratkom slogu), taj slijed mogao bi se fonološki interpretirati kao cirkumfleks na mjestu duljine. Dakle, *mła:t'imo* kao *młá:timo*, što bi bilo u opreci s akutom u *młá:titi*.

Primjeri: *sméjala-se, jorà:la, vidéti, bò:li, lèti, kàput, ponudila, plá:kala, govedine* (prednaglasna duljina nije ostvarena).

1.6. *Tip B.a.2.1.*

Sustav s naglašenom dugom ultimom, i to i otvorenom, i s prednaglasnom duljinom pronađen je također samo u jednom govoru, nedaleko od prethodnoga tipa, u Poljani, isto tako predgrađu Ivanić-Grada.

Rečeno je kod prethodnoga tipa da je i ovdje narušen sustav s obzirom na prednaglasnu duljinu, tj. uz likove nekog oblika s prednaglasnom duljinom javljaju se i dubletni likovi bez nje, i to ovdje s akutom ili cirkumfleksom na njenom mjestu. Uz *pi:t'atę* zabilježeno je također *pi:tate* i *pi:tate*. Takva je pojava zabilježena u dva govora kod Križevaca, u Erdovcu i Podgajcu.

Kako u jedinom i zadnjem slogu riječi nema opreke po modulaciji, može se reći da je u njemu cirkumfleks samo fonetski ostvaraj sloga kojemu je fonološko obilježje samo to da je dug.

Primjeri: *grò:bje*, *polà:nka*, *purà:n*, *boli:*, *rubčá*, *plákala*, *sé:no*, *sú:nce*, *gove:dina*, *dę:láte*.

2. PROZODIJA DIJAKRONO

Spomenuto je u Uvodu da se istraživani sjevernomoslavački kajkavski govori po razvoju svoje akcentuacije dijele u dva dijela. Skupina govora oko Ivanić-Grada i manja skupina oko Ivanjske pripadaju Ivšičevoj IV. skupini, odnosno imaju akcentuaciju s osnovom te skupine, tzv. mlađe revolucionarne. To znači da u tim govorima, u odnosu na polaznu, osnovnu kajkavsku akcentuaciju, kako ju je formulirao Ivšić, imamo tzv. unakrsnu metatoniju, kako sam nazvao metatoninu starijih dugih naglasaka iz osnovne kajkavske akcentuacije, i to cirkumfleksa u akut, a akuta u cirkumfleks. Iako je Ivšić na svojoj karti označio da cijelo to područje ima takvu akcentuaciju, utvrdio sam da to nije tako i da velika većina tih govora nema navedenih metatonija. Istina, u svim se govorima nađe njezinih tragova, tj. u pojedinim riječima ili pojedinim kategorijama, ali to ni izdaleka nije njihova opća karakteristika. Rečeno je također da se na zapadu, izuzimajući Ivanjsku i okolna sela, granica između govora koji nemaju akcentuaciju IV. Ivšičeve skupine i onih koji je imaju uglavnom poklapa s granicom Vojne krajine, s dva izuzetka. Prvi je Dubrava i okolica, a drugi Prečec i Tedrovec koji nisu bili u sastavu Krajine, a nemaju unakrsne metatonije.

2.1. *Govori s unakrsnom metatonijom (Ivšičeva IV. skupina)*

U govorima s akcentuacijom u kojoj je provedena, većim ili manjim dijelom, unakrsna metatonija, tj. koji se mogu uključiti u IV. Ivšičevu skupinu, pronađeno je pet različitih dijakronih prozodijskih tipova. Polazeći od Ivšičevih tipova u toj skupini, onda su to samo četiri njegova tipa. Naime, Ivšić nije razlikovao govore koji ne mogu imati dugu

naglašenu otvorenu ultimatu, a zatvorena ultima može biti naglašena, i govore u kojima ultima uopće ne može biti naglašena. Drugim riječima, on ne razlikuje govore koji imaju naglasak kao *l'eti* i *p'uran* i govore s naglaskom u tim primjerima *l'eti*, ali *purà:n*. Jedni i drugi idu u njegov IV₂ ili IV₄ tip. To je vjerojatno, zato što on pri svojem istraživanju nije naišao na ovaj drugi tip, odnosno druge tipove. Možda bi tipovi s naglaskom kao *l'eti*, *purà:n* išli prije u njegove neparne tipove kao podtipovi (npr. 1b i 3b), jer u njima ipak ostaje cirkumfleks od praslavenskoga novoga akuta na ultimi, iako samo u zatvorenoj, tj. *purà:n* od *purà:n* (*purān*). Međutim, kada sam se prvi put susreo s tim problemom primijenio sam doslovce Ivšičeve modele, tj. imaju li govori *leti*: (*lefi*) ili *l'eti* (*lèti*), te sam govore koji nemaju tako, ali imaju *purà:n*, uzimao kao podtip parnoga tipa (2b i 4b), konkretno kao IV₄ u Glogovnici (Lončarić 1981).

U Gornjem Šarampovu naišao sam na ostatke sustava koji ima *purà:n* i *v'eliš*. Kako se u njemu javlja također *jag'oda*, *jab'uka*, tj. progresivna metataksa siline kratkoga sloga, taj bi govor išao u 1. ili 2. tip Ivšičeve IV. skupine. U Dolancu i Jalševcu, također kod Ivanić-Grada, dolazi *p'uran*, dakle posve jasan 2. ili 4. tip. Budući da su u njima rijetki primjeri navedene progresivne metatakse s kratkoga sloga, pitanje je treba li govore tih naselja svrstati u IV₄, kao govore Ivanjske i okolice, ili u IV₂.

U Poljani i D. Šarampovu govori poznaju progresivnu metataksu i s dugih slogova dalje od penultime, što je karakteristika Ivšičevih tipova 5. i 6, s modelom *mlā:t'imo* (*mlāt'imo*). Iako je riječ samo o dva predgrađa Ivanić-Grada, zastupljena su oba Ivšičeva tipa, i to 5. u Poljani, a 6. tip u D. Šarampovu.

Potrebno je upozoriti na jednu crtu moslavačkih govora koji idu u IV. skupinu. Dok je metatonija prakajkavskoga akuta provedena dosljedno, metatonija cirkumfleksa izostaje u pojedinim kategorijama ili u pojedinim riječima. Ta je pojava utvrđena i u bilogorskim kajkavskim govorima, a naročito je izrazita u istočnijim govorima. Primjeri će se navesti kod prikaza pojedinih tipova.

Izostaje često i kajkavski metatonijski cirkumfleks, tj. na njegovom mjestu u polaznom obliku imamo kračine.

2.1.1. Ivšičev tip IV₄

U Ivanjskoj i okolnim selima, Đurđicu, Donjoj Petrički, a vjerojatno i u Gornjoj Petrički i Križicu, kojima se može, bar u osnovi, pribrojiti i govor Šušnjare, utvrđen je Ivšičev tip IV₄. To je područje na sjeveroistočnoj periferiji moslavačkih govora i graniči s novoštokavskim područjem. Vjerojatno nije slučajno poklapanje posebnosti akcentuacije toga područja, s obzirom na okolne kajkavske govore, i povijesne činjenice da je po dolasku Turaka na tom području ovdje ostalo nešto starosjedilačkog stanovništva (Pavičić 1968, 103).

Ivšičev tip IV₄, kao ni 3. tip te skupine (koji se između sebe razlikuju samo po naglašenošću/nenaglašenošću ultime u modelu *leti*), osim osnovnoga obilježja IV. skupine nisu razvili drugih značajnih inovacija s obzirom na osnovnu kajkavsku akcentuaciju. (Zato bi bilo logičnije da su to tipovi 1. i 2, a ne 3. i 4. u skupini.) Ivšič je za tip IV₄

svoj ogleđni tekst donio u govoru Đurđica. Inače su govori toga tipa, kao i 3. rijetki.

Za govore toga tipa može se reći, kao i za govore istoga tipa na Bilo-gori, da je metatonija akuta dosljedna, a metatonija cirkumfleksa izostaje u pojedinim riječima i kategorijama. Također izostaje često sam metatonijski praslavenski cirkumfleks, tj. umjesto njega u polaznom obliku nalazimo kračinu.

Primjeri za metatoniju akuta neće se ni navoditi.

Đurđic. Metatonija cirkumfleksa: *siěno, posiěkel, ja:god, otá:va, riě:žem, vl:dim, dl:gel, diě:lamo, vu:vo*. Izostajanje metatonije: *ga:vran, kofie:na, kori:ta, bogá:ti*. Primjeri za kračinu umjesto cirkumfleksa: *krávum, kòža, góvedna, lópatum, póceku* Lsg.

U Donjoj Petrički izostajanje metatonije cirkumfleksa, odnosno izostanak i samoga metatonijskoga cirkumfleksa, mnogo je brojnije. Detaljnije istraživanje toga govora moći će pokazati ima li više izostajanja ili primjera metatonije. Primjeri za metatoniju: *sú:nce, ja:god, diě:la, čeriě:šha, vu:vo, ru:ška, čě:je*. Primjeri za izostajanje metatonije cirkumfleksa: *kori:ta, tie:lo, gri:zel, blà:go*. Primjeri za izostajanje cirkumfleksa: *đigel, góvedna, ótava, prěla, kòža, města ANmn, sěkel, s-krávu*.

Moguća su dva objašnjenja za takvo stanje. Prvo je, koje nam se odmah nameće kada znamo za brojne migracije na tom području, da je to rezultat miješanja različitih kajkavskih govora, a možda i pripadnika štokavskih govora. Drugo je poznata dijalektološka činjenica, koja je rezultat samostalnoga razvoja u dijalektnom pejzažu, da neka jezična pojava koja se širi od centra zahvaća prema periferiji sve manje kategorija, dok konačno ne prestaje. To je rješenje možda manje prihvatljivo, s obzirom na izoliran položaj te skupine govora, ali ga ne treba potpuno odbaciti. U ovom kraju mogli su ostati starosjedioci ili ga naseliti stanovnici kraja s ruba aree s unakrsnom metatonijom koji je imao takav prijelazni karakter. Osim toga, to je značajka i bilogorskih govora.

U sjevernomoslavačkim govorima razvile su se u prozodiji još neke crte, ali takve koje su zajedničke većini sjevernomoslavačkih govora, osim onih na zapadu (koji i nisu u Moslavini). To je razvoj opreke po kretanju tona i u kratkom slogu. Kako je pokazano u prvom poglavlju, u nekim govorima to je tek tendencija koja je u razvoju, u nekim govorima supostoje po dva sustava, a u trećima je to već jedini sustav, s četiri naglasaka. O tome će se govoriti u posebnoj točki jer se podjednako odnosi i na govore s unakrsnom metatonijom i bez nje.

2.1.2. Ivšičev tip IV₂ (Gornje Šarampovo)

Rečeno je naprijed da su u G. Šarampovu pronađeni ostaci sustava koji je imao progresivnu metataksu s kratkoga sloga, tip *jag'oda*, što imaju svi govori IV. Ivšičeve skupine osim tipova 3 i 4. U tom govoru otvorena ultima nije mogla biti naglašena, ali je zatvorena duga ultima bila naglašena, dakle *l'eti* i *purà:n*, što bi po Ivšiću bio prijelazni tip između njegovoga 1. i 2. tipa. Danas se i primjeri s metataksom govore i bez metatakse. I u tom su govori brojni primjeri odstupanja od metatonije cirkumfleksa u akut.

Primjeri metatonije cirkumfleksa: *sě:no, mé:so, svó:ra, kó:ža, sú:nce* i *sú:nce*. Primjeri za izostajanje metatonije: *gově:dina, ja:buk* Gm, *blà:go, vl:dim, fi:že* Ljed.

Primjeri za izostajanje cirkumfleksa: *p'osekel*.

Primjeri za progresivnu metatoniju s kratkoga sloga: *jag'ode*, *jab'uke*, *meš'ečina*, *rub'ače*, *plak'ali*, *vul'ica*, *del'ati*.

Primjeri za naglašenu ultimiu: *purà:n*, *kolà:č*, *krumpè:r*, *škrilà:k*.

Primjeri za nekada dugu otvorenu naglašenu ultimiu: *l'eti*, *v'eliš*, *s'ربي*, *k'osi*.

2.1.3. *Ivšičev tip IV₂ ili IV₄ (Dolanec i Jalševac)*

U Dolancu i Jalševcu zabilježeni su ovi primjeri progresivne metatakse siline s prvoga sloga: *krav'ami*, *Mar'ica*, *peš'ice*, *meš'eca*. Vjerojatno je riječ o tome i u *os'etimo*, iako taj naglasak odgovara i starijem naglasku, ali u IV. skupini trebalo bi biti *'osetimo*, kao što je i *p'osekli*. Zabilježeno je također rjeđe *jabúka* i *jagòda* uz redovno *j'abuka* i *j'agoda*. Zabilježeno je samo *pl'akala*, itd., dakle bez metatakse. Može se zaključiti da su primjeri s metataksom ostaci te akcentuacijske pojave ili da su ova naselja bila prijelazna, između 2. i 4. tipa. Nešto dalje, u Lupoglavu, nalazimo tip IV₂.

Primjeri za metatoniju akuta (~ → ~): *sù:ša*, *mlà:ti*, *snò:pje*, *pi:ta* itd. Izuzeci nisu zabilježeni.

Metatonija cirkumfleksa: *mé:so*, *jà:strep*, *gà:vran*, *kò:ra*, *dě:lamu*, *čú:la*, *kù:ma* Gjed m. (prema *k'uma* Njed f, što je karakteristično za IV. skupinu) itd. Zabilježeno je, međutim, *svò:ra* i *svô:ra*, *vi:dim* i *vi:dim*, *rù:ške* i *rú:ške*, *s-krà:vu* i *s-krá:vu*, što je utjecaj govora bez metatonije. Zabilježeno je samo *sù:nce*, *jà:buk*.

2.1.4. *Tipovi IV₅ i IV₆*

U govoru Poljane, za koji je utvrđeno da mu je u osnovi tip IV₅, primjeri u kojima se silina povlači sa starog dugog naglašenog sloga koji je dalje od penultime javljaju se u dva lika: i s povučenom silinom i sa silinom na mjestu duljine. To još više vrijedi za govor D. Šarampova, kojemu je u osnovi tip IV₆. To znači da se to povlačenje počelo gubiti. Nije moguće pretpostaviti suprotan razvoj, tj. da se u ta dva govora ono tek razvija, jer ni jedan susjedni govor nema taj tip naglasaka. Taj tip na tom području može se protumačiti kao ostatak starijega stanja ili kao posljedica kolonizacije s područja s takvom akcentuacijom, dakle sa sjeverozapada, najvjerojatnije s vrbovečkog područja gdje imamo također *e'* za jat i poluglas u dugom slogu kao i na ivanićgradskom području. U oba područja kontinuant *o* i *l* izjednačila se također s *u*, ali to može biti rezultat i kasnijeg samostalnog razvoja, iako je to manje vjerojatno jer susjedni govori na jugu i istoku nemaju takav razvoj.

Analogan naglasak na mjestu prednaglasne duljine ostvaruje se u Poljani kao akut i cirkumfleks, a u D. Šarampovu zabilježeni su samo primjeri s akutom. U D. Šarampovu u primjerima s povučenom silinom, prednaglasna se duljina obično krati (v. primjere u t. 1.5. i 1.6).

U D. Šarampovu u glagola je redovno naglasak na mjestu prednaglasne duljine, dakle na starom mjestu, i to, kao što je rečeno, akut. Govori se, dakle, *pi:tatę*, *vi:knętę*, kao što

se govori *vi:knula*, gdje je akut novijeg porijekla.

Primjeri za metatoniju cirkumfleksa iz Poljane: *mě:so*, *sě:no*, *sù:nce*, *já:buk*.

Primjeri za progresivnu metataksu siline s kratkoga sloga (iz Poljane): *mes'ęca*, *mor'ęte*, *plak'ali*, *isti'ina*, *s-krav'ami*.

Naglasak na srednjem slogu susrećemo i u nekim primjerima kao *lop'ata*, uz *l'opata*, tj. naglasak na prvom slogu koji je po zakonu: stariji je naglasak na srednjem slogu, a u IV. skupini prelazi na prvi slog. U takvim primjerima naglašavanja koji odstupaju od očekivanoga lika neće biti riječ o različitom polaznom obliku, kao što je Ivšić tumačio inače takve primjere u IV. skupini, već u ovim govorima treba pretpostaviti utjecaj govora III. skupine, s kojima su govori D. Šarampova i Poljane u kontaktu, a u kojima nema pomaka *l'opata* ← *lop'ata*.

2.2. Akcentuacija bez unakrsne metatonije

2.2.1. Osobine

Kako je rečeno, većina sjevernomoslavačkih govora nema metatonije starijeg cirkumfleksa u akut, barem ne kao opću pojavu, dok je metatonija starijeg kajkavskog akuta u cirkumfleks dosljedna. Za tu metatoniju može se navesti da su oblici prezenta glagola kao *pi:tate*, *mlà:tite* tako naglašeni, dok je infinitiv *pi:tat(i)* ili *mlà:t*, *mlà:titi* s novijim kajkavskim akutom (naravno s odgovarajućim fonetskim ostvarajima fonema u pojedinim govorima). S druge strane, redovni su primjeri kao *mě:so*, *tjesto*, dakle s cirkumfleksom na mjestu starijega cirkumfleksa.

Ipak, u većini tih govora nalazimo pojedine riječi iz nekih kategorija koje imaju akut. Tako je u Sišćanima uz *tie:sto*, *sie:no*, *jà:streb*, *jô:god*, *s-krà:vu* itd. zabilježeno *mě:so*, *vi:dim* i *vù:vo*, u Bojani *vi:dim*, u Martincu akut imaju prezenti glagola tipa *kù:je*, *zji:je*, *lù:je*. (Takav naglasak ima npr. i kajkavski govor Nove Reke kod Koprivnice, gdje je također u primjerima kao *sù:nce*, *vi:dim*, *grì:zel* cirkumfleks.)

Vjerojatno će se podrobnim istraživanjem drugih govora te skupine naći još primjera s akutom na mjestu starijega kajkavskoga cirkumfleksa. Ovdje nije rečeno "s metatonijom cirkumfleksa u akut" jer nije sigurno da su ti oblici nastali u tim govorima samostalnim razvojem, iako ni tu mogućnost ne možemo potpuno odbaciti, već je to najvjerojatnije rezultat miješanja i utjecaja sa strane.

Prema tome, s obzirom na osnovnu kajkavsku akcentuaciju, akcentuacija navedenih sjevernomoslavačkih govora odlikuje se s tri bitne inovacije: metatonijom staroga kajkavskoga akuta u cirkumfleks, čuvanjem starijega cirkumfleksa, te regresivnom metataksom siline s kratkih središnjih slogova, pri čemu se ako je prethodni slog dug, dobiva noviji kajkavski akut, npr. kao u *mlà:titi*.

Već sam upozorio na to da je i Ivšić poznao jedan takav govor, u Donjim Mostima, ali ga izostavlja iz svoje klasifikacije jer se nije uklapao u njegove kriterije. Kako sam pri istraživanju bilogorskih i istočnopodravskih kajkavskih govora naišao na veću skupinu, od oko dvadesetak takvih govora, bilo im je potrebno odrediti mjesto u kajkavskom narječju i odnos prema ostalim Ivšićevim skupinama. Zaključio sam da ti govori čine skupinu

koja je po svojim glavnim karakteristikama ravnopravna ostalim Ivšičevim skupinama i da bi je analogno njegovu postupku mogli nazvati *petom*. Naime, ta skupina ima glavnu karakteristiku Ivšičeve prve skupine, koja najbolje čuva osnovnu kajkavsku akcentuaciju, a to je čuvanje nepromijenjenog metatonijskoga praslavenskoga cirkumfleksa, i dva važna kriterija četvrte skupine, na prvom mjestu regresivnu metataksu siline sa središnjih kratkih slogova, te metatoniju starijeg kajkavskog akuta u cirkumfleksu.

2.2.2. *Nastanak*

Uočljivo je da danas imamo tu akcentuaciju na područjima koja su kasnije nanovo naseljavana, odnosno na kojima je bilo velikih migracija i miješanja stanovništva različitih govornih grupa, što potvrđuju manji ili veći elementi različitih akcentuacija. Svakako, treba računati s utjecajem novoštokavske akcentuacije, koja ima iste osnovne prozodijske crte kao i navedeni govori, a ti su govori bili u kontaktu. Još jedan elemenat treba uzeti u obzir pri proučavanju ove akcentuacije. To je isti elemenat koji treba uzeti i pri razmatranju nastanka govora tipa *tanek*, odnosno *pakel* (o čemu će biti govora kasnije v. t. 4.4). Pri razmatranju predmigracijskoga dijalektnoga pejzaža u Slavoniji, upravo od Moslavine na istok, treba pretpostaviti da su se u Sjevernoj Moslavini nalazili kajkavski govori koji imaju tipične kajkavske karakteristike. U akcentuaciji su to bili, bez sumnje, govori koji su pripadali IV. Ivšičevoj skupini, tj. govori s unakrsnom metatonijom akuta i cirkumfleksa, kao što je to bilo i kao što je to i danas dalje na sjeveru, na bilogorskom i križevačkom području. Prema istoku toga područja vjerojatno su se redali govori sa sve manje kategorija u kojima se provodi unakrsna metatonija i sa sve manje kategorija u kojima se javljaju novi praslavenski akut i metatonijski cirkumfleks a karakteristične su za kajkavski dijasistem. Na drugoj strani, na istoku Slavonije nalazimo (staro)štokavske govore u kojima se čuvaju i akut i cirkumfleks, naravno, s njihovom drukčijom distribucijom nego u kajkavskim govorima i neprenesen kratki naglasak. Između ta dva pola može se zamisliti pojas govora, uža ili šira, u kojem je akcentuacija na pola puta, na sredini. Između $a \rightarrow b$, $b \rightarrow a$ i $a = a$, $b = b$, prijelaz je $a \rightarrow b$, ili $b \rightarrow a$. Budući da u našim narječjima, ponajčešće, akut prelazi u cirkumfleks, a cirkumfleks se obično ne mijenja, trebalo bi onda i ovdje pretpostaviti takav razvoj, koji se može objasniti i iz samoga sustava, i to kao prva faza, u IV. skupini. Naime, može se pretpostaviti da je za tu skupinu prva i osnovna karakteristika regresivna metataksa siline s kratkoga sloga. Time se dobiva noviji akut na mjestu stare prednaglasne duljine. Taj akut uvjetuje prijelaz starijega akuta u cirkumfleks i onda u IV. skupini obratnu metatoniju cirkumfleksa u akut (v. Junković 1972.). Međutim, moguće je da se u dijelu govora taj proces zaustavlja kod prijelaza starijega akuta u cirkumfleks, kao što se to dogodilo u većini novoštokavskih govora.

U Južnoj Moslavini i dalje na jug, osnovna crta u akcentuaciji bila je druga, tj. regresivna metataksa siline s cirkumfleksa na prethodni slog. Međutim, to je mogla biti i morfološka pojava, a ne samo prozodijska (Junković 1978). I u njima je došlo do prijelaza akuta u cirkumfleks, ali ovdje to može biti kasnija pojava. Oni su dalje na istok također mogli prijeći u govore u kojima nema metatakse s kratkog sloga, ali akut prelazi u

cirkumfleks, dakle kao i na sjeveru, ili ostaje nepromijenjen. (Skica stanja akcentuacije u srednjovjekovnoj Slavoniji, zajedno s drugim relevantnim izofonama, donosi se u t. 8.) Kako je već rečeno, neki su starosjedioci ostali u Slavoniji, drugi su bježali na zapad. Kasnije i dio onih koji su ostali pod Turcima bježi na zapad, a onda se i oni zajedno sa starosjedilačkim stanovništvom zapadnih krajeva vraćaju na zemljište istočno od Česme. Dio toga stanovništva imao je crte navedenih prijelaznih govora. Oni su mogli dati osnovnu crtu akcentuacije u ponovno naseljenim krajevima po povlačenju Turaka.

2.2.3. Dijakronijski tipovi

Zasad je bilo moguće utvrditi samo četiri dijakronijska tipa među govorima koji nemaju metatoniju cirkumfleksa. Prvi bi bio tip u kojem imamo naglasak tipa *purà:n* na ultimi, tj. na mjestu starijeg kajkavskog akuta. Taj tip susrećemo u Bojani i Vrtlinskoj (primjeri se mogu naći u t. 1.2). Ostali govori nemaju takav naglasni tip riječi, odnosno nemaju ga kao opću pojavu, iako se mogu čuti takvi primjeri, redovno u stranim i ekspresivnim riječima.

Dalje se navedeni govori mogu podijeliti po akcentuaciji na one u kojima se potpuno razvio četveroakcenatski inventar, tj. opreka po modulaciji i u kratkom slogu, one u kojima takav sustav supostoji s troakcenatskim inventarom, odnosno u kojima su silazna i uzlazna modulacija u jednosmjernoj opoziciji. Ti su sustavi također prikazani naprijed, pa se ovdje to neće ponavljati. O pojavi fonološke modulacije v. i iduću točku.

Prozodijski sustavi pojedinih govora razlikuju se i po regresivnoj metataksi s dugog, silaznog središnjeg sloga, ali čini se da je ta razlika samo u čestoti pomicanja. Iz prikupljene građe nije bilo moguće odrediti pravilnosti i tipove sustava s obzirom na taj pomak.

2.3. Fonološka modulacija na kratkim slogovima

Pojava fonološke opreke po kretanju tona u kratkom slogu izdvojena je jer se ona javlja i u govorima IV. i "V." skupine. U vezi s njom se nameću neka pitanja.

Ako se pretpostavi da je regresivna metataksa siline s kratkog sloga, dakle *l'opata* ← *lop'ata* osnovna karakteristika IV. Ivšičeve skupine, koja prethodi, odnosno početak je drugih promjena, inovacija, onda se je ona dogodila prije dolaska novoštokavaca u kajkavske krajeve, prije 16. stoljeća. Da li je onda možda i uzlazan naglasak *lópata*, nasuprot *jágoda* (gdje je stariji naglasak i koji je silazan) u kajkavskim govorima koji poznaju tu opreku stariji od dolaska novoštokavaca? Ako polazimo od činjenice da danas u sjevernomoslavačkim govorima imamo prozodijske sustave u kojima vidimo nastajanje opreke u kratkom slogu, dakle sigurno pod utjecajem novoštokavskih govora, onda to pretpostavlja zaključak da je taj utjecaj bio i u onim govorima u kojima je ta opreka danas već normalan dio prozodijskoga sustava. Budući da u kajkavskim govorima koji nisu bili u dodiru s novoštokavskom akcentuacijom nema opreke u kratkom slogu, a imaju pomak *l'opata*, mora se zaključiti da je ta opreka u kajkavskim govorima rezultat dodira s novoštokavskom akcentuacijom, dakle sekundarno razvijena, barem u dijelu govora. Međutim,

naglasak kao *lópata* (koji odgovara i novoštokavskom naglasku *lópata*), prema *jàgoda*, mogao je u nekim od tih govora, naročito u onima koji imaju u potpunosti razvijen četve-roakcentski sustav, nastati i drugim putem. Iz Slavonije su u ove krajeve stigli i kajkavci, odnosno govornici prijelaznih kajkavsko-štokavskih govora koji nisu imali prenesen naglasak s kratkih slogova, kao govori IV. kajkavske skupine, nisu imali *l'opata*, već *lop'ata*, kao što nisu imali ni *mè:so* već *mè:so*. Oni su se sada našli u dodiru s kajkavcima koji su imali *l'opata* i s novoštokavcima koji su imali naglasak *lópata*. Ti slavonski kajkavci, barem neki, preuzimaju mehanizam prenošenja i inventar naglasaka od novoštokavaca. No, distribucija naglasaka nije ista, barem ne u potpunosti kao u novoštokavaca, već odgovara polaznom stanju u pojedinim govorima na koju je primijenjen mehanizam prenošenja. Čak je i prenošenje specifično. Na primjer, u Reki kod Koprivnice nalazimo naglasak *zàhupil* i *zàhupla*, zatim *nakòsla*, ali *nakòsil*, prema štokavskom, u istom mjestu, *nakòsjo*. Specifičan je silazan naglasak u toj riječi, a specifično je i to što stoji na tom mjestu, tj. što nije prenesen.

3. VOKALIZAM

3.0. Dvije skupine govora

Po vokalizmu se u sjevernomoslavačkim govorima razlikuju dvije osnovne skupine. Prva, veća, istočno od Česme, ima dvoglas *ie*, druga, manja, zapadno od Česme, nema taj dvoglas. Nema ga ni izdvojen govor Gornje Garešnice, kao ni neki kajkavci u Oštrom Zidu kod G. Garešnice, u kojima se govori i štokavski.

Govore s dvoglasom *ie* nazivat ću *iekavskim* govorima, a one druge, adekvatno tomu, *ekavskim* govorima. Ti nazivi za odgovarajuće kajkavske govore upotrebljavani su i prije (npr. Hraste 1956). Neke od navedenih govora mogli bismo nazvati čak i *ijekavskima*, o čemu će biti govora dalje.

3.0.1. Fonološka interpretacija dvoglasa *ie*

Prije nego što se pojedinačno prikažu tipovi vokalskih sustava potrebno je posebno razmotriti dvoglas *ie*, njegov fonološki status, tj. je li to fonološki jedan fonem ili je to možda slijed od dva fonema, i odnos prema homolognom vokalu u ekavskim govorima. S obzirom na fonetsku realizaciju, taj se dvoglas većinom realizira jednosložno, a samo ponegdje dvosložno, npr. u Vrtlinskoj i Daskatici. Kada se realizira dvosložno, u obzir bi došla i interpretacija da je to slijed od dva i tri fonema, tj. */ie/* ili */ije/*. Na temelju komutacije i distribucije bila bi moguća interpretacija i jednosložnoga dvoglasa kao slijeda od dvaju fonema, tj. kao */ie/*, jer nema primjera, barem u prikupljenoj građi, da se jednosložni diftong *ie* suprotstavlja slijedu */ie/*. Međutim, izvorni govornici "osjećaju", interpretiraju taj dvoglas kao jednu jedinicu, koja se suprotstavlja drugim vokalima. Dalje, u nekim govorima taj dvoglas se javlja i u kratkom slogu, i to u zanaglasnom slogu. Kako u

akcenatskim sustavima istraženih govora nema, osim izuzetno, zanaglasnih duljina (prednaglasnih ima, ali ne u iekavskim govorima, v. t. 1.0), ne može slog *s ie* u takvom položaju biti dug. On nije ni fonetski dug. Ta dva navedena razloga govore u prilog tomu da se dvoglas *ie* interpretira monofonemski, barem u onim govorima u kojima se realizira jednosložno.

Ako taj dvoglas interpretiramo monofonemski, potrebno je odrediti razlikovna (fonodijakritička) obilježja kojim se on oponira fonemima *i* i *e/ɛ*. Budući da nije bilo moguće načiniti akustičku, sonografsku analizu, čini se da je najbolje pretpostaviti da se on obilježjem dijeznosti oponira vokalu *ɛ*, odnosno *e*. Od *i* razlikuje se time što nije difuzan. Može se također uzeti da se oponira vokalima *ɛ/e* time što nije kompaktnan. Dakle, *ie* je onda nedifuzan, nekompaktan, visok (akustički). U obzir bi došlo i obilježje napetosti, koje se može uzeti također za opreku između */i/* i */j/*. Naravno, u pojedinim govorima mogla bi ta obilježja biti različita, s obzirom na to da fonetska realizacija homolognih vokala nije u svima ista. Kompaktni, odnosno kompaktni niski vokal realizira se kao *a*, *ɑ* i *ɔ*, a njegov prednji visoki parnjak realizira se kao *e*, a nekad i kao *ɛ* i tada sigurno nije kompaktnan.

Dijakronijski i politopijski također je veoma praktično da se taj diftong interpretira monofonemski, iako to za sinkronijsku analizu fonemskih sustava nije relevantno. Monofonemska interpretacija dvoglasa *ie* pogodna je zato što je on homologan također jednoj jedinici u mnogim drugim kajkavskim govorima, kao i jednoj jedinici u osnovnom kajkavskom vokalizmu.

3.0.2. Dvoglas *ei*

Dvoglas *ei*, koji se *i* realizira kao *ei* ili kao *eṭ* (obično u kratkom slogu) dolazi u nekim govorima koji nemaju dvoglas *ie*, u ekavskim govorima u istim položajima u kojima i on. Dakle, homologni su. Međutim, dvoglas *ei* obično je samo varijanta fonema *e*., a nekad je čak i teško odrediti da li se realizira veoma zatvoreno *ɛ* ili *eṭ/eṭ*.

3.0.3. U svim govorima silabem je *i* *r*, koji kao *i* vokali može biti naglašen, dug i kratak. Kako je *r* silabem samo u određenom položaju, tj. kada nije uz vokal, silabičko *r* nije poseban fonem, već samo silabička varijanta, duga i kratka, fonema koji ima i treću, nesilabičku varijantu.

U većini govora, na istoku, silabemi mogu biti i drugi sonanti, zapravo *n* i *l*, a ponekad, rijetko, i drugi suglasnici. Međutim, ti silabemi ne mogu biti dugi, već samo kratki, jer ne mogu biti naglašeni, v. t. 5.1.3.

Naravno, postavlja se pitanje ne bi li se nevakalski silabemi mogli interpretirati kao slijed *konzonant + šva*. Kako izvorni govornici kod nevakalskih silabema akceptiraju samo jednu jedinicu, kao i kod vokalskih, mislim da interpretacija sa slijedom nije prihvatljiva.

3.1. Vokalizmi s i e

3.1.0.1. U govorima koji imaju dvoglas *ie* (na mjestu jata i poluglasa u osnovnom kajkavskom dugom slogu) utvrđena su četiri (ili šest, već prema interpretaciji) različita tipa vokalskih sustava. Razlike su među njima u tome kolik je broj jedinica u pojedinim položajima u riječi s obzirom na naglasak i kvantitetu, tj. je li riječ o naglašenom ili nenaglašenom, dugom ili kratkom slogu. Četiri tipa imaju šesteročlani dugi vokalizam, tri imaju i takav naglašeni kratki vokalizam.

Posebno je pitanje nenaglašenoga kratkoga sloga. Iz pregleda je vidljivo da postoje tri tipa vokalizma (bez E i F) sa šest jedinica u tom položaju ako se gleda samo na broj jedinica, od kojih dva imaju šest jedinica u sva tri položaja. Drugi, tip C, kao i tip D, sa šest jedinica u kratkom nenaglašenom slogu drukčije je obilježen, tj. sa 5+1, a ne sa 6 kao tip A (6-6-6). Razlika je između tipa A i ostala dva u distribuciji jedne od jedinica u nenaglašenom slogu, a uz to postoji i razlika u fonetskoj realizaciji. Znači, kada bi se gledalo samo na broj jedinica inventara, onda bi tipovi A i C bili jedan tip. Međutim, zbog poštivanja realnih razlika, sinkrono na planu distribucije i realizacije (čemu s dijakronog i usporednoga gledišta odgovara porijeklo jedinica) govori se ovdje o tri tipa. Da bi se napravila razlika između tipova A i C, govori se kod prvoga o 6, kao broju jedinica u nenaglašenom slogu, a kod drugoga o 5+1.

U tipu B kao broj jedinica u kratkom nenaglašenom slogu navodi se 6+1, a ne sedam, iako tu nema potrebe za razlikovanjem od drugih sustava, i to zato jer sedma jedinica (+1) odgovara šestoj u tipovima C i D. Ovaj je tip poseban i zbog toga što ima najviše vokala u kratkom nenaglašenom slogu, što je taj slog položaj maksimalne razlikovnosti. To se rijetko susreće i redovno je suprotno, tj. u njem je češće manje jedinica nego u ostalim položajima.

Navedenim sustavima mogu se u govorima s dvoglasom *ie* dodati još dva, i to za govore u kojima se taj dvoglas može interpretirati dvo- ili trofonemski. Oni bi po broju vokala bili jednaki dvama tipovima u govorima bez dvoglasa *ie*, ali su od njih različiti po distribuciji i realizaciji.

Pregled tipova vokalizama

	Naglašeni slog		Nenaglašeni slog
	kratki	dugi	
A	6	6	6
B	6	6	6+1
C	6	6	5+1
D	5	6	5+1
<hr/>			
E	6	5	5
F	5	5	5

3.1.0.2. Moguća je i drukčija interpretacija četiriju, odnosno šest, navedenih vokalizama. Potrebno je najprije reći na što se odnosi onaj vokal koji se kao „dodatni” obilježava s +1. To je dvoglas *ie*, koji se javlja u nenaglašenom, i to zanaglasnom slogu u onim govorima u kojima ultima ne može biti cirkumflektirana. U tim govorima u pojediniim morfemima dolazi dvoglas *ie* i kada su naglašeni, kada je slog s tim morfemima dug, i kada su nenaglašeni i kratki, npr. *krùmpier* – *krumpiè:ra*. Dijakronijski gledano, sada kratki zanaglasni slog s tim dvoglasom bio je prije, kada je ultima mogla biti cirkumflektirana, također dug (i zato je kontinuantata jata i poluglasa u takvim slogovima/položajima diftonška). Budući da je ograničen broj morfema u kojima u kratkom slogu dolazi taj dvoglas, mogla bi se ta pojava smatrati izuzetkom, pa bi tada broj fonema u kratkom nenaglašenom slogu bio za jedan manji, uz napomenu: izuzetno u pojedinim morfemima u ultimim pojavljuje se dvoglas *ie* i u kratkom slogu, u morfemu koji ima taj dvoglas kada se ne nalazi u zadnjem slogu višesložnih riječi. Kada bismo tako postupili, imali bismo dva tipa sustava (ne uzimajući u obzir tip, odnosno tipove u kojima se dvoglas *ie* može interpretirati kao slijed od više fonema), i to:

	Naglašeni slog		Nenaglašeni slog	(Tipovi po prihvaćenoj podjeli)
	dugi	kratki		
a.	6	6	6	(A i B)
b.	6	6	5	(C i D)

3.1.0.3. U nekim govorima koji imaju po šest vokala u kratkim slogovima, bez dvoglasa *ie* u nenaglašenom slogu, dolazi fakultativno do neutralizacije dvaju e-vokala, upravo vokala /e/ i /ɛ/, odnosno /e/. To se stanje može prikazati na dva načina. Prvo, tako da se kaže da su ti vokali u jednosmjernoj opoziciji, a pravi odnos može se dati samo za svaki pojedini govor posebno. Isto tako može se reći da u tim govorima supostoje po dva (pod)sustava kratkih vokala – jedan s 6 i drugi s 5 vokala (što se može prikazati s 6/5).

Kada je u pitanju nenaglašeni slog, tada opet nisu sve pozicije jednake. U nenaglašenoj ultimim, posebno otvorenoj, dolazi prije do neutralizacije nego u ostalim nenaglašenim slogovima. Čest je izgovor *p'osekel*, *d'enes*, *ž'ene* Gjed i NAMn itd.

3.1.1. Tip 6–6–6

Kako ultima može biti cirkumflektirana u primjerima kao *kapù:t*, *krumpie:r* samo u dva govora s dvoglasom *ie* Bojani i Vrtlinskoj, samo u ta dva govora dolaze vokalizmi bez dvo glasa *ie* u kratkom nenaglašenom slogu.

Između vokalizama Bojane i Vrtlinske postoje ne samo fonetske, već i strukturne razlike, i to u tome što u govoru Vrtlinske supostoje zapravo dva vokalizma, tj. supostoje vokalizam koji kao i u Bojani ima šest vokala u kratkom zanaglasnom slogu, ultimim i vokalizam samo s pet jedinica u tom slogu. Drugim riječima, u vrtlinskom govoru dolazi fakultativno, točniji uvjeti nisu mogli biti utvrđeni, do neutralizacije dvaju vokala, i to,

kao u nekim drugim govorima ovoga područja i inače često u kajkavštini, do neutralizacije vokala e-reda.

3.1.1.1. Vokalizam s uo i ɤ: (Bojana)

Bojanski vokalizam s obzirom na broj jedinica i njihovu realizaciju izgleda ovako:

dugi naglašeni slog	i	u
	ie	uo
	e	ɤ
naglašeni kratki slog	i	u
	ɛ	ɔ/o
	ɛ̇	a
nenaglašeni kratki slog		
	i	u
	ɛ/e	o
	e/ɛ̇	a

Prema navedenom, vidi se da postoje manje razlike u realizaciji homolognih vokala u pojedinim položajima, ali da su naglašeni vokalizmi, što se može i očekivati, u svojim strukturama veoma pravilni, razmjerni. U dugom vokalizmu srednji članovi visokog i niskog niza fonetski su diftonzi, a kompaktni vokali su zatvoreniji nego što su to naglašeni kratki vokali. Niski srednji vokal može se realizirati i kao kompaktniji, otvoreniji *o*. Nenaglašeni vokalizam manje je pravilan i manje stabilan. Naročito je to uočljivo kod vokala e-reda, kod kojih je kompaktni vokal manje kompaktni, otvoren, a i nekompaktni se može izgovarati kompaktnije, otvorenije, ali ne dolazi do neutralizacije između njih kao u Vrtlinskoj.

Primjeri: *stéza, dènes, pèkel* 'pakao', *snéja, pòšekel*; *diè:no, mrìe:l, čerìe:p; pèkel*, 'pekao', *ředen, donèste, vù:žɛ pè:t žè:n, zèje; dòšel, stòřec, óna, vòřisti; bùog, škuola, stùořec; kràve, mùstju; rò:s 'raž', pò:řec* 'palac'.

3.1.1.2. Vokalizam 6-6-6/5 (ili 6-5-6/5) (Vrtlinska)

Prema naprijed rečenome, vokalizam Vrtlinske s obzirom na broj jedinica u pojedinim položajima i njihovoj realizaciji izgleda ovako:

dugi naglašeni slog	i	u	ili	i			u
	ie	ɔ/o			e/ɛ		o/ɔ
	ɛ/e	a/ȧ				a	
kratki naglašeni slog	i	u					
	ɛ	o					
	ɛ̇	a/ȧ					

kratki nenaglašeni

slog	i	u	ili	i		u
	ę	o		e		o
	e	a				a

Vrtlinski je vokalizam manje pravilan i zato manje stabilan. On je više pod utjecajem štokavskih govora. U njemu nizak (stražnji) srednji vokal u dugom slogu nije diftong kao što je visok (prednji) srednji vokal.

U vrtlinskom govoru susreće se i dvosložni izgovor dvoglasa *ie* i može se interpretirati kao slijed od dva, tj. /ie/ ili tri, /ije/, fonema. Tada dugi vokalizam ima samo pet članova.

Primjeri: *stęza, mėgla, pękel* 'pakao', *pósekļi, dęla; tųjesto, sieno, nastięci; zęne, lęti, pękel* 'pekao', *stę:blo, donęsite; mė:so, žę:n, pę:č, zę:ļe; kóljena, ótava, óko, ón; kò:ža, širò:ki, z-vò:ļi, s-kò:ñi; jà:god, mlá:da, tų:st, pà:ri; gųsimò.*

3.1.2. Tip 6-6-6+1

Najčešći je tip vokalizama u iekavskim sjevernomoslavačkim govorima onaj koji u naglašenim slogovima ima po šest jedinica, a u nenaglašenim sedam, a sedmi je dvoglas *ie* koji se pojavljuje u ultimima iza naglašene kratke penultime, npr. *kr'umpier*. Fonetski, vokalizmi toga fonološkoga tipa nisu jednaki u svim govorima i može se utvrditi pet fonetskih tipova. Razlike su uglavnom u izgovoru dugih vokala.

U nekim govorima s ovim vokalskim tipom dolazi do neutralizacije dvaju vokala e-reda, pa u njima onda supostoje dva podsustava nenaglašenog vokalizma, sa sedam i šest članova. O tom drugom vokalizmu bit će govora u idućoj točki.

Iako je već bilo govora o statusu dvoglasa *ie* u nenaglašenom položaju, potrebno je razmotriti još neke pojedinosti. U onim govorima u kojima se u naglašenom slogu taj dvoglas izgovara dvosložno u nenaglašenom slogu to bi onda fonološki bio slijed /ije/ ili /je/, već prema izgovoru. U onim govorima u kojima je taj izgovor u naglašenom slogu jednosložan i gdje ga interpretiramo monofonemski, moramo ga tako interpretirati i u nenaglašenom slogu. Pokazano je naprijed da ne dolazi u obzir interpretacija takvoga sloga kao dugog, jer ne postoji opreka po duljini ako nije povezana sa silinom.

Potrebno je još odrediti mjesto toga dvoglasa u nenaglašenom vokalizmu. Formulom 6+1, gdje se ono "1" odnosi na taj diftong, a koja je primijenjena iz praktičnih razloga, sugerira se njegova posebnost, izdvójenost, pa bi se taj vokalizam mogao prikazati i ovako:

i	u		
ę	o	+	ie
e	a		

S obzirom na izgovor vokala, upravo je takav izgovor kakav je naveden u shemi i najčešći u govorima s ovim tipom nenaglašenog vokalizma. Variranja ima najčešće kod

vokala e-reda, gdje kompaktni član može biti kompaktniji, približava se glasu e, a nekom-paktan prestaje biti napet, približava se glasu e. Na taj način dolazi u nekim govorima do fakultativne neutralizacije tih dvaju fonema, kao što je to već posve gotov proces u dru-gima, koji onda imaju i drugi tip vokalizma.

3.1.2.1. Vokalizam s dvoglasom uo

Prvi fonetski tip vokalizma odgovara vokalizmu Bojane, tj. dvoglas *ie* ima svoj adekvat *uo* u nizu niskih (stražnjih) vokala, a kompaktni niski vokal izgovara se kao *ɔ*.

Ovaj vokalizam susreće se u draganečkoj župi, u koju pripada i Bojana, i to u se-lima Komuševac, Donji Draganec i Siščani, zatim u Mikloušu i Samarici. Neki izvorni go-vornici nemaju *uo*; već *o*, ali nije se moglo utvrditi koji je odnos između ta dva izgovora, tj. je li to svjesno, fakultativno ili oni u svojem sustavu nemaju taj diftong, tj. postoje va-rijante na razini mjesnoga govora.

Primjeri. Komuševac: *mègla, stéklo, pòsekel; sìe.no, tìe.lo, diè.no, slatkiè:ši, čèriep, stiekla; sèlo* Njed, – *sè:la* Nmn, *mè:so, čé:le; kòlač, kòtač, bòli, gòvedna; rùod, bùok, škùolu*; Gjed *jàgod, jàbuk; jò:streb, znò:te, dragò:nci*.

Miklouš: *pòsekel, posekli; tìe.sto, krúmpier, čriè:p; sèlo, nègda*, Nmn. *sè:la, mè:so; jà:buk, jà:god, kà:že; pojá:sek, órala, ópala; kùoža, bùog*.

Siščani: *dènes, pékel* 'pakao', *pòsekel; tìe.sto, sìe.no, čèriè:šna, nasiè:c; péčeju, dè-teja, žèna; žè:n, žè:ža, mè:so, čé:la; kápút, krávama; mlò:di, mlò:te, zapò:šim; póceku, kòfèna, korì:ta, gòvedna; kò:ža, gà:vran, bogà:ti, škò:la*.

3.1.2.2. Vokalizmi s a/ɔ

Pod utjecajem susjednih štokavskih govora niski kompaktni vokal izgovara se kom-paktnije i više, isto tako nestaje ditonsko *uo*, kod kojega se gubi difuznost, zatvorenost. U nekim govorima taj je proces u toku, pa se susreću još i jedan i drugi izgovor. Tako je u Donjoj Petrički i Vagovini, gdje, prema navedenom, dugi vokalizam izgleda ovako:

i	u
ie	o/ɔ
e/ɛ	a/ɔ

Rešetar bilježi za Vagovinu izgovor *ije* za dvoglas *ie* u riječi *sijeno* (a što njemu i znači takav izgovor, jer za neka druga mjesta bilježi *ie*, npr. *vrième* za Topolovec, Re-šetar, 51). Vjerojatno dio stanovništva ima takav, dvosložan, novoštokavski izgovor, s trofonemskom zamjenom jata i poluglasa u dugom slogu.

Primjeri. D. Petrička: *sèkel, mèsto, pòsekel; dié:la* 'radi', *čèriè:šna, stie:kla, namìe:če* *lèti* 3jed prez., *sèlo, mèšim; vè:že, crlè:ni, čé:le* Nmn 'pčele', *pè:č* Njed 'peć', *sè:la* Nmn; *ótava, kòža, ródla; širò:ki, škò:la, dó:šna; bràšno, s-kràvu; mlò:d, žò:ki, blò:go, pláčat, zavlà:če, kà:č, má:lko*. Vagovina: *pòsekel, póceku*. Sušnjara: *krúmpier; zè:je, vó-dè*.

3.1.2.3. *Vokalizmi s a:*

U tri govora, Šimljaniku, Đurđicu i Šimljanici, nisam susreo više *o:* pa ni *a:* već samo *a:*, barem kod mojih informanata. Različito sam, međutim, zabilježio realizaciju vokala /o/ i /o:/. U Đurđicu je također znatno uznapredovala neutralizacija vokala e-reda u nenaglašenom položaju. U jednom sam primjeru u Đurđicu zabilježio *uo* za /o:/- *nuóžem* u jednoga informanta. Bit će potrebno detaljnije istraživanje da bi se utvrdio karakter te realizacije, tj. je li to bilo slučajno ili je to možda rjeđa varijanta u nekih govornika. Vokalizmi u ta dva govora izgledaju ovako:

– dugi naglašeni slog	i	u	
	ie	o/o	
	e	a	
– kratki naglašeni slog	i	u	
	e	o/o	
	e	a	
– nenaglašeni kratki slog	i	u	
	e	o/o	+ ie
	e	a	

Po Ivšiću, tj. po ogledu njegova teksta u đurđičkom govoru, vokalizam Đurđica u svemu je jednak ovdje opisanom, osim što Ivšić izgovor dvoglasa *ie* transkribira s *ię* (usp. Ivšić 1936, 88).

Primjeri. Šimljanik: *póček, dènes, cęsta, dęska, tęnka, póceku; sie:no, tie:sto, dię:na, 'dno, zadno', pęie:la, pękel 'pekao', žęna, omęlo, sęlo; žę:n Gmn, imę:na Nmn, nę:čęš; óko, jágod Gmn, dóbła, kónima, pojásek 'duga', tóčno; pozvó:ni, predó:bri, mò:ram, grò:bje, širò:ki. Đurđic: dęnes, pękel, 'pakao', óčel, pękel 'pakao'; posię:kel, kojię:na, dię:lamo, kriumpier; sęlo, lęte, detęjna, bęru; stę:blo, sę:la Nmn, pę:t, '5', večę:ra; dóšji, mógel, zgórela, kópala; vózit, stò:ļcev; krávum, káput; gá:vran, já:god, otá:va, pá:ļec. Šimljanica: pósekel.*

3.1.3. *Tip 6–6–5+1*

Kod prethodnoga tipa rečeno je da u znatnom broju govora koji imaju vokalizam 6–6–6+1 dolazi do neutralizacije vokala /e/ i /e/ u nenaglašenom slogu, tako da u njima onda supostoje po dva vokalska podsustava, sa sedam i šest vokala u tome položaju, odnosno 6+1 i 5+1. U drugim govorima dolazi samo takav tip sustava. (Neki govori imaju i u kratkom naglašenom slogu fakultativnu neutralizaciju /e/ i /e/ v. t. 3.1.4). Ni kod ovoga tipa u pojedinim se govorima odgovarajući fonemi ne ostvaruju s istim fonetskim obilježjima. Mogu se razlikovati tri fonetska tipa, od kojih je svaki utvrđen u jednom mjestu.

3.1.3.1. U Gornjem Dragancu, novijem naselju koje je nastalo uz cestu, za razliku od Donjeg Draganca koji nije uz cestu, utvrđen je ovakav sustav:

– dugi naglašeni slog	i	u			
	ie	o			
	e/e	a			
– kratki naglašeni slog	i	u			
	e	o			
	e	a			
– nenaglašeni kratki slog					
i	u	ili	i	u	
ie	o		e	o	+ ie
e	a		a		

Primjeri: *sečam, repa, rušek; počeku; dié:no, krumpier, tie:sto, léti, čeļ, dé:te-ļa* (fonetska realizacija fonološkog *d'etela*); *zè:je, sè:la* Nmn, *žé:ša; kólač, ótava; kràvu, jàbuka; jà:buk, jà:god.*

3.1.3.2. Drugi tip zabilježen je u dva govora, i to u Daskatici i M. Trnovitici. Između ta dva govora postoji razlika u distribuciji fonema *e*, odnosno dijakronijski gledano, u njegovom porijeklu. Naime, govor Daskatice ide u tip *pakel*. Fonetski ti su sustavi uglavnom jednaki i izgledaju ovako:

– dugi naglašeni slog	i	u	ili	i	u
	ie	o		e/e	o
	e/e	a		a	
– kratki naglašeni slog	i	u			
	e	o			
	e/e	a			

Kratki nenaglašeni vokalizam isti je i kod prethodnoga tipa.

Razlike su između tih dvaju govora u izgovoru kompaktnog visokog vokala, i to u tome što je u Daskatici u kratkom slogu kompaktniji, a u dugom manje kompaktni, dok u M. Trnovitici nema razlike, tj. dolazi *e* i *e:*.

Postoji i razlika u izgovoru dvoglasa *ie* – u Daskatici je zabilježen i dvosložni izgovor, tj. moguća je njegova interpretacija kao slijeda */ie/*, pa onda u dugom i nenaglašenom slogu imamo 5 vokala.

Primjeri. M. Trnovitica: *dènes, mègla, trèšna, djèlamo; tie:sto, dié:no; téle, sébe, dètelna; zè:je, žé:na* Gmn; *blágojka* 'duga'; *glá:va*. Daskatica: *zdèla, pákel, dòšel sem, bésgovna; sie:no, dié:no; léti, pèkel* 'pekao', *žèna; mè:so; dānas, krāvam; jà:streb.*

3.1.4. Tip 5-6-5+1

Tip vokalizama s pet vokala u kratkom naglašenom slogu dolazi u nekoliko mjesta. U dva govora koji imaju ovaj tip vokalizama fakultativno, ponekad zabilježeno je razlikovanje po dva različita glasa e-reda u kratkom slogu. U Šimljani uz redovno *šèkel*, *stèklo* i *sèlo*, *žèna* čuje se i *dèlaš*, a u Milaševcu uz *pèkla*, *vèsula*, *sèlo* i *stèza*, *mègla* zabilježeno je *oplètena*, *sèlo*, pa bi to bio zapravo vokalizam 6/5-6-5+1.

Fonetski se vokalizmi navedenih govora, osim navedenih pojedinačnih primjera, malo razlikuju. Može se ipak govoriti o tri fonetska tipa, koji se razlikuju u izgovoru dugih kompaktnih vokala, dok bi kratki vokalizmi, naglašeni i nenaglašeni, ako se apstrahiraju navedeni pojedinačni slučajevi, bili jednaki. Kratki naglašeni vokalizam ima pet klasičnih vokala:

i		u
	e	o
	a	

3.1.4.1. Vokalizam s a: (Šimljana)

U Šimljani, niski kompaktni dugi vokal ima vrijednost *a*, ali i *a*, a visoki kompaktni *e*, pa vokalizam izgleda ovako:

i	u
ie	o
e	a/a.

Primjeri: *mè:so*, *bé:čala*, *žè:n* Gmn; *šè:ro*, *bié:lo*; *gòrela*, *lòpat* Gmn; *ró:da*; *glá:va* i *glá:va*, *jà:streb* i *jà:streb*.

3.1.4.2. Vokalizmi s e: i a:

U Kostanjevcu i Milaševcu niski kompaktni dugi vokal izgovara se kao *a*, a visoki parnjak kao *e*, u Milaševcu uglavnom tako, a uz *e* češće i kao *e* u Kostanjevcu. To se *e* ne može više smatrati kompaktnim. Izgovor dvoglasa *ie* može biti i dvosložan, pa je moguća njegova interpretacija kao slijeda od dva /*ie*/ i tri /*ije*/ fonema.

Između ta dva govora postoji i razlika u distribuciji vokala /*e*/ u naglašenom slogu, naime prema /*e*/ u Milaševcu u nekim leksemima u Kostanjevcu stoji *a*. Dijakronijski, prema poluglasu u leksemima uglavnom dolazi *a*, a u gramatičkim morfemima *e*.

Primjeri. Milaševac: *sijeno*, *mè:šani*, *krié:savec* 'krijesnica', *zè:le*, *mè:so*; *mògel*, *kòsit* sup.; *jùgod*, *jàbuk*, *oponà:ša*, *mílá:ševac*, Kostanjevec: *bé:govna*, *jèd* imp., *òšel*; *trié:pt* 'ljuštiti', *tìe.sto mè:so*, *sè:la* Nmn, *glé:det*; *stáza*, *pà:lec*.

3.1.4.3. *Vokalizmi s e: i a:*

U dva mjesta, V. Trnovitici i N. Ploščici, utvrđen je vokalizam koji ima kompaktne duge jedinice s vrijednošću *e* i *a*, dakle naše normalne književne govore. Međutim, u V. Trnovitici zabilježena je pojava da se /*e*/ fakultativno izgovara otvorenije, kompaktnije, npr. *měgla*, *městi*, pa bi to zapravo bio još jedan fonetski tip. Ta se pojava susreće i u nekim bilogorskim i podravskim govorima, koji također pripadaju i po akcentuaciji u istu skupinu u koju i V. Trnovitica, npr. u govorima Vrbiće kod Bjelovara i Otrovancu kod Pitomače.

Primjeri. V. Trnovitica: *dělam*, *sělo*, *sié:ču*, *krié:snica*; *sté:blo*, *mè:so*; *kórta* Nmn 'korita', *škò:la*, *kràvom*, *gà:vran*, *mlà:tim*.

Govor N. Ploščice i V. Trnovitice razlikuje se i po distribuciji vokala /*e*/, i to u tome što u N. Ploščici u nekim leksemima prema /*e*/ u V. Trnovitici dolazi /*a*/, i taj je govor tipa *tanek*, tj. u leksemima na mjestu staroga poluglasa redovno stoji /*a*/. U Novoj Ploščici dvoglas *ie* izgovara se i dvosložno. Zabilježeno je *krúmpjer*, gdje je dvoglas u kratkom slogu bio iza naglasaka, a sadašnji lik *s-je-* pretpostavlja stariji izgovor *ije* i naknadno ispadanje nenaglašenoga *i*, kao i u primjerima tipa *govedna*.

N. Ploščica: *sélo*, *pèkla*, *dié:no* 'dno', *pré:nuk*, *glá:va*.

3.2. *Vokalizmi bez ie*

U drugoj skupini govora nema dvoglasa *ie*. Na njegovu mjestu (dijakronijski: na mjestu jata i poluglasa u kajkavski dugom slogu) stoji vokal *e*-roda, redovno s vrijednošću *ɛ*, rjeđe *ei*, *ėi*, uz koji vokal može u sustavu postojati još jedan vokal *e*-roda, s vrijednošću *ɛ̇* ili *e*. Ako je u sustavu samo jedan vokal *e*-tipa, došlo je do neutralizacije u zatvorenoj, difuznijoj, odnosno napetijoj vrijednosti.

U tim govorima razlikujemo sedam fonološki različitih tipova vokalskih sustava. I ti su sustavi utvrđeni na temelju broja vokala u naglašenom i nenaglašenom, dugom i kratkom slogu. Dugi nenaglašeni, upravo prednaglasni slog, utvrđen je samo u dva govora, a ponaša se kao i dugi naglašeni (pa je, prema tome, dovoljno reći samo dugi slog, a kod kratkoga potrebno je navesti i to je li naglašen ili nenaglašen). U nekim govorima kada je broj fonema jednak u kratkom naglašenom i kratkom nenaglašenom slogu, nije jednaka njihova distribucija. To se događa u onim govorima u kojima u nenaglašenom slogu dolazi glas *ɛ̇* na mjestu u kojem u govorima s dvoglasom *ie* dolazi u tom položaju također taj dvoglas, v. t. 3.1.

Od sedam tipova vokalizama, tri imaju po šest vokala u dugom i kratkom naglašenom slogu, a razlikuju se samo brojem vokala u nenaglašenom slogu. Vokalizmi onih govora koji imaju šest vokala u nenaglašenom kratkom slogu, ali različitu distribuciju, podijeljeni su u dva tipa, pa se za jedan kaže da ima 6 vokala u tom položaju (A), a za druge da im je broj vokala u tom položaju 5+1 (C), kao i kod govora s dvoglasom *ie*.

U jednom tipu (B) u nenaglašenoj ultimi ima pet jedinica, a u ostalim nenaglašenim položajima šest (taj je odnos prikazan sa 6/5) uz šest vokala u ostalim položajima. Četvrti

tip (D) uz šest članova u kratkom slogu ima pet vokala u dugom slogu. U nenaglašenom slogu nekih govora toga tipa dolazi fakultativno do neutralizacije dvaju vokala e-tipa (taj se odnos može predočiti sa 6/5). Peti tip (E) jednak je u naglašenim slogovima tipu D, a u kratkom nenaglašenom slogu ima pet jedinica. Zadnji tip (6) odvaja se od ostalih time da u kratkom naglašenom slogu ima pet vokala, a u ostalima šest, s time da je u kratkom nenaglašenom slogu stanje kao kod tipa C i F (5+1). Tip F jednak je u naglašenim slogovima dvama prethodnim tipovima, a u nenaglašenom slogu stanje je kao u tipu C (5+1).

Pregled tipova vokalizama po broju jedinica u naglašenom i nenaglašenom, dugom i kratkom slogu

Tip	Kratki naglašeni slog	Dugi slog	Kratki nenaglašeni slog
A	6	6	6
B	6	6	6/5
C	6	6	5+1
D	6	5	6
E	6	5	5
F	6	5	5+1
G	5	6	5+1

3.2.1. Tip 6-6-6

Tip vokalizma sa šest vokala u sva tri relevantna položaja u riječi dosta je proširen. S obzirom na realizaciju vokala u pojedinim položajima, može se u govorima koji imaju taj fonološki tip vokalizma razlikovati tri različita fonetska tipa. Razlike su između njih u izgovoru kompaktnog niskog vokala, tj. je li taj izgovor *a* ili *ɔ*, i u izgovoru difuznog niskog vokala, tj. je li *u* ili *ü*.

Karakteristika je govora s vokalizmom ovoga tipa da visoki kompaktni vokal ima vrijednost \varnothing .

U Širincu i Deanovcu, koji su od kloštranskoga područja odvojeni štokavskim otokom, nalazimo također ovaj tip sustava, ali u tim govorima u dugom slogu dolazi do fakultativne neutralizacije /e:/ i /e:/, i to u zatvorenijoj vrijednosti. Stanje se, kao i u sličnim slučajevima, može interpretirati kao jednosmjerna opozicija između ta dva vokala ili kao supostojanje dvaju (pod)sustava, jednoga s pet, drugoga sa šest članova, a što se može obilježiti kao 6/5. Takvi vokalizmi mogli bi se smatrati posebnim tipom: 6-6/5-6.

Primjeri (iz Deanovca): *mlel:ko*, *sè:no* i *sè:no*, *sè:la* i *sè:la*, *zè:je*, *dè:sno*, *rè:bra* itd.

3.2.1.1. *Vokalizmi s u: i q:*

U nekoliko mjesta u kojima je govor s tipom 6—6—6 u dugom slogu niski kompaktni vokal ima vrijednost φ , a niski difuzni vokal vrijednost u . Taj bi vokalizam odgovarao tipu 3.1.1.1. u govorima s dvoglasom *ie* i izgleda u cjelini ovako:

kratki naglašeni slog	i	u
	φ	φ
	φ	a
dugi (ujedno naglašeni) slog	i	u
	φ /ei	φ /o
	φ	φ
kratki nenaglašeni slog	i	u
	φ /e	o
	e/ φ	a

Takav je vokalizam utvrđen u Čemernici, Krišcima i Predavcu, dakle na sjevero-zapadnoj periferiji sjevernomoslavačkih govora, na sjeveru župe Kloštar Ivanić.

Primjeri. Čemernica: *děla, mēseca; stōlec, mōgel; sēlo, razmētaji; sē: no, tē: sto, krumpē: r; zē: le, rē: bra sē: la* NAmn; *ōn, jōbet, kōsi; svō: ra, kō: za; s-krāvū; jednō: ko* i *jenō: ko, kolō: č, jō: buk.*

Predavec: *prēdavec, pēsekel, mēgla, dēcu; sē: no, lēi: ta* Nmn; *lēi: t* Gmn; *rēkel, žēna, vēle; sē: la* NAmn, *mē: so, zē: le; zōve, kōsit, domō: m, jōgen; mlō: tļa, purō: n.*

U govorima s ovim vokalizmom zabilježen je dvoglasni izgovor vokala /e:/ kao *ei*, odnosno *eĵ*.

3.2.1.2. *Vokalizmi s ü*

Drugi se fonetski tip razlikuje od prvoga samo u tome što je stražnji, niski difuzni vokal manje nizak, izgovara se kao *ü* (transkripcija *ü*).

Takav vokalizam dolazi u ivanićgradskoj okolici, danas zapravo dijelovima Ivanić-Grada, tako u Donjem Šarampovu, Poljani, zatim u selima Dolancu i Jalševcu. Zanimljivo je da se ta crta poklapa i s najvažnijom akcenatskom fonološkom izotonom na istraženom području. Naime ovi govori po akcentuaciji idu, barem u osnovi, u IV. Ivšičevu skupinu. Zanimljivo je, međutim, da ni posavski govori koji se na njih nastavljaju, a koji pripadaju u III. Ivšičevu skupinu, kao ni prvo, odnosno zadnje selo koje pripada IV. skupini, ali nema *u* za $\varphi=l$, nemaju te osobine. Čini se da je to bila stara osobina ivanićgradske župe, ili je to područje nastanila jaka skupina kolonista iz nekoga područja gdje je to bila opća pojava. Ivanićgradski gradski govor nije istraživan, ali nije vjerojatno da se u njemu čuva još uvijek ta crta, ako je ikada i postojala. Gornji Šarampov danas je posve urbaniziran, s vrlo malo starosjedilaca. Tu nije zabilježen takav izgovor kod anketiranih informatora,

iako je i njegov govor pripadao IV. skupini. Treba pretpostaviti ipak da je i tu postojao glas *ü*.

Često se događa da ispitanici umjesto *ü* izgovaraju normalno *u*. To se događa i sa /a:/, koji se također često izgovara kao *a*, a ne kao *ɔ*. Značajno je još da se u D. Šarampovu, gdje je utvrđena ta pojava, kratko /a/ izgovara u naglašenom slogu redovno kao *a*.

U dva govora, D. Šarampovu i Poljani, dugi vokalizam postoji i u nenaglašenom slogu, jer ti govori imaju nenaglašenu duljinu. Izgovor je kao i u naglašenom slogu.

Primjeri. D. Šarampov: *sědiš, delāti, rěpa, rěvlę 'gura': pösekli, pė:vec, dė:laš, dė:no, sė:čam; sęlo, betę:žen* (fonološki *bet'ęžen*), *donęsi; zglė:dalo, rastę:žü, zę:lje; pótokiü, tótčno, kójne, mę:so, vü:vo; pō:jdü, kō:ža; srąka, plakąli, jabúke; znō:te, glą:va, já:bük, s-krą:vu; bō:li, rü:ka*.

Jalševac: *osętimo, męsta, męsęca, jōrač, pösekel; sę:no; góvedina, jęno; šęnica; lópata, pogórela; snō:pju, svō:ra; kráva, s-kravąmi, vrąna; já:strep, zną:m, rá:ste; sü:ša, sü:nce, lópatü, dü:ga*.

Poljana: *męsęca, pešice; dė:láte, krumpė:r, sę:no; prędivo, moręmu, sü:nce; čė:la, zę:lje; pösekel, jagóde, rōgle, jogrąda; grō:bje i grō:bje; s-kravąmi, pląkala; purą:n, vrą:k, polą:nec; dü:ga, já:bük*.

3.2.1.3. Vokalizmi s u: i a:

Idući se tip vokalizma razlikuje od prvoga u tome što se niski kompaktni vokal, dugi osnovni kajkavski /a:/ ne realizira kao *ɔ*, već samo kao *a*. Što je posebno zanimljivo, skupina govora s takvim vokalizmom nastavlja se na prvu skupinu i zauzima južnu stranu kloštranske župe, zapravo prigradska sela Kloštra.

U samom Kloštru dolazi sustav sa šest vokala i u nenaglašenom slogu, ali s drugom distribucijom fonema *ę*, tj. taj fonem stoji samo prema dugom naglašenom /ę/, a ne prema kratkom naglašenom /ę/.

Primjeri. Lipovec: *glą:ve, sę:no, krumpė:r, vęliš, mę:so, purą:n*.

Vinari: *pösekli, mę:so, mlą:tim, lópata, rōgle, dü:ga*.

3.2.1.4. Vokalizam s e:

Govor sela Caginca razlikuje se u vokalizmu od prethodnih po tome što u njemu dugi visoki kompaktni član nije tako kompaktni, tj. izgovara se kao naše srednje *e*, a ne kao *ę*. Zanimljivo je, osim što je taj govor u neposrednom kontaktu sa štokavštinom, da idući kajkavski govori na jug, prvi je Deanovec, imaju već fakultativno *ę* i u njima je fakultativno samo jedan vokal e-reda.

Dugi kompaktni niski vokal često se izgovara kao *a* umjesto *a*, a kratki visoki kompaktni manje kompaktno, tj. kao *e* umjesto *ę*. Fonološkog je karaktera pojava da u kratkom nenaglašenom slogu dolazi do neutralizacije dvaju glasova e-reda, osim ako /ę/ ne stoji prema /ę:/.

Primjeri: *pèkel*, 'pakao', *pèkel* i *pèkel* 'pekao', *pósekli*, *pósekel*, *mégla*, *stólec*, *bělajñek*; *sè: no*, *lei: po*, *mè: šalo*; *sélo* i *sélo*, *pèkla*, *lèti*; *mè: so*, *vóde*: Gjed (utjecaj štokavskoga), *zè: le*, *sè: la* Nmn; *jòko*, *kòjñ*, *jòžina*; *svò: ra*, *mògel*, *pò: l*, *glà: va*, *žutà: ñhek*, *pà: m-tim*, *nàrasel*.

3.2.2. Tip 6-6-6/5 (Vokalizmi s neutralizacijom /o/ i /u/ u otvorenom finalnom kratkom nenaglašenom slogu)

Kao poseban fonološki tip izdvojen je primjer vokalizma u kojima se u otvorenom krajnjem kratkom nenaglašenom slogu ukida opreka između /o/ i /u/, točnije u tom položaju za oba glasa stoji *u*. U govoru čuje se u tom položaju ipak i *o*, odnosno *o* i nije bilo moguće točno odrediti je li to ukidanje opreke fakultativno u okviru sustava mjesnoga govora ili je pojava /o/ u navedenom položaju služenje drugim kodom, tj. nastojanje ispitanika da pred strancem govori razumljivije. Ako je riječ o fakultativnoj pojavi u okviru jednoga sustava, tj. o supostojanju dva podsustava vokala u tom položaju, onda su dijakronijski moguća dva rješenja: (a) sustav s neutralizacijom jest u nastajanju ili (b) podsustav s /o/ u navedenom položaju posljedica je utjecaja drugih govora, književnoga jezika.

Pojava glasa *u* na mjestu *o* u finalnoj nenaglašenoj poziciji primjećena je i u nekim drugim govorima, i to u govorima koji imaju *ü* za /u/. Budući da *u* koji stoji prema /o/ u tim govorima nije izgovaran kao *ü*, takav *u* u izgovoru tamo treba pripisati fonemu /o/.

S obzirom na izgovor vokala u drugim položajima, vokalizam s navedenim ukidanjem opreke između /o/ i /u/ odgovara fonetskom tipu koji se susreće u Čemernici, t. 3.2.1.1. Prema rečenome, tip s ukidanjem opreke razlikuje se od njega samo u tome što ima dva vokalizma u nenaglašenom položaju: jedan u finalnom otvorenom slogu, drugi u ostalim finalnim položajima:

Otvoreni finalni nenaglašeni slog		Ostali nenaglašeni slogovi	
i	u	i	u
ɛ/e		ɛ/e	o
e/ɛ	a	ɛ/e	a

Ovaj je tip zabilježen samo u dva mjesta, i to Tedrovcu i Prečecu, mjestima na periferiji područja i koja pripadaju župi u Lupoglavu, kojega mjesni govor ima vokalizam drugoga tipa: *o = l = u*. Lupoglav ima i drukčiju akcentuaciju, ide u IV. Ivšićevu skupinu, dok Tedrovec i Prečec idu u sjevernomoslavački tip.

Primjeri: *mégla*, *mògel*, *na-kò: lè*, *péča* 'vrsta rupca', *pósekli*, *prèčec*; *dèilaju*, *vrè: me*, *mè: šati*; *mèlin*, *dèsete*, *sèla* Gjed; *góvèdina*, *vóde*; *zè: lje*, *pè: mu* 'podemo', *pè: ta* num.; *lòpata*, *jójer*, *jòrat*, *jótava*; *mè: su* i *mè: so*, *gótovu* i *gótovo*; *grò: žša*, *šò: jka*, *dò: idem*, *škò: lu*; *snàji*, *bàrena* i *bàrena*, *ràca*, *gù: ska*, *bà: p*, *vrò: ži*, *jà: got*, *odrà: sla*, *mìò: ti*, *nigdà: r*.

3.2.3. Tip 6-6-5+1

Rečeno je već naprijed da ima govora s vokalizmom od šest vokala u kratkom nenaglašenom slogu, tj. da u tom položaju imaju dva vokala e-reda, ali da je distribucija vokala /e/ drukčija nego u tipu A. On odgovara tu dugom /e:/ u istom leksemu različitih oblika jedne riječi ili različitih riječi, a ne kratkom naglašenom /e/. I u onih govora s vokalizmom tipa 6-6-6 kada većim dijelom dolazi do neutralizacije dvaju e-vokala u kratkom nenaglašenom slogu, čuva se fonološka posebnost onoga /e/ koji stoji prema dugom /e:/.

Vokal koji u sustavu zauzima isto mjesto koje /e/ u kratkom naglašenom vokalizmu (a po distribuciji i porijeklu odgovara i kratkom /e/ i kratkom /e/) ima vrijednost e. S obzirom na realizaciju, utvrđena su dva fonetska tipa.

3.2.3.1. Prvi fonetski tip odgovara u ostalom, tj. u izgovoru nenaglašenoga vokalizma, fonetskom tipu Čemernice (v. 3.2.1.1) a utvrđen je u Obreški. Rečeno je naprijed da i u tipu 6-6-6 dolazi do neutralizacija, ali fakultativno, kada imamo isto stanje kao i u Obreški. Nije isključeno da i u Obreški ima izvornih govornika u kojih je isto stanje kao u tipu Čemernice, ali u mojih ispitanika ono nije takvo.

Fonetski je vokalizam kratkoga nenaglašenoga sloga jednak vokalizmu kratkoga naglašenoga sloga, osim visokog kompaktnog vokala koji, kako je već navedeno, nije tako kompaktan, otvoren, već je e.

Primjeri: *sèkel*, umjesto *sè:kel pósekèl* (od *posè:kel*), ali *pósekli*, *rù:šek*, *mògel*, *nàvek*, *krúmper* prema *krumpè:ra*, *penzionè:r* (izuzetak od pravila da ultima nije naglašena jer je nova riječ), *sè:no*; *sè:lo* (fonološki *s'èlo*), a u *sè:la* NAmn i fonološki je tako), *dětelna*, *věčera*, *děset*; *mè:so*; *bóji*, *dòšel*; *gnò:i*, *grò:bje*, *jàgot* Gmn, *kátena*; *poslò:ni*, *stò:ri*, *trè:ti*, *pà:h*, *glá:va*.

3.2.3.2. Vokalizam s a:

U govoru Stare Marče dolazi vokalizam ovoga fonološkoga tipa koji fonetski odgovara vokalizmu kloštranske skupine, ali s tom razlikom da su u S. Marči česte neutralizacije vokala /e/ i /e/ u kratkom naglašenom slogu, pa bi se taj govor mogao izdvojiti i kao poseban fonološki tip. U njemu se također /a:/ fakultativno realizira kao a.

Primjeri: *mégla*, *stéza*, *pékel* i *pékel* 'pakao', *pósekèl*, *pékel* i *pékel* 'pekao', *žěna* i *žéna*; *tàner*, *krúmper*, *belá:nek*; *sè:no*, *tèi:sto*; *mè:so*, *pè:t žè:n*; *gòsti*, *stólec*; *kò:ža*, *svò:ra*; *ràna* 'plitica', *kàca*, *kràva*, *dànas*; *blá:ga* 'duga', *jà:buk*, *jà:rem*, *rà:zboj*.

3.2.3.3. Vokalizam s e i a:

U G. Garešnici stanje je slično kao u S. Marči, s tom razlikom da je u dugom slogu visoki kompaktni vokal manje kompaktan (odnosno možda i nije kompaktan, već samo

nenapet u odnosu na /e:/ koji je onda napet), a niski kompaktn jest kompaktniji, odnosno možda nije nizak nego samo kompaktn. Dakle, izgovaraju se kao *e* i *a*, što odgovara vokalizmu Caginca:

i	u
ē	o
e	a

Primjeri: *děca*, *sěna* 'san', *smějal*, *děnemo* 'metnemo'; *sě:čal*, *tě:sto*, *sě:no*, *tě:den*, *zě:va* 'zijeva', *sělo* i *sělo*, *kisělo*, *plěten*, *na-plěču*, *rěpca*, (umjesto *rěpca*); *rastě:gnl*, *k-ně*: Djed f, *glě:d* 'gledaj', *rě:bra*, *zě:la* 'uzela'; *òko*, *dòsel*, *slòm* Njed, *tojlko*, *dóbi* 3jed; *kò:rus*, *nò:g*, *nò:ži*, *lò:tra*; *ràta*, *vánče* 'inače', *mládenka*; *mlà:da* Njed f, *zapisà:va má:ji*.

3.2.4. Tip 6-5-6

Četvrti je tip vokalizama koji u dugom slogu ima pet vokala, tj. u tom slogu postoji samo jedan vokal e-tipa. U kratkom slogu ima šest vokala. Vokal koji odgovara dugim vokalima /e:/ i /ē:/ (ili /e:/) u govorima sa šest vokala u dugom slogu izgovara se ili kao prvi navedeni vokal, dakle nekompaktno, zatvorenije, difuznije ili kao dvoglas *ei*.

Kod prethodnog tipa govoreno je o neutralizaciji /ē/ i /ē/ u nenaglašenom slogu. U govorima tipa s petočlanim dugim vokalizmom dolazi također do slične pojave, ali u njima je neutralizacija fakultativna. Nije ograničena distribucijom u leksiku, ali je češća u zadnjem slogu nego u drugim nenaglašenim slogovima. Kada dolazi do neutralizacije, vokal koji stoji na mjestu jednoga i drugoga vokala izgovara se kao srednje *e*. Ako se u tom položaju razlikuju dva vokala, onda se /ē/ također obično realizira kao *e*, a /ē/ se realizira kao *ē*. Vokalizmi s fakultativnom neutralizacijom mogli bi se smatrati i posebnim tipom vokalizma, u kojem u nenaglašenom položaju imamo dva podsustava – jedan sa šest i drugi s pet vokala, što se može obilježiti sa 6/5.

S obzirom na izgovor, u ovom se tipu mogu razlikovati dva fonetska tipa vokalizma, koji se međusobno razlikuju po izgovoru kompaktnoga vokala, tj. izgovara li se on kao *o* ili kao *a*.

3.2.4.1. Vokalizmi s *o*

Prvi je fonetski tip u kojem se dugi kompaktni vokal izgovara kao *o*, jednako kao i u tipovima kojima pripadaju Čemernica i Obreška. Takav je vokalizam u samoj Dubravi, u onih govornika koji čuvaju starinu, a to je u prvom redu seljački sloj stanovništva, i u većini kajkavskih sela dubravske župe. I u samoj Dubravi i tim selima kod onoga dijela stanovnika koji gube starinu najprije se kompaktni vokal izgovara kompaktnije (ili više), tj. umjesto *o* izgovara se *a* ili *a*.

Primjeri: Dubrava: *stěza* i *stěza*, *k-měši*, *jěšem*, *sěkel*, *pősekel*, *gù:sek*; *letì:*, *k-měni*, *jědna zěna*; *mě:so*, *tě:lo*, *rě:žem*, *zě:le*, *sěi:no*, *těi:sto*; *ótava*, *sělo*, *grò:zdje*, *s-tò:bu*; *jábuka*, *krávama*; *blò:ga*, 'dúga', *dubrò:vec*, *mlò:tit*, *stò:ri*, *jà:strep*, *rà:sof* Gmn.

Podlužan: *měgla*, *stěza*, *stólec*, *pősekel*, *zò:bišem*; *dětelna*, *vě:čera* (fonološki

v'ęčera), *jěna*, *sělak*; *pě:n* 'panj', *sě:no*, *pě:t zě:n*, *stě:blo*; *góvedina*, *jóher* 'orah', *kòsit*; *gnò:i*, *bò:k* 'bog'; *s-kràvu*, *jò:strep*, *glò:va*, *jà:got*, *tà:st*.

3.2.5. Tip 6-5-5

U ovom tipu i u nenaglašenom je slogu petočlani vokalizam, tj. postoji samo jedan e-vokal, i to *e*, prema /*e/* i /*ę/* u kratkom naglašenom slogu.

Vokalizam u kojem dugi kompaktni vokal ima vrijednost *a* utvrđen je u Ladini, kraj Dubrave, a može se pretpostaviti da postoji još u kojem selu oko Dubrave.

Primjeri. Ladina: *mégla*, *sěla* gl. pridj. rad. ž. jed., *měni* Djed lič. zamj., *rù:šek*, *póndejek*, *rù:bec*, *ze-šogorom*; *sělo*, *veli:m-ti*; *pě:t*, *šě:st*, *mě:šavina*, *sě:no*; *và:nkuš*, *kràvom*, *jóreh*, *jàgodi*, *frà:st*, *bolest*, *jà:buk*.

Zanimljivo je da takav vokalizam ima i miješani štokavsko-kajkavski (ako bismo ga htjeli ipak svrstati u kajkavske ili u štokavske govore, onda će to prije biti štokavski govor Koritne, kojim govore Hrvati i asimilirani Česi. (U Koritni se govori i čistom štokavštinom a govori je srpsko stanovništvo.)

Primjeri: *děca* (uz *djěca*), *sělo*, *věsel*, *mlě:ko*, *sě:no* (uz *sě:mo*), *mě:ran* 'miran', *dànas*, *rà:djo*.

3.2.6. Tip 6-5-5+1

Kada dolazi do neutralizacije dvaju glasova e-tipa u nenaglašenom položaju, u nekim govorima, ta neutralizacija nije potpuna. Redovno se neutraliziraju /*e/*, u primjerima kao *mogel*, i /*ę/*, svako, i to u vrijednosti *e*, kako je već navedeno i kako se moglo vidjeti iz primjera kod prethodnog tipa. Međutim, u govorima u kojima ultima ne može biti naglašena, u nenaglašenom položaju imamo stanje 5+1, kao i u tipu 6-6-5+1, tj. u primjerima kao *p'ovem* gdje *ę* korespondira s dugim /*e:/* u *pové:mo*, taj glas čuva svoju posebnu fonološku vrijednost prema *e*.

Primjeri su takvoga govora govori u Bunjanima i u Šušnjarima, selima na jugu čazmanskog štokavskog otoka, na granici ekavskih govora i sjevernomoslavačkih govora uopće. Potrebno je navesti da se uz petočlani vokalizam u dugom slogu još javlja i šestočlani, tj. ponekad se uz *ę* u primjerima kao *mě:so* govori i *mě:so*.

Primjeri: *lěte* 'lete', *pěkla* pridj. radni, *jědan*; *děd*, *stěza*, *mégla*, *pěkel* 'pakao', *jěž*, *sneja*, *běže* 'bježe'; *čú:jem*, *i:vec*, *kólēna*, *vóder*, *pósekel*; *kólēna*, *jòči*, *mójem*, *òbodva*, *gnò:i*; *plát*: inf., *mòčvar*, *kólač*, *koló:či*, *kò:že* 'veli', *jà:strep*; *zě:n*, *stě:blo*, *čé:la*, *zè:ļe* i *zě:ļe*; *cré:va*, *nasé:c*, *ně:mam*, *čàvel*, *pà:lec*.

Za razliku od Šušnjara u Bunjanima nisam čuo izgovor *ǝ* za /*a:/*, već primjere kao *trá:va* i *zavlǝ:či*.

3.2.7. Tip 5-6-6+1

U Zabrdju kod Dubrave utvrđen je vokalizam koji u kratkom naglašenom slogu ima pet vokala, a u dugom naglašenom slogu šest vokala, kao što je to i u Novoj Ploščici,

naravno, s razlikom u obilježjima srednjeg visokog dugog vokala koji je tamo dvoglas *ie*. U Zabrdju je to /*ɛ̃*:/, koji se obično realizira kao dvoglas *ei*. U kratkom nenaglašenom slogu postoji šest vokala, od kojih /*ɛ̃*/ korespondira s dugim /*ɛ̃*:/, kao što je to u nekoliko sustava istraživanoga područja. S obzirom na inventar i fonetiku vokalizma, takav vokalizam utvrđen je u još jednom kajkavskom govoru, i to u Reki kod Koprivnice. Međutim, postoji između njih razlika u distribuciji vokala *e*, odnosno *a*, tj. u nekim primjerima leksema gdje je u Reki /*e*/ stoji u Zabrdju *a*. Dijakronijski, glas na tom mjestu odgovara poluglasu, Zabrdje je govor tipa *pakel*. Sustav izgleda ovako:

kratki naglašeni slog	i	u
	e	o
	a	
dugi i kratki nenaglašeni slog	i	u
	ɛ̃/ei	o
	e	a

Primjeri: *sèkel* (uz *sèko*) umjesto *sè:kel*, *pèkel* 'pekao', *útekel*, *újec*, *lèti* 3jed prez., *sèla*; *pósekel*; *mè:so*, *sè:no* ili *sèi:no*.

4. VOKALIZAM DIJAKRONO

4.0. Za dijakrono proučavanje vokalizma sjevernomoslavačkih govora značajne su tri pojave. To su (a) jednačenje stražnjega nazala i slogotvorne likvide s vokalom *u*, (b) razlika u refleksu izjednačenih vokala *jata* i poluglasa u dugom slogu, i to ili kao dvoglasa *ie* ili kao *ɛ̃* (u polazištu, koje se kasnije moglo opet jednačiti s *e*) i (c) različit refleks poluglasa u nekim govorima, tj. u leksemu jednačenje s *a*, a u gramatičkom morfemu s *ɛ̃* (od *jata*). Tim pojavama može se dodati proteza, tj. njeno prisustvo ili izostajanje.

4.1. Polazni sustav

Iako na temelju povijesnih podataka možemo pretpostaviti da na većem dijelu istraživanog područja nije bilo jezičnog kontinuiteta, jer nije bilo ni kontinuiteta stanovništva, koji je prekinut u 16. stoljeću, za vokalizam predmigracijskog razdoblja na ovom području možemo sa sigurnošću pretpostaviti da je u osnovi bio onakav kakav se može, s ogradom za iekavizam, pretpostaviti i na temelju suvremenoga stanja. A današnji vokalizam sjevernomoslavačkih govora može se, s izuzetkom nekoliko govora tipa *tanek*, svesti na osnovni kajkavski vokalizam od sedam članova, za koji su karakteristični *ɛ̃*, kao kontinuant *jata* i poluglasa, te *ɔ̃* kao kontinuant *ɔ̃* i *ɟ̃* (Ivić 1968, Junković 1972). U cjelini taj vokalizam, koji susrećemo i danas u nekim kajkavskim govorima, izgleda ovako:

4.2.1. Jednačenje s u

Rečeno je naprijed da je na cijelom istraživanom području sjevernomoslavačkih kajkavskih govora danas kontinuanta φ i $!_o$ izjednačena s u . Postavlja se pitanje kada je došlo do te pojave. Iz navedenih primjera vidljivo je da na početku 16. stoljeća to još nije provedeno. Znači, to je moglo biti samo u tom stoljeću i kasnije. Polovicom stoljeća nadolazi u te krajeve štokavsko stanovništvo iz istočnih krajeva, kod kojeg je to izjednačenje provedeno i koje je, osim toga u dijelu tog stanovništva išlo i drugim putem (tj. najprije se stražnji nazal jednači s u a kasnije im se pridružuje i $!_o$). Ako govor toga stanovništva i nije inicirao navedeno jednačenje, sigurno ga je potpomagao. Tomu zaključku ide u prilog činjenica da se gotovo posve poklapaju izoglosa jednačenja i područje naseljavanja štokavskoga stanovništva, odnosno jednačenje i granice Vojne krajine. Točnije, one idu u osnovi paralelno, i to tako da je jednačenje zahvatilo i uzak pojas zemljišta koje nije bilo u okviru Krajine. Sliku narušava dubravski poluotok, međutim on je bio također u sferi utjecaja Granice, ali je zbog povijesnih razloga izdvojen od krajiške uprave.

4.3. Dvoglasie

U usporedbi s jednačenjem kontinuantе φ i $!_o$ sa starim u , teže je riješiti pitanje pojave dvoglasa *ie* u kajkavski dugim slogovima na mjestu starijeg jata i poluglasa na većem dijelu sjevernomoslavačkoga područja. Samo na zapadu — u župama Dubrava, Ivanić-Grad i Kloštar Ivanić, zatim u dva najzapadnija sela, Prečecu i Tedrovcu, koji pripadaju župi Lupoglav, i jednom jedinom selu na istoku, u Gornjoj Garešnici, a isti govor ima i malobrojno kajkavsko stanovništvo Oštroga Zida — taj refleks nije *ie*. U tim selima u istom položaju stoji glas *e*-reda, koji se u dubravskom kraju, zatim u Šušnjarima, izjednačio s dugim *e* od etimološkoga *e* i prednjega nazala. I gdje čuva posebnost i gdje se izjednačio s tim *e*, vrijednost mu je ϵ (ili *ei*), pa to zapravo znači da se kontinuanta etimološkoga *e* i prednjega nazala izjednačila s njim.

Pitanje koje se ovdje postavlja glasi: je li „iekavizam“ sjevernomoslavačkih govora također uvjetovan, djelomično ili potpuno, (novo)štokavskim ijekavskim govorima ili je to starija i autohtona pojava kajkavskih govora toga područja. Potrebno je opet imati na umu izvanjezične činjenice, tj. migracije stanovništva i ponovo poklapanja jezičnih i političko-upravnih granica. U Uvodu bilo je rečeno da je granica prema turskom području u 16. st. bila upravo rijeka Česma. Zapadno od nje zadržalo se starosjedilačko stanovništvo, kao i ono stanovništvo koje je došlo s lijeve, istočne obale Česme. Ta rijeka, međutim danas je upravo granica između iekavskih i ekavskih govora, izuzimajući Gornju Garešnicu.

Ne treba isključiti mogućnost da je istočnije, upravo oko Gornje Garešnice, u trnovitičkom poluotoku i oko Ivanjske moglo biti i nešto starosjedilačkog stanovništva. Potvrđeno je to za područje Ivanjske. Međutim, dok je G. Garešnica ekavska, Ivanjska je iekavska, ali se Ivanjska izdvaja još značajnijom pojavom, u akcentuaciji, unakrsnom metatonijom, koja je meće u IV. Ivšićevu skupinu.

Potrebno je ovdje navesti da sjeverno od gornje Moslavine ima također iekavskih

kajkavskih govora, i to na periferiji bilogorskih govora, u tzv. većem cirkvenskom i manjem ciglenskom kajkavskom poluotoku. Od njih cirkvensko područje ide, kao i većina bilogorskih govora, u IV. skupinu, a ciglensko s većinom sjevernomoslavačkih govora.

Povijesni podaci opet svjedoče da je u ovaj kraj stizala jaka doseljenička struja iz kalničkog područja, gdje također ima iekavskih govora (Pavičić 1968).

U spomenicima s toga područja zabilježeni su također samo ekavski likovi.

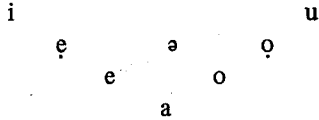
Uzimajući sve navedeno u obzir, čini se da je najvjerojatnija pretpostavka da se iekavizam istraživanih govora može dovesti u vezu s porijeklom kolonizatora u 16. stoljeću i s ijekavskim novoštokavskim govorima. Naime, pojedina sela nisu naseljavali samo kajkavci, već i katolici ijekavci. Ako su kajkavci bili u većini, prevladala je kajkavština, ali je i štokavština ostavljala tragove. Jedan od tih tragova mogla bi biti i iekavština. Kada su omjeri bili drukčiji i rezultati su drukčiji, kao što su štokavsko-kajkavski govori u Dubravskom Markovcu i Vukosavljevici kod Virovitice. Ipak, ne treba još uvijek potpuno odbaciti mogućnost da na istoku kajkavskoga područja, u Slavoniji, nije moglo biti i autohtonog iekavskoga razvoja, kao što ga ima na nekoliko područja, nezavisnih jedno od drugoga (Međimurje, Zagorje, Zelina, Posavina).

4.4. Poluglas

4.4.1. Navedeno je naprijed da u nekim govorima u kratkom slogu na mjestu poluglasa u leksičkim morfemima, odnosno pod naglaskom dolazi *a* umjesto *ε*, a u gramatičkim morfemima, ujedno nenaglašenom slogu dolazi ista vrijednost kao i za *jat*. Nazvani su takvi govori tipom *pakel*, odnosno *tanek*, jer se u tim riječima vidi takav razvoj.

Taj razvoj pronađen je od istraživanih govora u Novoj Ploščici, Kostanjevcu, i Daskatici na istoku područja te u Zabrdju kod Dubrave. Pronađen je i izvan Moslavine, i to u Vaškoj, Kuštanima, Ivancu Križevačkom i V. Trojstvu.

4.4.2. Na dijelu Slavonije koji se nalazio istočno od područja s tipičnim kajkavskim vokalizmom, dakle istočno od Pakraca, vjerojatno su se (u skladu s dijalektnom zakonitošću stupnjevitoga prijelaza jednoga dijalekta u drugi, jer se izoglose ne poklapaju) nalazili prijelazni govori koji nisu u potpunosti bili ni kajkavski, ali ni štokavski. Oni su mogli imati osmočlani vokalizam, ali nešto drukčiji nego što je to pretpostavio Ivić. Činjenica da se u zapisima s tog zemljišta na mjestu poluglasa bilježio čas *e* a čas *a* znači, svakako, da tu nije bio ni *a* ni *e*. Međutim, to nije moralo biti, niti je najvjerojatnije bilo, ni veoma otvoreno *e*, kako smatra Ivić (bilježeći ga s *ä*), uz koje bi postojao još i *e*, od etimološkog *e* i prednjega nazala, i *ε* od *jata*. Naime, teško je pretpostaviti da u sustavu s kvantitativnim oprekama postoje tri vokala *e*-tipa. Zato smatram da je na mjestu staroga poluglasa stajao vokal koji je, više-manje, zadržao kvalitetu glasa od kojega je potjecao. Dakle, najvjerojatnije je to bio centralni glas tipa *šva*. Cijeli vokalizam mogao je izgledati ovako:

Glas ə mogao je onda dati i a, kao što je to u slavonskim staroštokavskim govori-
ma, npr. u govori-
ma jugozapadno od Vinkovaca, u kojima je još uvijek zadržana posebna
vrijednost jata (Finka-Šojat 1975). Mogao se taj glas izjednačiti u nekim govori-
ma s kon-
tinuantom jata, kao što je to već bilo provedeno u kajkavskim govori-
ma zapadno od Pa-
kraca, pa su se onda ti govori svrstali također u prave kajkavske govore, ali to je bilo
rjeđe. Mogao se, dalje, taj centralni glas u jednim položajima izjednačiti s a, a u drugima
s jatom, kao što je u navedenim govori-
ma tipa *tanek*. Da je to jednačenje u jednom polo-
žaju s a, a u drugom upravo s kontinuantom jata, pokazuju nam danas izričito samo go-
vori u Vaški i u Kuštanima, dok se u drugim govori-
ma tipa *tanek* to danas ne vidi zbog
kasnijih neutralizacija kontinuant-
e jata, a prema rečenomu i poluglasa, te etimološkoga
e i prednjega nazala. Posebno je tu važan govor Vaške jer bi se kod Kuštana moglo pomi-
sliti da je na mjestu poluglasa zatvoreno ē možda sekundarno pod utjecajem okolnih kaj-
kavskih govora. Međutim, Vaška je izolirana i okružena štokavskim govori-
ma, pa je ta-
kav utjecaj manje vjerojatan.

Važan je, dalje, podatak da se u pojedinačnim leksemima u dugom slogu poluglas
izjednačio s jatom, npr. *dié:no* N. Ploščica, Daskatica. Svakako, postoji mogućnost da je
preuzet gotov leksem od drugih kajkavaca.

4.4.3. U prilog navedenu stanju u srednjovjekovnoj Slavoniji, može se navesti s
jednog gledišta slična, a s drugoga gledišta suprotna pojava na suprotnoj, jugozapadnoj
periferiji kajkavskoga narječja, točnije u Plješivičkom prigorju i jaskanskom kraju. U jas-
kanskom kraju, npr. u selima Cvetković, Krašić itd. čuva se, kako je poznato, i danas po-
sebna vrijednost poluglasa, upravo vrijednosti ə, koja se sve više zamjenjuje s a. U župi
Sveta Jana nalazimo pak razvoj poluglasa koji je suprotan od tipa *pakel*, tamo imamo tip
pekal, tj. u leksemima je e, a u gramatičkim morfemima a (V. Rožić). Ti su govori pri-
jelazni govori prema čakavskim govori-
ma u Gorskom Kotaru.

Razbacanost govora tipa *pakel* može se objasniti migracijom stanovništva iz Slavo-
nije. Naravno, takav razvoj mogao bi se, iako s manje vjerojatnosti, objasniti miješanjem
štokavskoga i kajkavskoga govora, dakle kao sekundarna jezična pojava. Moglo bi također
biti da je to u jednom govoru autohtona pojava, a u drugom rezultat miješanja. Dalja će
istraživanja vjerojatno odgovoriti na to pitanje.

Donose se primjeri iz Nove Ploščice: *tānek, pākel, māgla, stāza, dānas*, ali *stēklo; stōlec, pēkel* 'pekao', *pōsel, dōšel*. U tim je govori-
ma redovno *bēzgovna*.

Govori tipa *pekel* imaju i drugih štokavskih osobina, kao što je akcentuacija s opre-
kom i u kratkim slogovima (u Vaškoj ne), nema v(-) od v (-)/v -. (To v(-) izostaje i u ne-
kim drugim govori-
ma, v. dalje).

4.5. *Proteza*

U svim govovima zastupljena je proteza *v*- ispred etimološkoga *u*, npr. potvrđeno je *vu:vo* ili *vu:ho*.

Većina govora ima također *v* kao prijedlog i prefiks od *vъ (-)/vь* - i prefiksa *u-*. Navedeno je da to *v(-)* nemaju govori tipa *tanek* i još neki. Primjeri za *u* umjesto *v*: *umrl* Milaševac, G. Draganec, Samarica, Ivanjska, Đurđić, Vagovina, Siščani, Vrtlinska, Šušnjari, St. Marča; *u-škó:lu* Šimljanica, Kostanjevac, Šušnjara.

Drukčije je s prejotacijom ispred inicijalnoga *o*. Nju poznaju govori na zapadu, a nemaju je iekavski govori. Prema tome, riječ je o značajnoj pojavi jer se poklapaju dvije izoglose od kojih je iekavizam jedna od dviju najvažnijih izoglosa u sjevernomoslavačkim govovima. Prejotaciju ima i govor Dubravskog Markovca. Ipak nije zabilježena u St. Marči. Prejotacija ne zahvaća svako inicijalno *o*, a odnos je takav da je neki leksemi imaju, a drugi ne, npr. lične zamjenice za 3. lice jed. nemaju je.

Primjeri za prejotaciju: Podlužan *jótava*, *jóher*, ali *opala*; Kostanj *jóbluk*; Radulec *jòko*, ali *óčel*; Bađinec *jøró:ne*; Ladina *jògrada*; Obreška *jóbet*, *jóreji*; Čemernica *jóbet*; G. Šarampov *jòči*, *jójer*; D. Šarampov *jòrat*, *jóher*; Poljana *jørà:č*; Prečec *jójer*, *jòrat*; Šušnjari *jòči*, ali *ópala*; Širirinec *jóbluki*.

Primjeri iz govora bez prejotacije: *óraj* Samarica, V. Trnovitica, Vagovina, Siščani; *ótava* Vrtlinska, Zdenčec, G. Draganec; *órala* Miklouš.

4.6. *Pojedivosti*

Kao ilustracija navest će se nekoliko primjera osobitoga razvoja vokala. Kako ne postoje potvrde za pojedine primjere iz svih govora, nije moguće odrediti njihovo točno prostiranje.

U svim je govovima *là:ž*, *dà:n* i *rà:ž* (s odgovarajućom fonetikom u pojedinim govovima).

Zabilježeno je: *s'ikera* u Ivanjskoj, Đurđiću i Šušnjarima; *s'ekera* u Vagovini i Siščanima; *s'ikira* u Vrtlinskoj te *s'ikra* u Samarici;

pr'ijetel u Samarici, Ivanjskoj, Đurđiću, Vagovini i Siščanima, *pr'ijatel* u V. Trnovitici i Šušnjarima;

m'ožženi u Samarici, V. Trnovitici, Vagovini, Siščanima i Bojani, a *m'ožžani* u Ivanjskoj, Đurđiću i Šušnjarima;

vo'jst u Samarici i Vrtlinskoj, *bó:jšca 'duga'* u Bojani.

U Prečecu je potvrđen izgovor *'engleska*, a u D. Markovcu *pé:mci*.

Specifično ispadanje vokala *o* u prilogu *koliko* potvrđeno je likom *kjiko* u Samarici, Đurđevcu i Bojani, likom *kl'iko* u Šušnjarima, prema *kólko* u V. Trnovitici i *kóli-ko* u Ivanjskoj.

U većini govora potvrđeno je *p'ondefek*.

U Bađincu je zabilježeno *jò:je* za 'ulje'.

4.7. Ispadanje i redukcije

Za govore istočno od Česme karakteristično je također da je u njima došlo do ispadanja zanaglasnoga, staroga kratkoga *i* u pojedinim kategorijama riječi i oblika. Distribucija toga ispadanja različita je u pojedinim govorima, nisu podjednako zahvaćene sve kategorije u svim govorima. Međutim, ne može se prikazati stanje u svim govorima i svim kategorijama jer nije prikupljena dovoljna građa.

Ovo ispadanje rezultat je utjecaja susjednih novoštokavskih govora, za koje je ono veoma karakteristično (J. Kašić, M. Lončarić 1980), a ni u njima nisu podjednako zahvaćene sve kategorije u svim govorima.

U sjevernomoslavačkim govorima redovno je ispadanje *i* u infinitivu i imperativu kod glagola. U infinitivu su dva ispadanja: prvo, otpada sufiksally *-i*, pa infinitiv završava na *-t* ili *-č*, npr. *spat*, *đič*. Drugo, otpada tematsko *-i* u glagola II, IV. vrste, npr. *d'ignjt*, *vóst* (Ivanjska, Đurđić, V. Trnovitica itd.) ili *vójst* (Samarica, Bojana itd.). Ovo drugo ispadanje postoji analogno i u pridjevu radnom, i to redovno u svim oblicima, osim u obliku za m. r. jed., npr. *vózla*, *d'ignla*. U obliku za muški r. jed. obično ispadanja nema, ali zabilježeno je *kòsł* u St. Marči, *plá:stł* u D. Petrički i sl.

U imperativu otpada *i* također redovno, osim ako ne bi nastao suglasnički skup koji nije moguć, dakle *d'igni*, ali *dignte* i *dignite*.

Redovno je također ispadanje *i* i u sufiksima *-ica* i *-ina*, npr. *višca* i *góvedna* (potvrđeno gotovo u svim govorima).

Rjeđe ispada zanaglasni *u*, npr. u *jàpka*.

Zapadno od Česme mogu se susresti pojedinačni primjeri ispadanja, u jednom govoru više u drugom manje, npr. *ródla* i *trel:pt* u Čemernici, *mló:tla* u Predavcu, *višca* u Radulcu itd.

Drugi se primjeri mogu naći u 1.4. i 5.1.2.

5. KONZONANTIZAM

Konzonantski sustavi svakog pojedinog govora nisu mogli biti u potpunosti istraženi. Zbog toga je istraživanje konzonantizma bilo ograničeno na utvrđivanje inventara i značajnijih pojava u distribuciji.

5.1. Inventar

S obzirom na inventar, konzonantizmi pojedinih govora malo se razlikuju, točnije – većina govora ima jednake konzonantizme. Razlike su u tome (1) postoji li u sustavu *h*, (2) postoje li i drugi slogotvorni suglasnici osim *r* i (3) ima li govor duge suglasnike. Maksimalni sustav izgleda ovako:

— opstruenti	p	b	f	
	t	d		
	c	ʒ	s	z
	č	š	š	ž
	k	g	h	
— sonanti	m	n	ri	
		l	lj	
	v		j	
		r		

Istaknuti suglasnici nisu zastupljeni u svim govorima. Suglasnik *v* ponaša se u dijelu distribucije kao sonant, tj. tada mu je obilježje zvučnosti redundantno, npr. *svò:j*, a u dijelu kao opstruent, podliježe asimilaciji po zvučnosti, npr. *nofci*. U tome se sjevernomoslavački govori također slažu s većinom kajkavskih govora.

5.1.1. Konzonantizmi s obzirom na *h*

Arealni raspored govora koji imaju u sustavu spirant *h* (o njegovoj realizaciji bit će govora dalje) poklapa se uglavnom s nekim drugim zračajnim izoglosama na istraživanom području, u prvom redu s izoglosom kontinuantne jata i poluglasa u dugom slogu (*e – ie*). To znači da se i ona poklapa s granicom turskoga područja u 16. stoljeću. Odnos je takav da istočno područje u načelu nema toga suglasnika, a zapadno ima. Na istoku je svuda *vu:vo*, *sneja*, *rzat*, *oraj* itd., a na zapadu je zabilježeno: *johér* u Podlužanu i D. Šarampovu, *joreh* u Ladini, *vù:ha* u Paruževcu, *krùh* u Čememici, *há:šel* (vrsta lopate) u Kloštru, *m'ohina* 'mahuna' u Prečecu itd.

5.1.2. Zastupljenost slogotvornih sonanta

Svi istraženi govori imaju u sustavu slogotvorno *r*, v. t. 3.0. Osim njega silabemi mogu biti u većini govora sonanti *n* i *l*. Razlika je između slogotvornoga *r* i između slogotvornih *n* i *l* u tome što silabem *r* može, kao i silabemi vokali, biti fonološki i kratak i dug, dok ostali silabemi nevakali mogu biti samo kratki. Osim toga, nevakalnim silabemima osim *r* ograničena je i distribucija u riječi s obzirom na mjesto siline, tj. oni mogu doći samo u zanaglasnom kratkom slogu, i to odmah iza sloga sa silinom.

Izoglosa rasprostiranja tih silabema poklapa se, upravo je njome i uvjetovana, s izoglosom ispadanja zanaglasnih nenaglašenih vokala, v. t. 4. 7. Značajno je da se one poklapaju, manje-više, s izoglosom zastupljenosti spiranta *h* u sustavu, samo što je predznak negativan, to znači da slogotvorni *n* i *l* dolaze u sustavu tamo gdje nema *h*.

Kao primjer za silabičko *n* može poslužiti oblik pridj. radnog *vi:kyla*, koji je u tom obliku, kao i neki drugi glagoli II. vrste, zabilježen gotovo u svim istraživanim govorima istočno od Česme, a i u nekima zapadno od te rijeke, npr. u Bađincu i čak Prečecu.

Silabem *l* potvrđen je u manjem broju govora. Primjeri: *plá:stl* 'stavljao sijeno u

plastove⁴ D. Petrička, Šimljana, *dòbl̩* Samarica, *kòsl̩* S. Marča, *pústl̩* Čazma, *vi:kŋl̩* 'viknuli⁴ Šimljana.

5.1.3. Slogotvornost opstruenata

U nekoliko govora, na primjer Šimljani zabilježena je pojava da može ispasti nenačlašeno *i*, ponekad i *u*, a da se slog čuva ako i nema sonanta u slogu. Ako interpretiramo slog tako da ne pretpostavljamo postojanje vokala *šva* u takvome slogu, onda su također i opstruenti silabemi u primjerima kao *jàbka*. U primjerima kao *jàpka* imamo samo dva sloga.

5.1.4. Dugi suglasnici

Na području na kojem su ispali nenagašeni zanaglasni vokali postoje dugi suglasnici, na primjer u infinitivu *mlá:t* (ili *mlá:t̄*), prema 2jed imperativa *mlá:t*. U brzem se govoru, kao i kod silabema, i takav suglasnik izgovara kraće, pa opreke nema. Fonološki se takvi dugi suglasnici mogu interpretirati kao udvojeni suglasnici, kao slijed dvaju istih suglasnika, geminate, pa bi to onda bilo pitanje distribucije, a ne inventara.

Kako su moguće dublete onih likova riječi u kojima ispada zanaglasni vokal (uvjete dubleta nije bilo moguće utvrditi, tj. je li to u samom sustavu ili su likovi bez ispadanja u upotrebi pod utjecajem književnoga jezika), nema potvrde za sve suglasnike. Možda u govorima i nema takvih slijedova sa svim suglasnicima. Primjeri s *t*: u infinitivu zabilježeni su gotovo u svim govorima s ispadanjem samoglasnika. U dosta tih govora zabilježeno je i dugo *l*: u primjeru *mol:a*, tj. *molila*, dugo *n*., npr. *slan:a* 'slanina' itd.

5.1.5. Konzonantizmi s obzirom na 3

Zvučna nepalatalna afrikata zabilježena je u svim govorima, osim u Kostanjevcu, Daskatici i N. Ploščici. Moguće je da je i u tim govorima neki govornici imaju u svojem sustavu.

5.2. Realizacija

Realizacija suglasnika na zapadu uglavnom je prosječna kajkavska, a na istoku između kajkavske i štokavske. Posebno je potrebno osvrnuti se na izgovor nekih suglasnika.

5.2.1. Palatalne afrikate *č* i *š* realiziraju se na cijelom području tipično kajkavski. Zanimljivo je, međutim, da štokavski govori u čazmanskome štokavskom otoku također imaju samo jedan par palatalnih afrikata, što može biti u vezi s porijeklom tih štokavaca i utjecaj kajkavskih govora. Vjerojatno će biti djelovanje obaju tih činilaca.

Spirant *h*, u govorima u kojima je u sustavu, izgovara se većinom velarno, ali se mo-

že čuti i faringalni izgovor. Uvijek nije bilo moguće odrediti kakav mu je točno izgovor.

5.2.2. U nekoliko govora likvida *l* izgovara se ispred visokih vokala palatalizirano. To se ne odnosi na govore u kojima ispred tih vokala nema opreke između *l* i *ʎ*. Međutim, u nekim govorima nije bilo moguće odrediti je li, fonološki, riječ o palataliziranom *l'* ili o ukidanju navedene opreke. Takvi govori nalaze se na zapadu, na „neturskom” području. Primjer može biti govor Paruževca. Za utvrđivanje točnoga stanja potrebna su dalja istraživanja.

U primjerima gdje je došlo do neutralizacije *l* – *l'* ispred prednjih vokala, izgovor palatalne likvide *//* nije jedinstven na cijelom području i kreće se od palatalne do palatalizirane vrijednosti.

5.2.3. Od suglasnika najviše varira realizacija nazalnog palatala. U većini govora, na „turskom” području, taj je izgovor *ŋ*.

Na zapadu je došlo do odvajanja palatalnoga elementa od nazalnog sonanta u vidu anticipiranoga poluvokala *ʎ*, pa se može postaviti pitanje je li riječ o jednom fonemu ili o slijedu dvaju fonema, *j + n*. Međutim, izgovor tih dijelova nije u svim govorima jednak (možda izgovor i individualno varira, što nije bilo moguće utvrditi). Naime, kada je palatalni elemenat anticipiran, u nekim govorima zabilježeno je da je i nazal palatalan. Tako uz redovno *k'oini* i sl. na zapadu, zabilježeno je *koiŋem* u Šušnjarima, *žutá:inēk* u Cagincu. Možda je u tim govorima došlo do miješanja dvaju različitih procesa, naime anticipiranja palatalnoga elementa u */ŋ/* i slijeda */jŋ/*, koji imamo u kontrahiranom primjeru *k'ujŋa*. Ta riječ često dolazi u liku *kú:ŋa*, tako u Samarici, Vagovini, Sišćanima, Bojani i Vrtlinskoj, a u liku *kúŋa* zabilježena je u V. Trnovitici.

U govorima koji imaju anticipaciju palatalnoga elementa ona nije provedena u svim položajima, već je obavezna samo ispred vokala, a ispred suglasnika, naročito *k*, izgovara se *ŋ*, (odnosno *ʎ*) npr. *jópaŋki* uz *tēiner* u Tedrovcu, *sviŋsku* uz *kóine* u D. Šarampovu. Zbog toga u tim govorima izgovor kao *in* ili *in'* treba smatrati samo realizacijom fonema *ŋ*, a ne slijedom dvaju fonema.

5.3. Distribucija

Distribucija konzonanata je onakva kakva je i u većini hrvatsko-srpskih govora. Posebno treba reći nešto o suglasnicima koji predstavljaju problem u realizaciji, a osim toga o distribuciji na kraju riječi pred pauzom.

5.3.1. Kraj riječi

Na kraju riječi tipičnu kajkavsku distribuciju, tj. samo bezvučne suglasnike, nalazimo u zapadnim govorima. U ostalim govorima i u tom položaju mogu stajati ili zvučni suglasnici ili obezvučeni, ali nenapeti suglasnici.

Kao i u drugim kajkavskim govorima, u moslavačkim govorima u kojima zvučni suglasnici ne mogu stajati na kraju riječi to se ne odnosi na finalni suglasnik u prijedloga.

Tako u Podlužanima uz *jò:strep* itd. imamo *pré:d-me*, u Predavcu uz *jà:got* dolazi *od-m'ęņę*.

U istočnim podravskim kajkavskim govorima, nekim bilogorskim, npr. u Reki kod Koprivnice, zvučni suglasnici također mogu stajati na kraju riječi.

5.3.2. Likvide

Istočno od Česme ispred prednjih vokala, *i*, *e*, *ę* ili *e* (u govorima ili položajima gdje ne postoje dva nedifuzna vokala) te *ie* ne može stajati nepalatalna likvida, već samo palatalna *ʃ*. Tako je i u nekim zapadnim govorima, a za druge nije utvrđeno da li i tamo stoji samo */ʃ/* ili palatalizirana varijanta likvide */lʃ/*.

U istočnim govorima navedena distribucija potvrđena je u svim govorima, a kao primjer može se navesti m. i ž. rod mn. pridjeva radnog sa *-ʃi* i *-ʃe*, prema *-l* i *-la*. Tako je *ʃuzeʃe* ili *zè:ʃe* prema *uzela*, kao i *zè:ʃe* NAjedn.

Kod nazala *n* zabilježeni su samo tragovi takve distribucije u pojedinim riječima, npr. u Šušnjarima *divǫ:nil* uz *divǫ:njo*, u Bojani u istom glagolu *divǫ:niti*.

5.3.3. Zvučna nepalatalna afrikata

Kao i u drugim kajkavskim govorima, suglasnik *ʒ* dolazi u ograničenom broju leksema i u slijedu *ʒg* ili u vezi *sg*. Istočno od Česme obično dolazi samo u slijedu *ęg*, i to ponekad jedino u riječi *beʒgovna*. Mogli bismo ga zato u tim govorima smatrati periferim fonemom, ali kako popunjava prazninu u sustavu kao zvučni parnjak bezvučne afrikate *c*, treba ga smatrati integriranim. Može se postaviti i pitanje nije li to samo zvučna varijanta */c/*. Međutim, kako se u sljedovima nastalim asimilacijom po zvučnosti bezvučni glas koji stoji prema zvučnom parnjaku u dugim oblicima riječi, npr. *s* u *niska* prema *nizek*, ne smatra varijantom zvučnoga */z/*, već se pribraja bezvučnom */s/*, tako onda i *ʒ* u *beʒgovna* treba smatrati fonemom. Naravno, u sandhiju kao *otaʒbi* *ʒ* je fonološki *c*, kao što je i *z* u *nozga* fonološki *s* (*nos-ga*).

5.4. Dija kronijski osvrt

5.4.1. Stari dj, tj

S povijesnog gledišta, sjevernomoslavački govori, kao i svi istočnokajkavski govori, imaju prema starom *dj* zvučnu palatalnu afrikatu *ʒ*, parnjak bezvučnog *č*, koja stoji prema starom *č* i *ć*. Primjeri kao *m'ęža* (ili *m'eža*), *jež* zabilježeni su u svim govorima.

5.4.2. Praslavenski skupovi *stj* i *skj*, *zdj* i *zgj* imaju uobičajene kajkavske zamjene: *puščen*, *vrišćat(i)*, *možžani*.

5.4.2. Stari skupovi s l

Depalatalizaciju osnovnog kajkavskog *ʃ* nalazimo na zapadu i jugozapadu, u mjestima koja nisu pripadala Vojnoj krajini i prijelaznim govorima prema posavskim govorima iz III. skupine. Međutim, uz primjere s depalatiniziranom vrijednošću, s *l*, susrećemo u tim govorima i primjere s *ʃ*. Na primjer, uz redovno *lù:di* zabilježeno je *pòsteʃ* Ciganec.

Za analognu pojavu kod *ñ* nema dovoljno podataka. Zabilježeno je tako *kniga* na zapadu, npr. u D. Šarampovu.

S tom izoglosom uglavnom se slaže izoglosa, sa slijedom *lj*, za staro *16j*. To se moglo i očekivati jer je do depalatalizacije dolazilo prije prijelaza *lj*, od *16j*, u *ʃ*. Zanimljivo je, međutim, da se *l* iz toga skupa u navedenim govorima ne realizira jednako, već se realizacija kreće od *l* preko palataliziranoga *ʃ* do palatalnoga *ʃ*.

Tako je, na primjer, u Poljani, gdje susrećemo depalatalizirano *l* od *ʃ*, u samom imenu mjesta, dakle *polana*, zatim *grobje*, sa starijim *ʃ*, *trjica*, sa *ʃ* koje je rezultat neutralizacije opreke *l* i *ʃ* ispred prednjih vokala, i, na kraju *zè:lje* sa slijedom *lj* na mjestu staroga *-16j-*. Takav lik te riječi zabilježen je i u Tedrovcu, a *zè:lje* u Prečecu, oba Šarampova i u Lonji.

Na zapadu je zabilježena još jedna zanimljiva pojava koja se odnosi na *l - ʃ*, naime zabilježeni su u pridjevu radnom u jed. ž. r. likovi *młó:tja* Predavec, *ródla* Čemernica.

6. VAŽNIJE MORFOLOŠKE OSOBINE

Iako morfologija nije sustavno mogla biti istraživana, iz prikupljene građe mogu se utvrditi neke karakteristične morfološke crte. Za pojedine značajke o kojima će biti govora nema podataka iz svih govora, pa se ne mogu dati točne izoglose, kako je to bilo moguće u prozodiji i vokalizmu. Prema tome, ovaj pregled nekih važnijih morfoloških osobina može poslužiti uglavnom kao putokaz daljim detaljnijim istraživanjima pojedinih morfoloških kategorija, odnosno morfologije pojedinih skupina govora.

Morfološka je struktura sjevernomoslavačkih govora općenito kajkavska. To znači da postoji samo jedno vrijeme za prošlost, u deklinaciji su se izgubili rezultati II. palatalizacije, postoji samo jedan složeni oblik za futur.

Za većinu istraženih govora karakterističan je nastavak za Gmn pridjevske promjene *-ja*. U ostalim kategorijama sjevernomoslavački govori pokazuju slične osobine u morfologiji kao i bilogorski i istočnopodravski govori. U deklinaciji su tipični DLImn, zatim u imenici muškoga roda Ajed, a u imenica ženskoga roda DL, I jednine. U pridjeva osim navedenoga Gmn relevantna je kategorija određenosti te DLjed ž. r. U glagola su to u prezentu 3mn, tvorba imperativa i općenito prozodijska oznaka pridjeva radnoga za m. i ž. r. jednine.

6.1. Deklinacija

6.1.1. DLImn

S obzirom na DLImn stanje u govorima slaže se arealno u osnovnom s nekim značajnim fonološkim izoglosama, od kojih je najznačajnije izofona *e/ie* u dugom slogu. Govori istočno od Česme ili su češće izjednačili ta tri padeža ili rjeđe u njima supostoje dva podsustava: s izjednačenim i neizjednačenim oblicima, odnosno ti su oblici u jedno-smjernoj opoziciji. Dakle, izjednačivanje je u toku. Zapadno od Česme čuvaju se bolje ili u potpunosti posebni oblici za ta tri padeža.

U govorima u kojima je došlo do izjednačivanja, m. i s. rod ima nastavak *-ima*, npr. *vóřima* Ivanjska, V. Trnovitica, Vagovina, Siščani, Bojana. U ženskom rodu nastavak je većinom *-ama*, npr. *krávama* Ivanjska, Đurđić, Siščani, Bojana, a može biti i *-am*, npr. *krávam* u S. Marči.

U govorima u kojima nije došlo do izjednačivanja mogu se razlikovati dvije skupine govora. Na zapadu se čuva za svaki padež poseban nastavak, i to za m. i s. r. D *-om/-em*, L *-e*, I *-i*, a za ž. r. D *-am*, L *-a* i za I *-ami*, npr. *v'olom*, *v'ole*, *v'oli* i *kr'avam*, *kr'ava*, *kr'ava-mi* u Dijanovcu, Prečecu, D. Šarampovu i Poljani. Međutim, i u tim govorima se za LI m. r. mogu upotrebljavati fakultativno nastavci *-i* i *-e* i za jedan i za drugi padež.

U drugim govorima izjednačeni su već LI za muški i srednji rod, a DL za ž. rod, npr. DL *kr'avam*, I *kr'avami* Vrtlinska, Podlužan, Bađinci.

6.1.2. Ajed imenica m. r. o-osnova (kategorija živo-neživo)

Kategorija živo-neživo, koja se ostvaruje u Ajed imenica muškoga roda o-osnova, prisutna je također u ovim govorima. U građi nema podataka iz svih govora, a iz kojih postoje podaci u svima je ta kategorija zastupljena, dakle i u govorima zapadno od Česme. Prema tome, u velikoj većini govora, ako ne u svima, Ajed imenica koje znače što neživo jednak je nominativu. Postoje potvrde iz Ivanjske, Samarice, Đurđica, V. Trnovitice, Vagovine, Bojane, Vrtlinske, Šušnjara i dr.

6.1.3. DLjed a-deklinacije

Karakterističan je nastavak u DLjed a-deklinacije *-e*. U govorima u kojima postoje */e/* i */e̝/* u kratkom nenaglašenom slogu koji je kratak u osnovnom kajkavskom sustavu, u tom padežu stoji */e/*. Svi govori nemaju taj nastavak, već rijetki i razbacani govori na zapadu, bez omeđenog područja, imaju *-i*. Nastavak *-i* zabilježen je samo u Podlužanima, Kostanju, Paruževcu i St. Marči.

6.1.4. Ijed a- i i-deklinacije

Velika većina govora, također bez obzira na geografski položaj, ima nastavak *-u*, odnosno *-ju* u Ijed *a-* i *i-*deklinacije. Govori koji imaju drukčiji nastavak, a to su nastavci

-(j)um i *-(j)om*, rijetki su i razbacani. Prvi je zabilježen u Šušnjarima, Đurđicu i Dijanovcu, a drugi u Ivanjskoj i V. Trnovitici.

U nekim govorima zabilježeno je da u imenica i-osnova nastavak ima morf *ij* a ne *j*, tako je u V. Trnovitici *-ijom* (*mástijom*), *-ijum* u Šušnjarima (*mástijum*), *-iju* u Bojani (*kokošiju*) i Svinjarcu (*krviju*).

6.1.5. Alternacija suglasnika

Kao što je redovno stanje u kajkavskim govorima, ni sjevernomoslavački govori nemaju alternacije suglasnika u DLjed a-deklinacije ni u Nmn imenica muškoga roda o-deklinacije. Dakle, izgubili su se rezultati II. palatalizacije generaliziranjem osnove iz drugih padeža. Zanimljivo je da je takvo stanje i u štokavskim govorima čazmanskog štokavskog otoka, barem u selima Bosiljevo i Dapci.

6.2. Pridjevi

6.2.1. Kategorija određenosti

Kategorija određenosti živa je. Ne ostvaruje se u svih pridjeva, a u kojih se ostvaruje označeno je „određeno” duljinom osnovnoga vokala, prema kraćini istoga vokala u neodređenom obliku. Nastavkom je ta opreka izražena samo u Njed m. r., naravno s *-i*, odnosno njegovim odsustvom. Primjer: *zeđen* – *zeđeni* Samarica, Ivanjska, Vagovina, Vrtlinska itd.

6.2.2. Gmn

Karakterističan je nastavak u Gmn pridjevske promjene u sjevernomoslavačkim govorima nastavak *-ija*. Budući da se takav lik nastavka može protumačiti prodorom *-a* iz Gmn imeničke promjene štokavskih govora u nastavak *-ije*, a jedan i drugi nastavak sreću se u susjednim štokavskim govorima, taj nastavak mora se tumačiti štokavskim utjecajem, jer Gmn imenice ž. i s. r. ima u tim govorima nulti nastavak, a imenice muškoga roda nastavak *-ov/ev*. Uz redovne oblike za Gmn imenica s navedenim nastavcima čuju se i oblici s *-a*, npr. *glá:va* u N. Ploščici, ali se takvi primjeri moraju smatrati službenjem dubletom, odnosno najviše rjeđom dubletom.

Uz dominantan nastavak *-ija* potvrđena su još dva nastavka, i to *-i* u Vagovini, Siščanima, Samarici i Prečecu te *-iju* u Paruževcu.

6.3. Glagoli

6.3.1. Prezent

6.3.1.1. Za cijelo područje karakteristično je da je u 3mn prezenta generaliziran

morf *-ju*, ali se uz njega javljaju i oblici bez toga morfema. Nije bilo moguće utvrditi da li je riječ o samostalnom razvoju ili su oblici bez morfa *-ju* rezultat interferencije. Primjeri: Samarica *sěku* i *sié:čeju*, Ivanjska *léte* i *péčeju*, Đurđić *běru* i *péčeju*, Vagovina *mlà:te* i *běreju*, Sišćani *mlò:te* i *běreju*, Šušnjari *mlà:te* i *pijeju* itd.

U Vrtlinskoj nije generaliziran morf *-ju*, već *-du*, ali i oblici s tim morfom javljaju se u govoru uz oblike bez njega, npr. *mlà:te* i *béredu*.

Samo oblici bez generaliziranog morfa iz V. vrste zabilježeni su jedino u V. Trnovitici, dakle *mlà:te*, *běru*, *pěču* itd. Međutim, nije isključeno da bi se kod drugih govornika mogli čuti i oblici s generaliziranim morfom.

6.3.1.2. Karakteristično je za prezent u ovim govorima, posebno u govorima istočno od Česme, da izostaje duljina osnovnoga vokala kao oznaka prezenta u glagola koji inače u kajkavskom imaju tu karakteristiku (v. t. 2.1.). Prozodijski gledano, riječ je o izostajanju metatonijskog cirkumfleksa. Samo oblici bez duljine potvrđeni su u Samarici, npr. *čujem*, *viđim*, *režem* prema općekajkavskom *ču:jem*, *vi:dim*, *rè:žem*, zatim u V. Trnovitici i Ivanjskoj. To ne znači da pojedini glagoli nemaju duljinu, što možemo zaključiti na temelju primjera iz drugih govora gdje je jedni govori imaju u jednim primjerima, a drugi u drugima. Primjeri: G. Petrička *režem*, *vi:dim*, *dělam*, Đurđić *riè:žem*, *vi:dim*, *diè:lam*, Vagovina *režem* i *vi:dim*, Sišćani *režem* i *vi:dim*, isto tako u Bojani itd.

6.3.1.3. Morfem za 1mn glasi *-mo* ili *-mu*. Raspored nastavaka na terenu nije potpuno pravilan, ali se može reći da je na zapadu pretežno *-mu*, a na istoku *-mo*.

6.3.2. Imperativ

U glagola s osnovom na suglasnik imperativ se u 2mn tvori nastavkom s *i*, dakle *-ite*.

Većinom se u imperativu čuvaju rezultati II. palatalizacije, ali se upotrebljavaju i oblici s analoškom osnovom iz prezenta. Zabilježeno je *nasié:c* u Samarici, Ivanjskoj, Sišćanima, Bojani i Vrtlinskoj, a *nasié:čte* u Đurđiću, *spěč* u V. Trnovitici.

U govorima u kojima otpada nenaglašeno finalno *i* u pojedinim kategorijama oblika, otpada i u imperativu. Primjeri su navedeni naprijed. U glagola kod kojih bi nastala suglasnička skupina koja ne može stajati na kraju riječi nema otpadanja u 2jed, npr. *d'igni*, ali *d'ignite* i *d'ignte* u govorima koji imaju slogotvorno *ŋ*.

U govorima u kojima je došlo do neutralizacije *l* i *ʃ* ispred prednjih vokala ostaje *ʃ*, iako nema više vokala koji je to uzrokovao, npr. *pi:ʃte* Samarica, Đurđić, Bojana itd. prema *pi:lte* u V. Trnovitici.

6.3.4. Radni pridjev

Navedena osobina u t. 2.1. da izostaju kvantitativne oznake nekih oblika vrijedi i za pridjev radni, za m. i ž. r. jednine, naročito u istočnom području. Redovno je *d'igel*,

gr'izel a zabilježeno je *dì:gel* u Đurđicu, *vgri:zel* u Podlužanu. Redovno je također *p'osekel* (ili *pósekel* u govorima s modulacijom na kratkom slogu), u iekavskim govorima, što pretpostavlja osnovni oblik *pos'ekel*, dakle kraćinu naglašenog sloga. Samo je u Đurđicu zabilježeno *posié:kel*.

Slično je i u ženskom rodu, npr. *dèlala*, *górela*, *kràla* u Samarici (prema očekivanom osnovnom kajkavskom *dielala*, *goriela*, *krà:la*) *plàkala* u Samarici, Ivanjskoj, Vagovini i dr. Ipak je u Đurđicu *plà:kala*, ali uz *ròdla*, *dèlala* itd.

Od drugih osobitosti može se navesti da je u nekim govorima veoma čest oblik m. r. jed. na -o, dakle utjecaj štokavskoga, npr. u Šušnjarima - *divǫ:nil* i *divǫ:njo*, *póseko*, itd.

7. IZ TVORBE (TVORBA EKSPRESIVNIH IMENA)

Kako je za kajkavsko narječje u cjelini značajan dominantan model tvorbe ekspresivnih imena (Ivšić 1938, Putanec 1976), prikupljeni su podaci i o tome. Dominantan je model tvorbe ekspresivnih imena onaj po kojem se u načelu može načiniti ekspresivno ime, tj. ekspresivna varijanta imena, od svakoga imena, dok se drugim modelima tvore ekspresivne varijante samo od nekih imena. Svaki model ima obično neku konotaciju, a dominantan je redovno neutralan (Lončarić 1982).

U sjevernomoslavačkim kajkavskim govorima, kao i u bilogorskim te južnokajkavskim uopće, dominantan je model tvorbe ekspresivnih imena sa sufiksom -ič. Kako u većini tih govora otpada zanaglasno -i- ostaje samo -č, npr. većinom *ivč*, i *bdrč* od Ivo i Bara. Oblik s *i* zabilježen je u Paruževcu *tǫmič*. U nekim govorima, većinom zapadno od Česme, dominantni su modeli s drugim sufiksima. U Šimljaniku, na istoku područja, i u Šušnjarima to je sufiks -ec, npr. *i'vec*. Na kloštranskom području to je par sufiksa -ina, za m. r., i -ena, za ženski rod, npr. *j'ožina* i *m'arena* u St. Marči, Cagincu i Prečecu, a tako je i u D. Šarampovu. U Poljani i Prečecu obična su ekspresivna imena na -ek, npr. *ivek*.

8. SJEVERNOMOSLAVAČKI GOVORI U OKVIRU KAJKAVŠTINE

8.0. Oklasifikaciji u kajkavskom narječju

Hijerarhiju pojava relevantnih za klasifikaciju kajkavskih govora i dijalekata u okviru narječja predložio sam u radovima iz 1978. i 1980, gdje u teoretskom pogledu polazim od Brozovićevih prijedloga hijerarhije dijalektnih jedinica u klasifikaciji hrvatsko-srpskih govora (Brozović 1960), a u hijerarhiji jezičnih pojava u kajkavštini kao kriterija za klasi-

fikaciju polazim od Ivšićevih stavova (Ivšić 1936). U sjevernomoslavačkim govorima nema novih elemenata takve važnosti koji bi utjecali na moje ranije rješenje, ali je potrebno načiniti promjene u terminologiji, tj. promijeniti nazive nekih dijalektnih jedinica zbog njihovog drukčijeg prostiranja u sjevernoj Moslavini od onoga koje se moglo pretpostaviti na temelju starijih podataka, o čemu je govoreno naprijed.

Po mojem spomenutom prijedlogu za klasifikaciju kajkavskih govora koji su u užem smislu kajkavski (tj. imaju specifične kajkavske osobine — jednačenje prasl. φ i l , razvili su metatonijski cirkumfleks u karakterističnim kategorijama) — kriterij je najvišega ranga sudbina praslavenskoga metatonijskoga cirkumfleksa, odnosno sudbina osnovnoga kajkavskog cirkumfleksa, koji čine stari i metatonijski praslavenski cirkumfleks. Drugi je kriterij po hijerarhiji sudbina kontinuate izjednačenih praslavenskih φ i l . Ta dva kriterija izdvajaju u kajkavskom narječju jedinice koje imaju rang dijalekta, odnosno koje se mogu nazvati tim nazivom. Značajan je kriterij, koji je možda i značajniji od izjednačenih φ i l , sudbina poluglasa, ali koji je manje pogodan za klasifikaciju jer se većina govora koji su u užem smislu kajkavski slaže u njihovom razvoju, a odstupaju samo govori na periferiji. Zato je taj kriterij primijenjen na istoj razini kao i kontinuant φ i l , tj. za podjelu osnovnih jedinica, koje su dobivene po akcentuaciji, na dijalekte.

Idući je kriterij, koji izdvaja poddijalekte, progresivno pomicanje siline (a) s kratkoga i (b) s dugoga sloga. Od kriterija koji su značajniji u kajkavštini uz navedene treba uzeti u obzir još refleks jata i poluglasa u dugom slogu i refleks praslavenskih *tj* i *dj*.

8.0.1. Pripadnost sjevernomoslavačkih govora dijalektima

Po prvom navedenom kriteriju, kako je pokazano u 2. poglavlju, sjevernomoslavački govori pripadaju dvjema osnovnim kajkavskim skupinama i to manji dio, na sjeveroistočnoj periferiji oko Ivanjske i na jugozapadnoj periferiji oko Ivanić-Grada, IV. Ivšićevoj skupini, a ostali govori "petoj" skupini, kako sam je nazvao analogno Ivšićevu postupku. Za IV. Ivšićevu skupinu karakteristična je tzv. unakrsna metatonija osnovnog kajkavskog cirkumfleksa i akuta te regresivna metataksa siline s kratkoga sloga, a za "V." skupinu regresivna metataksa naglasaka s kratkoga sloga i prijelaz osnovnog kajkavskoga akuta u cirkumfleks, a bez promjene osnovnoga cirkumfleksa.

Sudbina kontinuate izjednačenih φ i l ovdje kao kriterij ne dolazi u obzir jer je u svima govorima izjednačena s etimološkim *u*. U obzir dolazi sudbina poluglasa u kratkom slogu, jer je u nekoliko govora "pete" skupine ona različita u leksemima od one u gramatičkim morfemima, tj. u prvima je to *a*, a u drugima glas *e*-roda. To su govori tzv. tipa *pakel*. Ti govori imaju više i nekih drugih štokavskih crta. Međutim, tih govora ima samo nekoliko, zasad su pronađena na ovom području samo četiri (Zabrdje, Nova Ploščica, Kostanjevac i Daskatica), a na bilogorsko-podravskom području još toliko, i ne bi se mogao uspostaviti dijalekt tipa *pakel*. Zbog toga je bolje sve govore s metatonijom starijeg akuta u cirkumfleks, a bez metatonije cirkumfleksa svrstati u jedan dijalekt, a razliku u zamjeni poluglasa u kratkom slogu uzeti kao kriterij pri podjeli na poddijalekte.

Govori IV. skupine išli bi zajedno s vrbovečkim, križevačkim, bilogorskim i podrav-

skim govorima u jedan dijalekt. Prije (Lončarić 1980, 1982) taj sam dijalekt nazvao čazmansko-, odnosno sjevernomoslavačko-bilogorskim dijalektom. Budući da većina čazmanskih govora ne pripada tom dijalektu, bolje ga je nazvati *glogovničko-bilogorskim dijalektom*. Govori "V." skupine s isto takvim govorima u Podravini i Bilo-gori čine drugi, koji bi se mogao nazvati *čazmansko-podravskim dijalektom*.

8.1. *Glogovničko-bilogorski dijalekt*

Govore ovoga dijalekta podijelio sam s obzirom na progresivnu metataksu na tri poddijalekta. Sva su tri poddijalekta zastupljena među malobrojnim sjevernomoslavačkim govorima koji pripadaju tomu dijalektu.

8.1.1. Prvi poddijalekt čine govori koji nemaju takvih metataksi, Ivšičevi tipovi 3. i 4, a može se, po prostiranju govora nazvati *ivanjskim poddijalektom* jer je tu najveća skupina tih govora, koji su inače na Bilo-gori razbacani.

8.1.2. Drugi poddijalekt, križevačko-bilogorski, čine govori koji imaju samo progresivnu metataksu s kratkih, a ne i s dugih slogova (*jag'oda, mlà:timo*). Taj poddijalekt obuhvaća najviše govora ovoga dijalekta, a pripada mu s područja koje sada opisujemo govor G. Šarampova i u osnovi je govora Jalševca i Dolanca.

8.1.3. Treći poddijalekt, vrbovečki, karakterizira progresivna metataksa s dugih slogova (tip *mla:t'imo*) a pripadaju mu od sjevernomoslavačkih govora govori D. Šarampova i Poljane.

Na pitanje kako su se našli govori s tim osobinama na sadašnjim mjestima može se odgovoriti s relativno velikom vjerojatnošću, iako će, naravno, konačan odgovor dati tek buduća jezična i povijesna istraživanja migracija. Ivanjska skupina može se povezati s povijesnim podacima da je na tom mjestu po odlasku Turaka bilo nešto starosjedilačkoga stanovništva, a treba pretpostaviti, o čemu je već govoreno, da su govori s karakteristikama IV. skupine zahvaćali cijelo sjevernomoslavačko područje.

Govori s progresivnom metataksom s dugih slogova mogu se objasniti povijesnim podacima da su se u okolinu Ivanića doseljavali stanovnici od Vrbovca.

Govori koji imaju samo progresivnu metataksu s kratkih slogova mogu se objasniti s dva gledišta, i to također doseljavanjem, ali također i mogućnošću da su takvu akcentuaciju imali starosjedoci na tom mjestu. Naime, prvi susjedni govor IV. skupine, ali koji nema jednačenje kontinuantne /i/ i /o/ s u, tj. govor Lupoglava, istoga je tipa.

8.2. *Čazmansko-podravski dijalekt*

Pri podjeli čazmansko-podravskoga dijalekta na poddijalekte može se primijeniti kao kriterij, kako je naprijed rečeno, sudbina poluglasa u kratkom slogu. Međutim, ne

može se ostati samo pri tom kriteriju jer bi se na jednoj strani našlo samo nekoliko razbacanih govora, a na drugoj svi ostali. Zbog toga se može za tu podjelu iskoristiti i refleks izjednačenoga jata i poluglasa u dugom slogu. Taj kriterij u drugim kajkavskim dijalektima primjenjivan je tek za formiranje skupina govora, jer je u njima bilo značajnijih fonoloških crta. Međutim, u štokavskom narječju, izuzimajući slavonski dijalekt, tim se kriterijem izdvajaju dijalekti (naravno, tamo je riječ samo o jatu). Ako primijenimo dva navedena kriterija za izdvajanje poddijalekata u čazmansko-podravskom dijalektu, imali bismo u njemu tri poddijalekata.

8.2.1. Prvi bi poddijalekt činili svi govori tipa *pakel*, dakle navedeni sjevernomoslavački govori, zatim govori V. Trojstva, Male Ciglene, Vaške i Ivanca kod Križevaca.

8.2.2. Drugi bi poddijalekt činili iekavski govori koji nisu tipa *pakel* a to je većina sjeveromoslavačkih govora zapadno od Česme i ciglenski govor. Po prostiranju bi se mogao nazvati *čazmansko-ciglenskim poddijalektom*.*

8.2.3. Treći poddijalekt ovoga dijalekata činili bi ekavski govori koji nisu tipa *pakel* zapadno od Česme i u Podravini, pa bi se mogli nazvati *dubravsko-podravskim poddijalektom*.

8.3. *Zaključak o formiranju govora i jezičnom stanju u srednjovjekovnoj Slavoniji*

Može se reći da je najznačajnije pitanje pri proučavanju istraživanih govora nastanak govora "pete" skupine. Tomu se pitanju može pridružiti pitanje nastanka iekavske zamjene jata i poluglasa u dugom slogu te pojava govora tipa *tanek*. O tim je pitanjima već bilo govora na odgovarajućim mjestima (v. t. 2.2.2., 4.3. i 4.4).

Nema sumnje da su govori u sjevernoj Moslavini, odnosno u sjevernoj polovici Čazmanskoga arhiđakonata, dakle sjeverno od Moslavačke gore, u dotursko vrijeme imali akcentuaciju tipičnu za Ivšićevu IV. skupinu. S obzirom na jat i poluglas, to je najvjerojatnije bilo ekavsko područje, dakle bez dvoglasa *ie* u dugom slogu. Jat i poluglas bili su izjednačeni još i dalje na istok, do kraja područja koje je bilo obuhvaćeno Zagrebačkom biskupijom, odnosno Križevačkom županijom (od 13. stoljeća), dakle do rijeke Čačavice i Podravske Slatine, na sjeveru, te do Psunja i Pakraca, na jugu. Kakva je bila akcentuacija od čazmanskog do pakračkog područja, teže je reći. Praslavenski novi akut prešao je možda u cirkumfleks, ali ne i obratno. Distribucija novoga praslavenskoga akuta i novog praslavenskoga cirkumfleksa u leksiku neće više biti ista kao u zapadnijim kajkavskim govorima, tj. ti naglasci izostaju u pojedinim kategorijama tipičnim za kajkavštinu. U istočnijim govorima više nije bilo ni metatakse s kratkih slogova. Južno od čazmansko-

* Ovom poddijalektu pripadaju i govori navedeni u bilješki uz t. 0.2.1.

ga područja vokalizam je imao isti razvoj, ali se akcentuacija razlikovala, kao i danas. Silina je s cirkumfleksa prelazila na prethodni slog, a akut je ili bio nepromijenjen ili je već tada prešao u cirkumfleks, kako je danas. Metatakse s kratkih slogova nema.

I na jugu i na sjeveru govori su imali ρ za ρ i l .

Iza navedenoga područja, koje je bilo kajkavsko, prostirali su se govori koji su imali prijelazni kajkavskoštokavski karakter. Naravno, izoglose se nisu poklapale, kao što se obično i ne poklapaju. Ti su govori imali, svakako, nepromijenjen cirkumfleks i akut, o čemu svjedoče i danas sačuvani staroštokavski govori, ali sigurno s drukčijom distribucijom tih akcenata nego kajkavski govori. I oni su imali isti refleks za ρ i l . Međutim, dalje nisu bili izjednačeni *jat*, koji je imao vrijednost *e*, i poluglas. Poluglas je najvjerojatnije imao vrijednost *šva*, koja je kasnije mogla dati i *a* i *e*, ali također u jednom položaju *a*, a u drugom *e*, kao u govorima tipa *tanek*. O kajkavnosti, odnosno štokavnosti tih govora moglo bi se govoriti na temelju distribucije i zastupljenosti metatonijskog cirkumfleksa i novog praslavenskoga akuta u kategorijama tipičnim za kajkavštinu. Budući da su sačuvani (staro)štokavski govori bili kasnije izloženi utjecaju pravih štokavskih govora, prvobitna se slika izgubila i teško da ćemo ikada moći o tome reći nešto konkretnije.

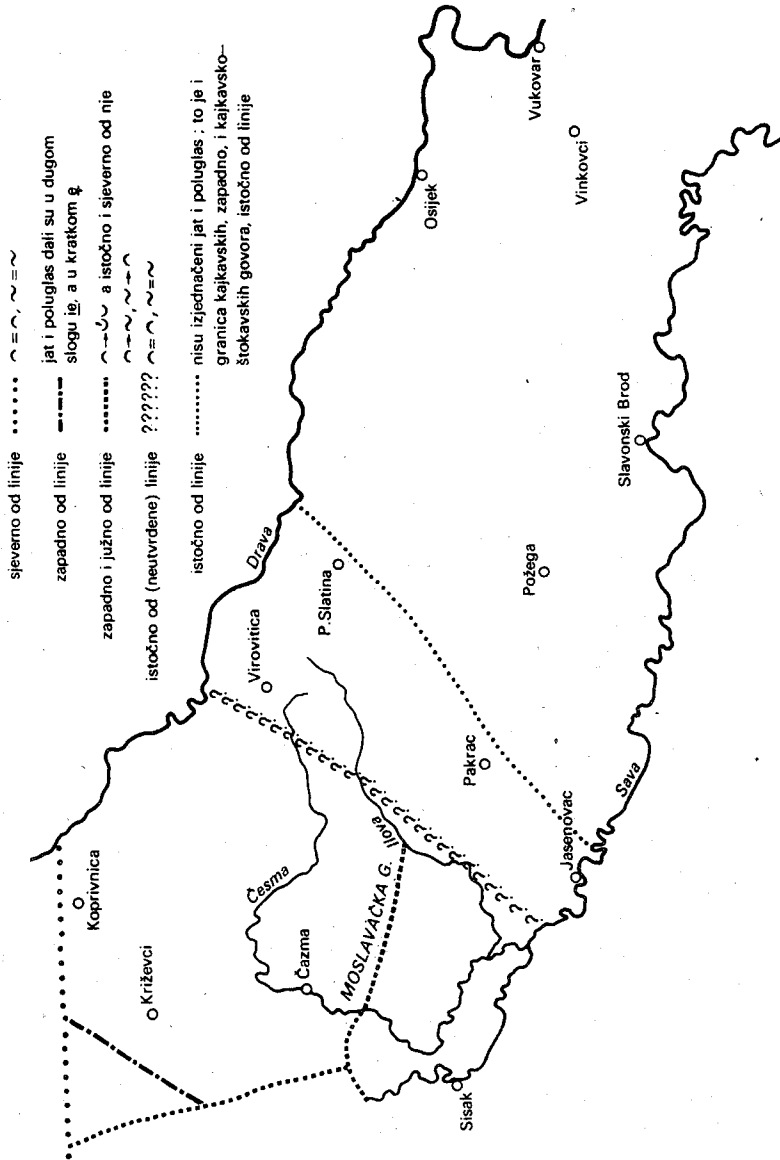
Akcentuacija "pete" skupine, koja se ovdje uglavnom poklapa s granicom Vojne krajine, može biti dijelom nastavak starijeg stanja u govorima istočno od čazmanskoga područja, ali odlučujući će faktor biti interferencije različitih kajkavskih i novoštokavskih govora, koji ih okružuju.

Ako je čazmansko područje prije migracija bilo ekavsko, onda se današnji iekavizam istočno od Česme može objasniti isto tako s dva elementa: doseljivanjem kajkavaca s iekavaskoga područja, od Kalnika, i također utjecajem novoštokavskih govora.

Značajan utjecaj novoštokavskih govora vidi se i u morfologiji, npr. nastavak *-ija* za Gmn. pridjeva.

Navedene pretpostavke potvrdit će ili osporiti dalja istraživanja, i to još neistraženih kajkavskih govora u južnoj Moslavini i Posavini i proučavanje srednjovjekovne slavonske toponimije.

8.3.1. Kakvo je bilo vjerojatno jezično, dijalektno stanje na istraživanom području i u Slavoniji uopće u srednjem vijeku prikazuje sljedeća skica.

Skica jezičnog stanja u srednjovjekovnoj Slavoniji

Literatura

- J. ADAMČEK/I. KAMPUŠ: *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću*. Zagreb 1976.
- S. BABIĆ: *Tvorba etnika u dijalektima i u hrvatskom književnom jeziku*. Onomastica jugoslavica 6, Zagreb 1971.
- V. BARAC-GRUM/V. ZEČEVIĆ: *Problematika dijalekatskog miješanja*. Rasprave Instituta za jezik 3, Zagreb 1977.
- A. BELIĆ:
- 1926: B. Miletić, *O srbohrvatskiych intonacych*, Južnoslovenski filolog 6.
 - 1935: Dr. Stjepan Ivšić, *Jezik Hrvata kajkavaca*. Južnoslovenski filolog 14.
 - 1951 a: *Iz srpskohrvatske akcentologije i dijalektologije*. Južnoslovenski filolog 19, Beograd.
 - 1951 b: *Istorija srpskohrvatskog jezika*. Predavanja. Beograd.
 - 1960: *Fonetika (Osnovi istorije srpskohrvatskog jezika I)*. Beograd.
- J. BÖSENDORFER:
- 1910: *Crtice iz slavonske povijesti*. Osijek.
 - 1955: *Istočna granica Tomislavove, Krešimirove i Zvonimirove Hrvatske u savsko-dravskom interamniju*. Rad JAZU 286, Zagreb.
- I. BRABEC: *Hrvatski govori u Banatu*. Ljetopis JAZU 76, Zagreb 1972.
- F. BRDARIĆ: *Archidjkonat komarnički*. Katolički list, Zagreb 1934.
- D. BROZOVIĆ:
- 1960: *O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata*. Zbornik za filologiju i lingvistiku 3.
 - O problemu ijekavskošto
 - O problemu ijekavskoškavskog istočnobosanskog dijalekta*. Hrvatski dijalektološki zbornik 2, Zagreb.
 - 1966: *Kajkavsko narječje*. Jezik. Zagreb.
 - 1970: *Dijalekatska slika hrvatskosrpskoga jezičnog područja*. Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, 8(5).
 - 1972: *O alofonskoj problematici u hrvatskoj ortoepiji*. Radovi Fil. fak. u Zadru, 9(6).
- J. BUTURAC: *Popis župa Zagrebačke biskupije od godine 1334*. Zbornik Zagrebačke nadbiskupije, Zagreb 1944.
- CD: *Codex diplomaticus*. Jugoslavenska akademija.
- A. CUVAJ: *Povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas I*. Zagreb 1907.

- J. CVIJIC: *Metanastasička kretanja, njihovi uzroci i posledice i Balkansko poluostrvo*. Srpski etnografski zbornik XXIV, Beograd 1972.
- J. ČUK: *Podravina do Bednje i Vočinke i susjedna područja do polovice četrnaestoga vijeka*. Vjesnik Zemaljskog arhiva 18, Zagreb 1916.
- DEMIAN: *Statistische Beschreibung der Militärgrenze*. Wien 1806.
- LJ. DOBRONIĆ: *Topografija zemljišnih posjeda zagrebačkih biskupa prema ispravi kralja Emerika iz godine 1201*. Rad JAZU 283, 1951.
- K. DOČKAL: *Srednjovjekovna naselja oko Streze*. Starine JAZU 46, Zagreb.
- EJ: *Enciklopedija Jugoslavije*.
- F. FANCEV:
1907: *Beitrage zur serbokroatischen Dialektologie*. Archiv für slavische Phonologie 29.
1909: *Beiträge zur historischen serbokroatischen Dialektologie*. Archiv für sl. Ph., 31, 32, 33.
- R. FILIPOVIĆ: *Kontakti jezika u teoriji i praksi*. Zagreb 1971.
- B. FINKA:
1962: *Stilistika u dijalektologiji*. Suvremena lingvistika 1, Zagreb 1962.
1973: *O čakavskom identitetu*. Suvremena lingvistika 7-8.
- B. FINKA/A. ŠOJAT:
1973: *Karlovački govor*. Hrvatski dijalektološki zbornik 3, Zagreb.
1975: *Hrvatski ekavski govori jugozapadno od Vinkovaca*. Radovi Centra za znanstveni rad, Vinkovci 3, Zagreb.
- GRAFENAUER/PEROVIĆ/ŠIDAK: *Historija naroda Jugoslavije I*. Zagreb 1953.
- J. HAMM: *Štokavština Donje Podravine*. Rad JAZU, Zagreb 1949.
- M. HRASTE:
1956: *Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Hrvatski dijalektološki zbornik 1, Zagreb.
1958: *Značaj zapadnog štokavskog govora za istoriju i dijalektologiju srpskohrvatskog jezika*. Južnoslovenski filolog 23.
1960: *Kajkavski dijalekt* (u *Jezik hrvatskosrpski/srpskohrvatski*). EJ 4.
- A. IVIĆ: *Migracije Srba u Slavoniju tokom 16., 17. i 18. stoljeća*. Srpski etnografski zbornik XXXVI, Subotica 1926.
- P. IVIĆ:
1975a: *Dva glavna pravca razvoja konsonantizma u srpskohrvatskom jeziku*. Godišnjak Fil. fak. u Novom Sadu 2.
1975b: *Izveštaj o naučno-istraživačkom radu na terenu*. Godišnjak Filozofskog fak. u Novom Sadu 2.

1958a: *Die serbokroatischen Dialekte. s-Gravenhage.*

1958b: *Osnovnye puti razvütija serbskochoratskoga vokalizma.* Voprosy jazykoznanija 7, Moskva.

1959: *O deklinacionim oblicima u srpskohrvatskim dijalektima.*

1961a: *Broj prozodijskih mogućnosti u reči kao karakteristika fonoloških sistema slovenskih jezika.* Južnoslovenski filolog 25. Beograd.

1961b: *Izveštaj o ispitivanju govora u severnoj i zapadnoj Hrvatskoj.* Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. 6.

1966: *Fonološki aspekt genetičkog odnosa između štokavske, čakavske i kajkavske grupe.* Orbis scriptus. München.

1968: *Procesi rasterećenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima.* Zbornik za lingvistiku i filologiju 11, Novi Sad.

S. IVŠIĆ:

1911: *Prilog za slavenski akcenat.* Rad JAZU 187.

1913: *Današnji posavski govor.* Rad JAZU 196, Zagreb.

1936: *Jezik Hrvata kajkavaca.* Ljetopis JAZU 48, Zagreb.

1951: *Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike.* Zbornik radova Fil. fak. I. Zagreb.

1970: *Slavenska poredbena gramatika.* Zagreb.

J. JEDVAJ: *Bednjanski govor.* Hrvatski dijalektološki zbornik, I, 1956.

Z. JUNKOVIĆ:

1963: *Kajkavski dijalekat.* Školski leksikon 12. Zagreb.

1969: *Napomene o naglasku.* Jezik 18.

1972: *Jezik Antuna Vramca.* Rad JAZU 363.

1977: *Parenté et Affinité en Dialectologie.* Annales de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Nice. No 28.

I. KALINSKI/A. ŠOJAT: *Zelinski tip govora.* Rasprave Instituta za jezik 2, Zagreb 1973.

A. KARGER: *Die Entwicklung der Siedlungen im westlichen Slavonien.* Wiesbaden 1963.

D. KAŠIĆ: *Srbi i pravoslavlje u Slavoniji i Sjevernoj Hrvatskoj.* Zagreb 1967.

J. KAŠIĆ: *O jekavskom govoru Velikoga Grđevca, sela jugoistočno od Bjelovara.* Zbornik za fil. i ling. 6, Novi Sad 1963.

N. KLAIĆ:

1971: *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku.* Zagreb.

1976: *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku.* Zagreb.

J. KURYLOVICZ: *Indogermanische Grammatik II. Akzent/Ablaut,* Heidelberg 1968.

M. LONČARIĆ:

1974: *Finka /Šojat, Karlovački govor*. Suvremena lingvistika 10.

1978: *Jagnjedovački govor (S osvrtom na pitanje kajkavskoga podravskoga dijalekta)*. Hrvatski dijalekt. zbornik 4.

1979: *Prilog razvoju slavenske akcentuacije. Naglasni tipovi u kajkavskom narječju*. Rasprave Zavoda za jezik 4–5.

1980: *Bilogorski kajkavski govori* (u rukopisu).

1982: *Prilog podjeli kajkavskoga narječja (s kartom kajkavskoga narječja)*. Hrvatski dijalektološki zbornik 6.

R. LOPAŠIĆ: *Spomenici Hrvatske krajine*. Zagreb, I–1884, II–1885, III–1889.

MAHNEKEN/MATEŠIĆ: *Akzentoppositionen in den serbokroatischen Dialekte. Zum 5–Akzentsystem der slawonischen Mundart des Štokavischen*. Proceedings of the Sixth International Congress of Phonetic Sciences (Prague 1967), 1970.

B. MILETIĆ: *Izgovor srpskohrvatskih glasova*. Srpski dijalektološki zbornik 5. 1933.

M. MOGUŠ:

1967: *Za novu akcenatsku klasifikaciju u dijalektologiji*. Zbornik za fil. i lingv. 10.

1971: *Fonološki razvoj hrvatskoga jezika*. Zagreb.

1977: *Čakavsko narječje*. Fonologija. Zagreb.

Ž. MULJAČIĆ: *Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskoga jezika*. Zagreb. 1972.

S. PAVIČIĆ:

1942: *Čazma*. (u Hrvatska enciklopedija).

1953: *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji*. Zagreb.

1968: *Moslavina i okolina*. Zbornik Moslavine.

V. PUTANEC:

1976a: *Esej o jezičnom znaku i onomastici te o antroponimiji u Hrvatskoj*. Leksik Prezimena SRH. Zagreb.

1976b. *Porijeklo moslavačkih Pergošića i povezano s tim porijeklo kajkavskoga pisca Ivana Pergošića*. Čazma u prošlosti i danas. Čazma 1979.

M. REŠETAR: *Der štokaviše Dialekt*. Wien 1907.

F. RAČKI: *Popis župa zagrebačke biskupije od 1334 i 1501*. Starine JAZU 4, Zagreb 1982.

V. ROŽIĆ: *Kajkavački dijalekat u Prigorju*. Rad JAZU 115 (1893), 116 (1893) i 118 (1894), Zagreb.

E. SCHNEEWEIS: *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*. Berlin 1960.

S. SEKEREŠ:

1967: *Klasifikacija slavonskih govora*. Zbornik za fil. i lingv. 10.

1974: *Govor slavonske Podravine*. Zbornik za fil. i ling. 17/2 i 18/1.

1975: *Govor Virovitice i okolice*. Zbornik za fil. i ling. 18/2 i 19.

1977: *Akcenatske zone slavonskoga dijalekta*. Zbornik za fil. i ling. 20/1.

P. SKOK: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb, I—1972, II—1972, III—1973, IV—1974.

R. STROHAL: *Dijalekti u današnjoj bjelovarsko-križevačkoj županiji*. Nastavni vjesnik 28. 1919. Zagreb.

P. ŠIMUNOVIĆ, *Sufiksadni sustav hrvatskosrpske antroponimije XII—XV stoljeća*. Onomastica jugoslavica 2. 1970.

F. ŠIŠIĆ:

1873: *Pregled povijesti hrvatskoga naroda od najstarijih dana do godine 1873*. Zagreb 1963.

1896: *Županija virovitička u prošlosti*. Osijek.

A. ŠOJAT:

1967: *Položaj turopoljskih govora u hrvatskoj kajkavštini*. Zbornik za fil. i ling. 10.

1973: *Govor u Samoboru i njegovoj okolini*. Rasprave Instituta za jezik 2.

S. TEŽAK:

1957: *O rezultatu dijalektoloških istraživanja u okolici Karlovca*. Ljetopis JAZU 62.

1970: *Kajkavci na razmeđu*. Kaj 6.

S. M. TOLSTAJA: *Načal6nye i konečnye sočetanija soglasnyh v serbohorvatskom jazyke*. Issledovanija po serbskohorvatskomu jazyku. Moskva 1972.

N. S. TRUBETZKOY: *Phonologie und Sprachgeographie*. Grundzuge der Phonologie. 1962. (4. izd.).

F. VANÍČEK: *Spezialgeschichte der Militärgrenze I—III*. Wien 1875.

VG: *Spisi Varaždinskoga generalata u Arhivu Hrvatske u Zagrebu*.

V. ZEČEVIĆ:

Ogled kajkavsko-štokavskog dijalekatskog kontakta. Rad JAZU 368, Zagreb, 1975.

MARTINEC: *Upitnik za Hrvatsko-srpski dijalektološki atlas*.

(Kolegica Zečević dala mi je na raspolaganje i svoje bilješke iz Čazme, na čemu zahvaljujem).

Zusammenfassung

DIE KAJKAVISCHEN MUNDARTEN IN NORDMOSLAVINA

In der Abhandlung werden die Mundarten von Dubrava und Ivanić-Grad, im Westen, Berg Moslavina im Süden, bis zum Rande des kajkavischen Gebietes im Osten beschrieben. Besondere Aufmerksamkeit wurde der Phonologie, an erster Stelle der Prosodie und dem Vokalismus, gewidmet.

Es ist wichtig, dass im Osten des Gebietes zur Unterbrechung der Kontinuität der Siedlung im 16. Jh. gekommen ist und dass später dieses Gebiet eine Einheit in der Militär-Grenze gebildet hat. Die neuen Ansiedler, im 17. Jh., waren die Abkömmlinge der alten als auch die sonstigen Kaj-sprecher aus dem Westen. Sie waren auch in der Interferenz mit den Što-sprechern. Dadurch ist ein neuer Typ des Kajkavischen entstanden.

Es wurde sechs Typen der prosodischen Systemen gefunden. In allen sechs haben die Stelle der Betonung, die Quantität und der Ton eine phonologische Funktion. Unterschiede zwischen den Systemen bestehen darin, ob sie eine unbetonte Länge, zwei Töne in einer kurzen Silbe und eine betonte Ultime haben. Diachronisch gesehen, zwei kleinere Gruppen von Mundarten, an der nordöstlichen und an der südwestlichen (um Ivanić-Grad) Peripherie, haben die Akzentuation der IV. Gruppe von Ivšić (vier Typen dieser Gruppe). Die meisten Mundarten haben die Akzentuation, die Ivšić in seine Klassifikation nicht einbezogen hat, obwohl er sie in einem Ort (D. Mosti) gefunden hat. Der Verfasser hat sie schon in mehreren Ortsmundarten im Osten von Bilogora und Podravina gefunden. Ihre Grundcharakteristik besteht darin, dass der ältere kajkavische Akut in den Cirkumflex übergegangen ist, der Zirkumflex aber bewahrt wurde. Daneben ist die Betonung von den kurzen mittleren Silben auf die vorhergehende Silbe übergegangen.

Nach dem Vokalismus bilden die Mundarten auch zwei Gruppen. Die grössere Gruppe, östlich von dem Fluss Česma, auf dem Gebiet, das im 16. Jh. unbewohnt war, hat den Diphthong *ie* in langen Silben an der Stelle des alten *jat* und der Halbvokale. Westlich der genannten Grenze steht ein *e* an dieser Stelle. In der einen und der anderen Gruppe gibt es einige verschiedene Typen der Vokalsysteme, je nach dem wieviel es Phoneme in der betonten, langen, kurzen und unbetonten Position gibt. In einigen Ortsmundarten steht an der Stelle des Halbvokals im Wortstamm ein *a* und im Suffix ein *e*. In allen Mundarten wurde der Reflex der alten *o* und *l* mit dem *u* ausgeglichen. Im Osten fällt das alte kurze *i* in einer nachtonigen Silbe oft aus, wie in den benachbarten neuštokavischen Mundarten. Im Osten gibt es auch keine Prothese *j*.

Für den Konsonantismus ist es charakteristisch, dass es im Osten kein *h* gibt, dass es auch andere silbenträgende Sonante ausser *r*, und zwar *ŋ*, *l* gibt, dass es lange Konsonanten gibt und dass es vor den vorderen Vokalen zur Neutralisation zwischen *l* und *j* kommt.

In der Morphologie ist es charakteristisch, dass im Osten der Genitiv Pl. der adjektivischen Deklination die Endung *-ja*, wie auch die benachbarten neuštokavischen Ma.,

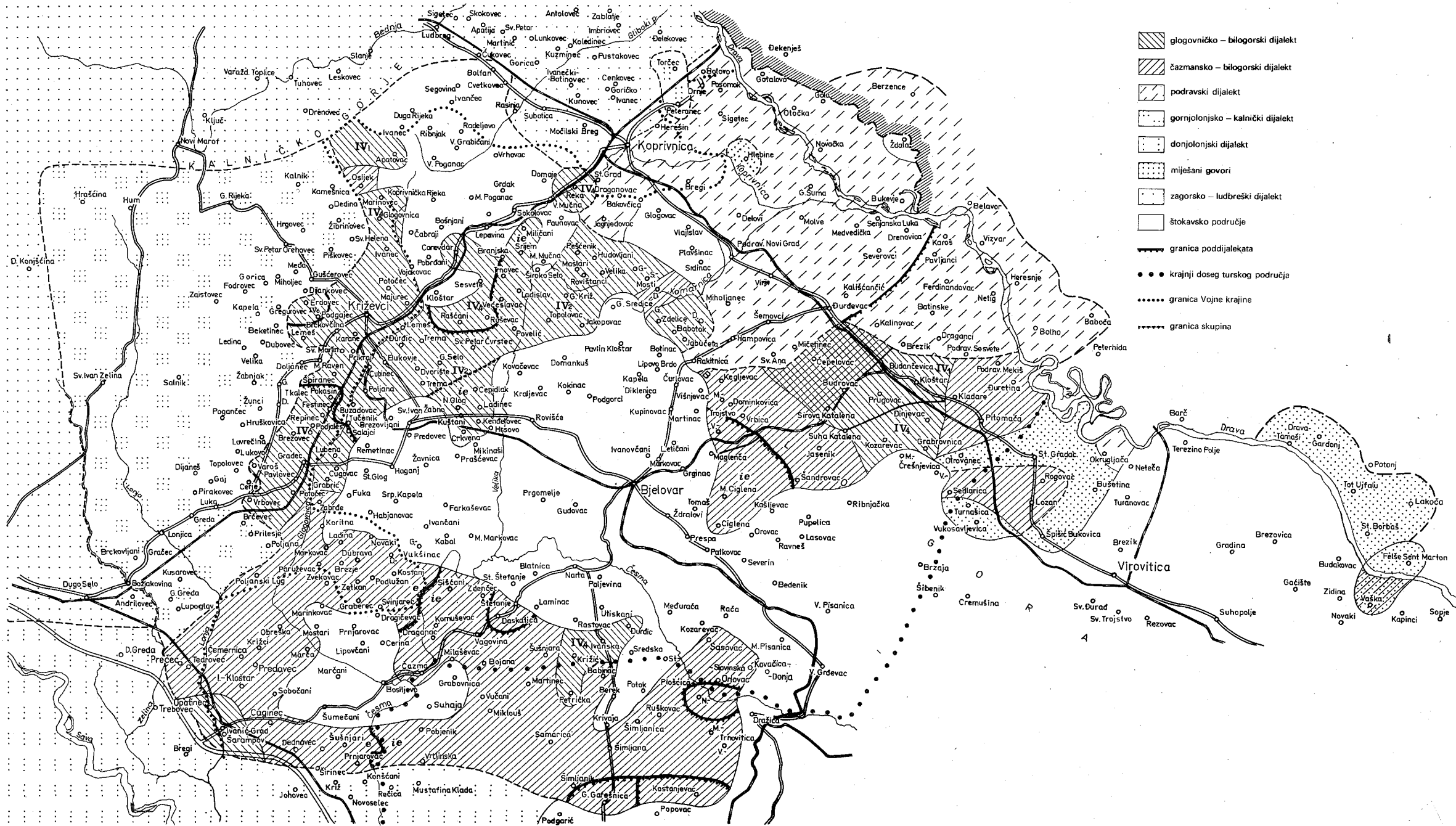
hat. Der Dativ und Lokativ Sg. der a-Deklination haben gewöhnlich die Endung *-e* (selten *-i*). Der Inst. Sg. hat im Osten die Endung *-um* (selten *-om*) und im Westen die Endung *-u*. Bei den männlichen S substantiva besteht die Kategorie der Belebtheit.

Das dominante Suffix in der Bildung der männlicher und weiblichen Personennamen ist in der meisten Ma. *-(i)ć*.

Die Mundarten, die die Akzentuation der IV. Gruppe von Ivšić haben, gehören in denselben Dialekt mit den gleichen Mundarten von Vrbovec, Križevci, Bilo-gora und Ost-podravina. Die Mehrheit der Mundarten, mit der Akzentuation ohne die Methatonie des Zirkumflexes, bildet mit den gleichen Mundarten im Osten von Bilo-gora und Podravina einen kajkavischen Dialekt, der Nordmoslavina- (oder Čazma-) Dialekt genannt werden kann. Dieser Dialekt hat drei Unterdialekte: (1) alle Ma. von Typ *tanek*, (2) (andere) iekavische Ma. und (3) (andere) ekavische Ma.

Es wurde auch eine Hypothese von den sprachlichen (dialektalen) Verhältnissen im mittelalterlichen Slavonien gestellt. Auf dem untersuchten Gebiet und weiter gegen Osten, ungefähr bis zur Stadt Pakrac, erstreckten sich typische kajkavische Ma, mit den typischen kajkavischen Merkmalen. Weiter gegen Osten waren übergängliche kajkavisch-štokavische Mundarten. Sie hatten an der Stelle des Halbvokals einen zentralen Vokal, etwa Schwa (und nicht ein drittes, sehr offenes *e*, wie es Ivić vorausgesetzt hat). Dieser Vokal konnte später in ein *a* übergehen, unter dem Einfluss des Štokavischen, aber auch, seltener, in ein *e* (d.h. er hat sich mit dem Reflex vom Jat ausgeglichen), wie allgemein im Kajkavischen. Natürlich konnte er sich teils mit dem *a*, teils mit dem *e*, wie in den genannten Mundarten vom Typ *tanek*, ausgleichen.

KARTA SJEVEROISTOČNIH KAJKAVSKIH GOVORA

- glogovničko – bilogorski dijalekt
- čazmansko – bilogorski dijalekt
- podravski dijalekt
- gornjolonjsko – kalnički dijalekt
- donjolonjski dijalekt
- miješani govori
- zagorsko – ludbreški dijalekt
- štokavsko područje
- granica poddijalekata
- krajnji doseg turskog područja
- granica Vojne krajine
- granica skupina